

**БА ИСТИҚБОЛИ 25-УМИН
СОЛГАРДИ ИСТИҚЛОЛИЯТИ ДАВЛАТИИ
ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

به استقبال بیست و پنجمین سالگرد استقلالیت
دولتی جمهوری تاجیکستان

**Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон
Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи Абдурахмони Ҷомии Академияи
таҳсилоти Тоҷикистон
Пажӯҳишгоҳи фарҳанги форсӣ-тоҷикии
Сафорати Ҷумҳурии Ислонии Эрон дар Тоҷикистон**

**ШАРҲИ
МУНТАХАБИ «ГУЛИСТОН»-И
САЪДИИ ШЕРОЗӢ**

**(Барои хонандагони мактабҳои таҳсилоти
миёнаи умумӣ)**

Ба кӯшиши Ш.Р.Исрофилниё ва А.Раҳнамо

Душанбе
«Пайванд»
2016

شرح منتخب
«گلستان»
سعدی شیرازی

(برای خوانندگان مکتب‌های تحصیلات میانهٔ عمومی)
به کوشش ش. ر. اسرافیل‌نیا و ا. رهنما

وزارت معارف و علم جمهوری تاجیکستان
پژوهشگاه رشد معارف به نام عبدالرحمان جامی آکادمی تحصیلات تاجیکستان
پژوهشگاه فرهنگ فارسی - تاجیکی
سفارت جمهوری اسلامی ایران در تاجیکستان
دوشنبه - پیوند - 2016

**ББК 83.3 1(точик)
Ш-35**

**Бо қарори Шӯрои миллии таҳсилоти Вазорати маориф ва илми
Ҷумҳурии Тоҷикистон ба нашр тавсия шудааст.**

Муҳаррири масъул: Абдуқодири Рустам

«Гулистон»-и безаволи Шайх Муслиҳиддин Саъдии Шерозӣ яке аз муҳимтарин, нафистарин ва пурмазмунтарин осори фикриву адабӣ ва ахлоқии тамаддуни башарӣ ба ҳисоб меояд. Дар ин маҷмӯа мунтахаби ҳикоёту ҳикматҳо аз ин асарӣ безавол шарҳу тафсир шудаанд.

Ҳар миллати бедор ва худоғоҳ фарҳанги худро ҳифз мекунад, меомӯзад ва бо он зиндагӣ мекунад, то фарҳанги дигар бар фарҳанги вай мусаллат набошад. Умед дорем аз ҷавонон, ки меросбари ин фарҳанги бузург ҳастанд, онро соҳибӣ кунанду омӯзанд ва сармашқи зиндагии худ қарор диҳанд.

**Шарҳи мунтахаби «Гулистони»-и Саъдии Шерозӣ
Ба кӯшиши Ш.Р.Исрофилниё ва А.Раҳнамо**

Зери назари: **Ҳасани Қарибӣ**

Веростор: **Мубашшири Акбарзод**

Тарроҳи роёнаӣ: **Фирӯз Набиев**

Ношир: Пажӯҳишгоҳи фарҳанги форсӣ-тоҷикии

Сафорати Ҷумҳурии Исломии Эрон дар Тоҷикистон

Литографӣ, чоп ва саҳҳофӣ: **чопхонаи «Пайванд»**

Чоп: Душанбе, 2016

Шуморагон: 5000

Нишонӣ: 734025 Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Бохтар, 21

Пажӯҳишгоҳи фарҳанги форсӣ-тоҷикии Сафорати Ҷумҳурии Исломии Эрон

Телефон: (+ 992 37) 227-45-64

ISBN: 978-99975-52-06-8

**Пажӯҳишгоҳи фарҳанги форсӣ-тоҷикӣ дар муҳтавои матолиб дахлу
тасаруфе надоштааст.**

با قرار شورای ملی تحصیلات وزارت معارف و علم جمهوری تاجیکستان به نشر توصیه شده است

«گلستان» بی‌زوال شیخ مصلح‌الدین سعدی شیرازی یکی از مهم‌ترین و نفیس‌ترین و پرمضمون‌ترین آثار فکری و ادبی و اخلاقی تمدن بشری به حساب می‌آید. در این مجموعه منتخب حکایات و حکمت‌ها از این اثر بی‌زوال شرح و تفسیر شده‌اند.

هر ملت بیدار و خودآگاه فرهنگ خود را حفظ می‌کند، می‌آموزد و با آن زندگی می‌کند، تا فرهنگ دیگری بر فرهنگ وی مسلط نباشد. امید داریم از جوانان که میراث‌بر این فرهنگ بزرگ هستند، آن را صاحبی کنند و آموزند و سرمشق زندگی خود قرار دهند.

عنوان: شرح منتخب «گلستان» سعدی شیرازی

به کوشش ش. ر. اسرافیل‌نیا و ا. رهنما

زیر نظر: حسن قریبی

ویراستار: مرتضی قاسمی

صفحه‌بندی رایانه‌ای: فیروز نبی‌اف

زمان و مکان چاپ: ۱۳۹۵ ه. ش. - شهر دوشنبه

نوبت چاپ: اول

ناشر: پژوهشگاه فرهنگ فارسی - تاجیکی سفارت جمهوری اسلامی ایران در تاجیکستان

لیتوگرافی و چاپ و صحافی: چاپخانه «پیوند»

کلیه حقوق برای ناشر محفوظ است.

پژوهشگاه فرهنگ فارسی - تاجیکی سفارت جمهوری اسلامی ایران - دوشنبه

نشانی: کد پستی 734025، جمهوری تاجیکستان، شهر دوشنبه، خیابان باختر، ساختمان شماره 21

تلفن: 227-45-64 (کد 73-992+)

پژوهشگاه فرهنگ فارسی - تاجیکی در محتوای مطالب دخل و تصرفی نداشته است.

ДАРОМАДИ СУХАН

*Ҳимматам бадракаи роҳ кун, эй тоири қудс,
Ки дароз аст раҳи мақсуду ман навсафарам.*

Адабиёти пурмухтаво ва паҳновари тоҷикии форсӣ беш аз ҳазор сол аст, ки ташнағони каломи нобро шодоб мегардонад ва ҳазорон дӯстдорони сухани шево на танҳо аз мардуми форсизабон, балки аз милали мухталиф низ аз он баҳра бурдаанду барои пешрафти миллати хеш аз он суд чустаанд. Ин адабиёти пурбор, ки инъикоскунандаи талошҳои ҳазорсолаи мардуми эронитабор, аз ҷумла тоҷикон дар заминаҳои гуногуни ҳунару санъат, фалсафаву ирфон ва илму маориф аст, дар шаклҳои мухталиф чун рубоиву ғазал, қитъаву қасида, достону ҳикоят ва амсоли ин баён ёфтааст. Ҳар миллати бедор ва худоғоҳ фарҳанги худро ҳифз мекунад, онро меомӯзад ва бо он фарҳанг зиндагӣ мекунад, то фарҳанги дигар бар фарҳанги вай мусаллат набошад. Дар миёни миллатҳои мухталиф мо бо адабиёти худ ифтихор дорем. Ин адабиёти пурбор ва забони ғоҳири мо буда, ки моро аз нобудшавӣ эмин нигоҳ дошта ва зинда мондани мо дар тӯли таърихи дарози пурҳаводис тавассути ин фарҳангу адаби пурғановат ва неруманд будааст. Яъне, ягона силоҳи начотбахши миллати мо дар муқобили ҳаводиси ҳавлноки таърих ҳамин забони ғоҳир, адабиёти пурғановат ва фарҳанги неруманд будааст. Пас, далели зинда мондани мо ҳамин забону фарҳанг ва адабиёти мост. Аз ин рӯ, бояд онро ҳифз кунему биёмӯзем, бо он зиндагӣ кунем ва ба насли оянда интиқол диҳем.

Дар миёни осори адабии мо шоҳкорҳое ҳастанд, ки бо камоли устодиву ҳунармандӣ ва зеботарин тарзи шоирона офарида шудаанд. Шавқу завқу шӯру ҳол ва сӯзу гудози ошиқ, ҳусни беҳамтову нозу карашма ва истиғнои маъшук дар ғазал, андарзу суханони ҳақимона ва панду ҳикматҳои хирадмандона дар қитъаву қасида, тасвири ҷангу ҷидолҳо дар достонҳои размӣ, андешаҳои малакутӣ ва эҳсосоте, ки инсон ба Офаридгор дорад, дар ғазалу маснавиҳо ва достонҳои ирфонӣ ва монанди инҳо дар анвои

درآمد سخن

همتم بدرقه راه کن ای طایر قدس که دراز است ره مقصد و من نوسفرم

ادبیات پرمحتوا و پهناور تاجیکی فارسی بیش از هزار سال است که تشنگان کلام ناب را شاداب می‌گرداند و هزاران دوست‌داران سخن شیوا نه تنها از مردم فارسی‌زبان، بلکه از ملل مختلف نیز از آن بهره برده‌اند و برای پیشرفت ملت خویش از آن سود جسته‌اند. این ادبیات پربار که انعکاس‌کننده تلاش‌های هزارساله مردم ایرانی‌تبار، از جمله تاجیکان در زمینه‌های گوناگون هنر و صنعت، فلسفه و عرفان و علم و معارف است، در شکل‌های مختلف چون رباعی و غزل، قطعه و قصیده، داستان و حکایت و امثال این بیان یافته است. هر ملت بیدار و خودآگاه فرهنگ را خود حفظ می‌کند، آن را می‌آموزد و با آن فرهنگ زندگی می‌کند تا فرهنگ دیگر بر فرهنگ وی مسلط نباشد. در میان ملت‌های مختلف ما با ادبیات خود افتخار داریم. این ادبیات پربار و زبان فاخر ما بوده که ما را از نابودشوی ایمن نگاه داشته و زنده ماندن ما در طول تاریخ دراز پرحوادث توسط این فرهنگ و ادب پُرغناوت و نیرومند بوده است. یعنی یگانه سلاح نجات‌بخش ملت ما در مقابل حوادث هولناک تاریخ همین زبان فاخر، ادبیات پُرغناوت و فرهنگ نیرومند بوده است. پس دلیل زنده ماندن ما همین زبان و فرهنگ و ادبیات ماست. از این رو، باید آن را حفظ کنیم و بیاموزیم، با آن زندگی کنیم و به نسل آینده انتقال دهیم.

در میان آثار ادبی ما شاهکارهایی هستند که با کمال استادی و هنرمندی و زیباترین طرز شاعرانه آفریده شده‌اند. شوق و ذوق و شور و حال و سوز و گداز عاشق، حسن بی‌همتا و ناز و کرشمه و استغنا و معشوق در غزل، اندرز و سخنان حکیمانه و پند و حکمت‌های خردمندانه در قطعه و قصیده، تصویر جنگ و جدال‌ها در داستان‌های رزمی، اندیشه‌های ملکوتی و احساساتی که انسان به آفریدگار دارد، در غزل و مثنوی‌ها و داستان‌های عرفانی و مانند اینها در انواع

мухталифи адабӣ баён шудаанд. Бо як сухани донишманди эронӣ Ҳасани Анварӣ, «осори адаби форсӣ ойинаи тамомнамоӣи зиндагӣ ва фарҳанги қавми эронӣ аст».

Аз сӯи дигар, дар адабиёти гузаштаи мо истилоҳоту таъбирот ва киноёти печидаву мубҳам ба кор рафта, ки на ҳар хонанда, алалхусус шогирди мактаб метавонад ба осонӣ дарки маънӣ бикунанд. Ғарази асли аз фароҳам омадани ин маҷмӯа ошноии хонандагон, ки посдорони фарҳанги гаронбаҳои ниёгон ба шумор мераванд, бо адабиёти беш аз ҳазорсолаи худ аст.

Дар барномаи таълимии синфҳои 5-11 муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Тоҷикистон дар ҳар як синф соатҳои муайяне барои таълими рӯзгор ва осори адибони форсу тоҷик пешбинӣ шудааст. Пажӯҳишгоҳи рушди маориф тасмим гирифта, ки осори суханварони бузурги адабиёти форсу тоҷикро ба таври сода шарҳу тафсир диҳад, то хонандагони тоҷик аз он ганҷи шойгон бештар баҳра бардоранд. Инак, дар ҳамкорӣ бо Пажӯҳишгоҳи фарҳанги форсӣ-тоҷикии Сафорати Ҷумҳурии Ислонии Эрон дар Тоҷикистон дувумин китоб аз он силсила “Шарҳи мунтахаби “Ғулистон”-и Саъдии Шерозӣ” тақдим мегардад.

Дар поён бо ташаккур аз профессор Саид Нуриддин Саид - вазири мухтарами маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон, доктор Ҳуҷаттуллоҳи Фағонӣ - сафири мухтарами Ҷумҳурии Ислонии Эрон дар Тоҷикистон ва дӯсти фарзонаам Ҳасани Қарибӣ – раиси Пажӯҳишгоҳи фарҳанги форсӣ-тоҷикӣ ва дигар азизоне, ки дар наشري он силсила ин маҷмӯа химмат гузоштаанду маслиҳати судманд додаанд, расми сипосгузорӣ ба ҷо меоварам.

**Бо эҳтиром,
директори Пажӯҳишгоҳи рушди
маориф ба номи Абдурахмони Ҷомии
Академияи таҳсилоти Тоҷикистон
Ш. Р. Исрофилиё**

مختلف ادبی بیان شده‌اند. با یک سخن دانشمند ایرانی حسن انوری، «آثار ادب فارسی آئینه تمام‌نمای زندگی و فرهنگ قوم ایرانی است».

از سوی دیگر، در ادبیات گذشته ما اصطلاحات و تعبیرات و کنایات پیچیده و مبهم به کار رفته که نه هر خواننده، علی‌الخصوص شاگرد مکتب می‌تواند به آسانی درک معنی بکند. غرض اصلی از فراهم آمدن این مجموعه آشنایی خوانندگان که پاسداران فرهنگ گران‌بهای نیاگان به شمار می‌روند، با ادبیات بیش از هزارساله خود است.

در برنامهٔ تعلیمی صنف‌های ۵ تا ۱۱ مؤسسه‌های تحصیلات میانهٔ عمومی تاجیکستان در هر یک صنف ساعت‌های معینی برای تعلیم روزگار و آثار ادیبان فارس و تاجیک پیش‌بینی شده است. پژوهشگاه رشد معارف تصمیم گرفته، که آثار سخنوران بزرگ ادبیات فارس و تاجیک را به طور ساده شرح و تفسیر دهد، تا خوانندگان تاجیک از آن گنج شایگان بیشتر بهره بردارند. اینک، در همکاری با پژوهشگاه فرهنگ فارسی-تاجیکی سفارت جمهوری اسلامی ایران در تاجیکستان دومین کتاب از آن سلسله- شرح منتخب گلستان سعدی شیرازی- تقدیم می‌گردد.

در پایان با تشکر از پروفیسور سعید نورالدین سعید، وزیر محترم معارف و علم جمهوری تاجیکستان، دکتر حجّت‌الله فغانی، سفیر محترم جمهوری اسلامی ایران در تاجیکستان و دوست فرزانه‌ام حسن قریبی، رئیس پژوهشگاه فرهنگ فارسی-تاجیکی و دیگر عزیزانی که در نشر این مجموعه همت گذاشته‌اند و مصلحت سودمند داده‌اند، رسم سپاسگزاری به جا می‌آورم.

با احترام،

رئیس پژوهشگاه رشد معارف به نام عبدالرحمان جامی

آکادمی تحصیلات تاجیکستان

ش. ر. اسرافیل‌نیا

САЪДИИ ШЕРОЗӢ

*Саъдиё, чун ту кучо нодирагуфторе ҳаст,
Ё чу ширин суханат нахли шакарборе ҳаст?!*

Афсаҳулмутакаллимин Мушрифуддин Муслиҳ ибни Абдуллоҳ Шайх Саъдии Шерозӣ, яке аз суханварони тарози аввали шеърӯ адаби форсӣ-тоҷикӣ аст ва қариб **800** сол аст, ки «сити суханаш» ба атрофу акнофи олам мераваду «зикри чамилаш» дар ҳар анҷумане садо медиҳад ва то ҷаҳон боқист, дурдонаҳои пандогини назму насраш зинатбахши рӯзгори банӣ башар аст ва то дар шарёни инсоният ҷӯшиши ишқу майли зебоист, ниёз ба каломи ошиқонаи ин шоири ширинкалом дорад:

*Ҳафт кишвар намеқунанд имрӯз
Бе мақолоти Саъдӣ анҷумане.*

Ростӣ, Шайх Саъдӣ бузургтар аз он аст, ки дар таърифу тавсифи вай чизи тозае гуфта тавонем. Суханваре суроғ надорем, ки баъд аз Саъдӣ ба майдони адабиёт қадам ниҳода бошад аз каломи дилпазири вай баҳра набардошта бошад. Агар Хоча Ҳофиз ба қавли Давлатшоҳи Самарқандӣ, «нодираи замону уҷубаи ҷаҳон» аст, ба андешаи устод Баҳоуддини Хуррамшоҳӣ, «ҳаққи Саъдӣ бар гардани ӯст» ва ё агар «Нигористон»-и Ҷувайнию «Баҳористон»-и Ҷомӣ беҳазонанд, вомдори «Гулистон»-анд.

Саъдии Шерозӣ дар даҳаи аввали асри XIII дар Шероз ба дунё омад. Таҳсили ибтидоии Саъдӣ дар Шероз гузашт. Ӯ дар хона бо мадади падари донишмандаш мустақилона ба мутолиаи китобҳои шеърӯ адаби форсӣ-тоҷикӣ ва арабӣ машғул шуд ва аз хурдӣ соҳиби ақли расо ва фаросату зеҳни гиро буд. Дар хурдсолӣ аз падар маҳрум гашт ва бобои модараш ӯро ба тарбияти худ гирифт. Саъдӣ ба омӯзиш бештар

سعدی شیرازی

سعدیا، چون تو کجا نادره‌گفتاری هست
یا چو شیرین سخنت نخلِ شکرباری هست

افصح‌المتکلمین مُشرفُ‌الدین مُصلِح‌ابن‌عبدالله شیخ سعدی شیرازی، یکی از سخنوران طرازِ اول شعر و ادب فارسی - تاجیکی است و قریب ۸۰۰ سال است که «صیتِ سخنش» به اطراف و اکنافِ عالم می‌رود و «ذکرِ جمیلش» در هر انجمنی صدا می‌دهد و تا جهان باقی است دُرَدانه‌های پندآگینِ نظم و نثرش زینت‌بخشِ روزگار بنی‌بشر است و تا در شریان انسانیّت جوشش عشق و میل زیبایی است، نیاز به کلام عاشقانه این شاعر شیرین کلام دارد:

هفت کشور نمی‌کنند امروز بی مقالاتِ سعدی انجمنی

راستی، شیخ سعدی بزرگ‌تر از آن است که در تعریف و توصیف وی چیز تازه‌ای گفته توانیم. سخنوری سراغ نداریم که بعد از سعدی به میدان ادبیات قدم نهاده باشد و از کلام دلپذیر وی بهره نبرداشته باشد. اگر خواجه حافظ به قول دولتشاهِ سمرقندی «نادرهٔ زمان و اعجوبهٔ جهان» است، به اندیشهٔ استاد بهاء‌الدین خرمشاهی «حقّ سعدی بر گردن اوست» و یا اگر «نگارستان» جُوینی و «بهارستان» جامی بی‌خزان‌اند، وام‌دار «گلستان»‌اند.

سعدی شیرازی در دههٔ اولِ عصر ۱۳ م. در شیراز به دنیا آمد. تحصیل ابتدایی سعدی در شیراز گذشت. او در خانه با مدد پدر دانشمندش مستقلاًنه به مطالعهٔ کتاب‌های شعر و ادب فارسی - تاجیکی و عربی مشغول شد و از خردی صاحبِ عقلِ رسا و فراست و ذهنِ بُرا بود. در خردسالی از پدر محروم گشت و بابای مادری‌اش او را به تربیت خود گرفت. سعدی به آموزش بیشتر

меҳр баста, баъди таҳсил дар Шероз ба Бағдод рафт ва дар мадрасаи «Низомия» таҳсилро идома дод ва дар он ҷо забони арабӣ, калом, балоғат, ҳадис, фикҳ, тафсир, таърих, тасаввуф, ҳикмату фалсафа ва ғайраро ҳамаҷониба омӯхт ва ба навиштани шеърҳои форсию арабӣ оғоз намуд. Ӯ ҳангоми таҳсил, аз назари фаросату заковат ва зеҳни тезу хогири қавӣ бо дигар толибилмон фарқ мекард ва маҳз ба далели дониши фарох ӯро дастёри устодон интиҳоб карданд. Саъдӣ дар айёми таҳсил, ҳангоми дар ҳалқаи дарси Шаҳобуддини Сухравардӣ буданаш ба ирфон майл дошт ва андешаю афкори пирони тариқат дар ҷаҳонбинии ӯ нақши муҳим гузошта буд.

Саъдӣ пас аз хатми мадраса, бо нияти дидани оламу шинохтани одам, аз Бағдод ба сафар баромад ва муддатҳо дар мамлакатҳои гуногун саёҳат карду таҷрибаи ғанӣ андӯхт. Чунон ки дар баъзе аз сарчашмаҳо омадааст, шоир ҳангоми иқомат дар шаҳрҳои Исфрон, Табрез, Куфа, Димишқ, Яман, Ҳироз, Искандария, Ҳалаб, Байлақон, Балх, Бомийн, Қоҳира, Қуния ва ғайра аз халқҳои гуногун чизе меомӯхт, бо олимону донишмандон баҳсҳо мекард, таҷрибаҳо меандӯхт ва ба мардум ваъз мегуфт. Дар суҳанронҳои Саъдӣ тарғиби донишу ҳунар, ташвиқи илмомӯзӣ, талқини одаму одамгарӣ ва ситоиши сулҳу сафо мақоми асосӣ дошт. Саъдӣ ба унвони як мутафаккири бузург зулм, тааддӣ, ҷаҳолат, хиёнатро ҷиноят ва ҷангро маҳкум менамуд. Бино ба таъкиди саъдишиносон, шоир дар сафари чиҳилсолаи худ борҳо ба душворию маҳрумиятҳо ва азобу кулфатҳо гирифта шуда, гоҳ ба дуздону роҳзанон рӯ ба рӯ омада, гоҳе захри қаҳтию гурӯснагӣ чашида, гоҳи дигар ба дасти душманон асир ҳам афтадааст. Солҳои 50-и асри XIII м. нависандаи ҷаҳонгаштаю донишандӯхта дар Димишқ манзил гирифта, дидаю шунидаҳояшро ба риштаи назм кашида, бузургтарин асари манзуми худ, «Саъдинома»-ро, ки баъдан «Бӯстон» ном гирифт, ба охир мерасонд. Соли 1258 м. асари дигари машҳури худ «Гулистон»-ро низ ба итмом мерасонад. Шоир дар навъҳои гуногуни назму наср асар офаридааст. Саъдӣ ҳанӯз дар замони зиндагонияш чун аллома ва адиби забардаст ном бароварда буд.

مهر بسته بعدِ تحصیل در شیراز به بغداد رفت و در مدرسهٔ «نظامیه» تحصیل را ادامه داد و در آنجا زبان عربی، کلام، بلاغت، حدیث، فقه، تفسیر، تاریخ، تصوف، حکمت و فلسفه و غیره را همه‌جانبه آموخت و به نوشتن شعرهای فارسی و عربی آغاز نمود. او هنگام تحصیل، از نظر فراست و ذکاوت و ذهن تیز و خاطر قوی، با دیگر طالب‌علمان فرق می‌کرد و محض، به دلیل دانش فراخ، او را دستیار استادان انتخاب کردند. سعدی در ایام تحصیل، هنگام در حلقهٔ درسِ شهاب‌الدین سهروردی بودنش، به عرفان میل داشت و اندیشه و افکار پیرانِ طریقت در جهان‌بینی او نقش مهمی گذاشته بود.

سعدی پس از ختم مدرسه، با نیت دیدن عالم و شناختن آدم، از بغداد به سفر برآمد و مدت‌ها در مملکت‌های گوناگون سیاحت کرد و تجربهٔ غنی اندوخت. چنان‌که در برخی از سرچشمه‌ها آمده است، شاعر هنگام اقامت در شهرهای اصفهان، تبریز، کوفه، دمشق، یمن، حجاز، اسکندریه، حلب، بیلقان، بلخ، بامیان، قاهره، قونیه و غیره از خلق‌های گوناگون چیزی می‌آموخت، با عالمان و دانشمندان بحث‌ها می‌کرد، تجربه‌ها می‌اندوخت و به مردم وعظ می‌گفت. در سخنرانی‌های سعدی ترغیبِ دانش و هنر، تشویق علم‌آموزی، تلقین آدم و آدم‌گری و ستایش صلح و صفا مقام اساسی داشت. سعدی، به‌عنوان یک متفکر بزرگ، ظلم، تعدی، جهالت، خیانت و جنایت و جنگ را محکوم می‌نمود. بنا به تأکید سعدی‌شناسان، شاعر در سفر چهل‌سالهٔ خود بارها به دشواری و محرومیت‌ها و عذاب و کُلفت‌ها گرفتار شده، گاه به دزدان و راهزنان روبه‌رو آمده، گاهی زهرِ قحطی و گرسنگی چشیده، گاه دیگر به دست دشمنان اسیر هم افتاده است. سال‌های ۵۰ عصر ۱۳ م. نویسندهٔ جهان‌گشته و دانش‌اندوخته در دمشق منزل گرفته، دیده و شنیده‌هایش را به رشتهٔ نظم کشیده، بزرگ‌ترین اثر منظوم خود، «سعدی‌نامه» را، که بعداً «بوستان» نام گرفت، به آخر می‌رساند. سال ۱۲۵۸ م. اثر دیگر مشهور خود «گلستان» را نیز به اتمام می‌رساند. شاعر در نوع‌های گوناگون نظم و نثر اثر آفریده است. سعدی هنوز در زمان زندگانی‌اش چون علامه و ادیبِ زبردست نام برآورده بود.

Саъдӣ баъд аз сафари дарози худ ба Шероз баргашт ва то охири умр дар ватан монд. Танҳо як бор барои тавофи хонаи Худо ба Ҳичоз рафт ва дар бозгашт, дар Табрёз бо Муҳаммад Ҷувайний вазир ва бародараш, муаллифи «Таърихи ҷаҳонкушоӣ» Атомалики Ҷувайний мулоқот кард.

Аз Саъдии Шерозӣ куллиёте боқӣ монда, ки асарҳои зеринро дар бар мегирад: «Муқаддима», «Дебоча», «Рисолаҳои мансур», «Гулистон», «Бӯстон», «Қасоиди арабӣ», «Қасоиди форсӣ», «Тайибот», «Бадоеъ», «Ғазалиёти қадим», «Муламмаот», «Хавотим», «Муқаттаот», «Рубоӣёт», «Муфррадот». Дар «Куллиёт»-и ӯ намунаҳои олии тарҷеъбанду таркиббанд ва ашъори муламмаъ фароҳам омада аст. Қасида ва қитъаҳои форсӣю арабии ӯ дар адабиёти форсӣ-тоҷикӣ мақоми баланд доранд ва рисолаҳои мансураш дар рушди насри адабӣ таъсири фаровон расондаанд.

Саъдии Шерозӣ эҷодиёти худро бо ғазал оғоз намуд ва тамоми умр ҳамвора ғазал менавишт. Аз ин рӯ, қисмати бузурги осори ӯ аз ғазал иборат аст. Миқдори умумии ғазалиёти Саъдӣ ба 700 ва дар маҷмӯъ теъдоди абёташ ба 7 ҳазор мерасад.

Дар таърихи вафоти Саъдӣ, монанди санаи таваллудаш, миёни саъдишиносон ихтилофи назар аст. Аксари муҳаққиқон соли 691 ҳиҷрӣ (1292 м.)-ро соли вафоти ин мутафаккири бузург медонанд.

Саъдии Шерозӣ дар таърихи адабиёти форсӣ-тоҷикӣ ба шоҳасарҳои «Бӯстон»-у «Гулистон» ва девонаш муаллими ахлоқ, сиёсатмадор, ҳақими зиндагӣ ва сарояндаи ишқу муҳаббат шинохта шудааст. Аз он ҷо, ки панду андарз, яъне, тарбияи инсонӣ бомаърифат меҳвари асосии осори Саъдӣ аст, ӯро «Абӯахлоқ», яъне, падари ахлоқ, лақаб додаанд. Осори пурарзиши Саъдии Шерозӣ ба бисёр забонҳои дунё тарҷума шудаанд ва ба адабиёти халқҳои русу узбак, озарӣ, туркман, қазок, пушту, урду ва ғайра таъсири зиёд расондаанд. Бузургтарин адибони ин халқҳо Насимӣ, Навоӣ, Фузулӣ, Маҳдумқулӣ, Ғолиби Дехлавӣ ва Абай дар сурудани ғазал Саъдиरो пайравӣ намуда, дар дигар асарҳои худ аз мазмунҳои «Бӯстон» ва «Гулистон» истифода бурдаанд. Асарҳои Саъдии Шерозӣ ба эҷодиёти адибони машҳури олам Гёте, Хуго, Пушкин, Есенин ва бузургони дигар таъсир расондаанд.

سعدی، بعد از سفر دراز خود به شیراز برگشت و تا آخر عمر در وطن ماند. تنها یک بار برای طوافِ خانه خدا به حجاز رفت و در بازگشت، در تبریز با محمد جوینی وزیر و برادرش، مؤلف «تاریخ جهان‌گشای» عظامَلِکِ جوینی، ملاقات کرد.

از سعدی شیرازی کلیّاتی باقی مانده که اثرهای زیرین را در بر می‌گیرد: «مقدمه»، «دیباچه»، «رساله‌های منثور»، «گلستان»، «بوستان»، «قصاید عربی»، «قصاید فارسی»، «طیبات»، «بدایع»، «غزلیات قدیم»، «ملمعات»، «خواتیم»، «مقطعات»، «رباعیات»، «مفردات». در «کلیّات» او نمونه‌های عالی ترجیع‌بند و ترکیب‌بند و اشعار ملمّع فراهم آمده است. قصیده و قطعه‌های فارسی و عربی او در ادبیات فارسی - تاجیکی مقام بلند دارند و رساله‌های منشورش در رشد نثر ادبی تأثیر فراوان رسانده‌اند.

سعدی شیرازی ایجادیات خود را با غزل آغاز نمود و تمام عمر همواره غزل می‌نوشت. از این‌رو، قسمت بزرگ آثار او از غزل عبارت است. مقدار عمومی غزلیات سعدی به ۷۰۰ و در مجموع به هفت‌هزار می‌رسد.

در تاریخ وفات سعدی، مانند سنّه تولدش، میان سعدی‌شناسان اختلاف نظر است. اکثر محققان سال ۶۹۱ هجری (۱۲۹۲ میلادی) را سال وفات این متفکر بزرگ می‌دانند.

سعدی شیرازی در تاریخ ادبیات فارسی - تاجیکی به شاه‌اثرهای «بوستان» و «گلستان» و دیوانش، معلم اخلاق، سیاستمدار، حکیم زندگی و سراینده عشق و محبت شناخته شده است. از آنجاکه پند و اندرز، یعنی تربیت انسان با معرفت، محور اساسی آثار سعدی است، او را «ابو‌اخلاق»، یعنی پدر اخلاق، لقب داده‌اند. آثار پُرغناوتِ سعدی شیرازی به بسیار زبان‌های دنیا ترجمه شده‌اند و به ادبیات خلق‌های روس و ازبک، آذر، ترکمن، قزاق، پشتو، اردو و غیره تأثیر زیاد رسانده‌اند. بزرگ‌ترین ادیبان این خلق‌ها نسیمی، نوایی، فضولی، مختم‌قلی، غالب دهلوی و آبابی در سرودن غزل، سعدی را پیروی نموده در دیگر اثرهای خود از مضمون‌های «بوستان» و «گلستان» استفاده برده‌اند. اثرهای سعدی شیرازی به ایجادیات ادیبان مشهور عالم هوتی، هوگو، پوشکین، یسینین و بزرگان دیگر تأثیر رسانده‌اند.

ГУЛИСТОН

*Ҳар боб аз ин китоби нигорин, ки баркунӣ,
Ҳамчун бихиштан гӯйӣ аз он боб хуштар аст.*

«Гулистон»-и Саъдии Шерозӣ яке аз муҳимтарину нафистарин ва пурмазмунтарин осори фикриву адабию ахлоқии тамаддуни башарӣ ба ҳисоб меояд. Ин китоб чун чамъи мавзуни имони амиқ ва хиради пухта ва омезиши зебои мазмуни баланд ва хунари нафис дар тӯли садсолаҳо ҳамчун китоби тарбиятгар, ҳамвора мавриди истифодаи ҷомеаҳои илмию адабӣ ва хавзаҳои ахлоқию тарбиятӣ будааст. Маъхазҳои таърихӣ нишон медиҳанд, ки аз тамоми осори манзуму мансури адабиёти форсӣ-тоҷикӣ маҳз «Гулистон» беш аз ҳама нашр, тарҷума, шарҳ, тафсир ва паҳн шудааст. Модом ки ин китоб чунин ҷойгоҳи баланд ва чунин истиқболи густардaro сазовор гаштааст, пас, табиист пурсида шавад, ки сирри ин мақоми китоби «Гулистон» дар чист?

Албатта, ҷавоби ин суол метавонад бисёр васеъ ва тӯлонӣ бошад, вале ин ҷо ба суоли боло посухи бисёр кӯтоҳе медиҳем, то он низ тавонад ҳангоми таълими китоб ҳамчун як дарси хурдҳаҷм истифода шавад.

1.«Гулистон» дастури комили ахлоқу тарбият аст. Бузургии «Гулистон», пеш аз ҳама, дар он аст, ки китоб маҷмӯаи беназири ахлоқиву тарбиявӣ буда, асрҳо ҳамчун мактаби тарбият хидмат намуда ва ин аст, ки муаллифи он дар фарҳанги мо ҳамчун «муаллими ахлоқ» шуҳрат ёфтааст. Дар ин китоб чигунагии одоби ҳар синну сол, ҳар касбу кор ва ҳар табақаи ҷомеа ба таври бисёр зариф баён шуда ва тариқи камоли маънавии инсон ва роҳи тарбияти дурусти чамъият тарҳрезӣ гаштааст. Вақте ба мушкилоти маънавию ахлоқӣ ва фарҳангию сиёсии ҷомеаи имрӯзи худ менигарем, дар як суҳан, метавон гуфт, ки дар ахлоқу маънавият ва дар фарҳангу сиёсат ва дар бофту мазмуни ҷомеаи мо ҷойи «Гулистон» чӣ қадар холист! Пас, агар ин ҷанбаи китоб ба забони маъмули имрӯз баён шавад, «Гулистон» як «қонуни ахлоқи инсонӣ» мебошад. Қонуни ахлоқи инсонии муъмин, инсонии некӯкору

گلستان

هر باب از این کتاب نگارین که برکنی
همچون بهشت گویی از آن باب خوش تر است

«گلستان» سعدی شیرازی یکی از مهم‌ترین و نفیس‌ترین و پُر مضمون‌ترین آثار فکری و ادبی و اخلاقی تمدن بشری به حساب می‌آید. این کتاب چون جمع موزون ایمان عمیق و خرد پخته و آمیزش زیبای مضمون بلند و هنر نفیس در طول صدساله‌ها همچون کتاب تربیت‌گر، همواره مورد استفاده جامعه‌های علمی و ادبی و حوزه‌های اخلاقی و تربیتی بوده است. مأخذهای تاریخی نشان می‌دهند که از تمام آثار منظوم و منثور ادبیات فارسی - تاجیکی محض، «گلستان» بیش از همه نشر، ترجمه، شرح، تفسیر و پهن شده است. مادامی که این کتاب چنین جایگاه بلند و چنین استقبال گستره را سزاوار گشته است، پس طبیعی است پرسیده شود که سِرِّ مقام «گلستان» در چیست؟

البته، جواب این سؤال می‌تواند بسیار وسیع و طولانی باشد، ولی اینجا به سؤال بالا پاسخ بسیار کوتاهی می‌دهیم، تا آن نیز تواند هنگام تعلیم کتاب همچون یک درس خُرد حجم استفاده شود.

۱. «گلستان» دستور کامل اخلاق و تربیت است. بزرگی «گلستان»، پیش از همه، در آن است که این کتاب مجموعه بی نظیر اخلاقی و تربیوی بوده، عصرها همچون مکتب تربیت خدمت نموده و این است که مؤلف آن در فرهنگ ما همچون «معلم اخلاق» شهرت یافته است. در این کتاب چگونگی آداب هر سن و سال، هر کسب و کار و هر طبقه جامعه به طور بسیار ظریف بیان شده و طریق کمال معنوی انسان و راه تربیت درست جمعیت طرح ریزی گشته است. وقتی به مشکلات معنوی و اخلاقی و فرهنگی و سیاسی جامعه امروز خود می‌نگریم، در یک سخن، می‌توان گفت که در اخلاق و معنویت و در فرهنگ و سیاست و در بافت و مضمون جامعه ما جای «گلستان» چه قدر خالی است! پس اگر این جنبه کتاب به زبان معمول امروز بیان شود، «گلستان» یک قانون اخلاق انسانی می‌باشد؛ قانون اخلاق انسان مؤمن، انسان نیکوکار و

нафърасон ва қонуни ахлоқии ҷомеаи адолатмехвар. Ин аст, ки боз ҳам наслҳои нав ба нав ба ин китоб рӯй меоваранд, зеро новобаста ба ин, ки инсон ба чӣ дараҷаи рушд мерасад ва новобаста ба он, ки ҷомеаҳо то кучо пеш мераванд, аҳаммияти ахлоқу тарбият ҳаргиз кам нахоҳад шуд, зеро агар ахлоқ аз миён равад, ҳуди башар низ аз миён хоҳад рафт.

2.«Гулистон» саршор аз адолату имон ва ақида аст. Вақте ки ба «Гулистон» фуру меравед, эҳсос хоҳед кард, ки муҳити онро адолат ва имону эътиқоду ихлосу муҳаббат фаро гирифтааст. Имонмехварӣ ва ақидабунёдӣ шояд яке аз муҳимтарин хусусиятҳои аксари осори адабии гузаштагони мо бошад, ки дар қанори осори ҷаҳоние чун «Маснавии маънавӣ» ва «Девон»-и Ҳофиз, «Гулистон» низ яке аз равшантарин намунаҳои он аст. Илова бар ин, огоҳон ба ҳубӣ пай мебаранд, ки аксари фикрҳо ва ҳикматҳои бузурги Саъдӣ ва бештари байтҳои мисраъҳои машҳури ӯ дар асл тобиши ҳунари ва мазмуни манзуми оёти қуръонӣ ва ҳадисҳои набавиянд. Машҳуртарини онҳо ҳамон байтҳои «*Бани Одам азои як пайкаранд / Ки дар офариниши зи як гавҳаранд...*» аст, ки назмшудаи ҳадиси машҳури Паёмбар (с) мебошад. Ин аст, ки ин «Гулистон» аз сарчашмаи баланди илоҳӣ об меҳӯрад ва ба манбаъҳои абадӣ пайванд дорад ва ин воқеият яке аз заминаҳои тавачҷуҳи ҳамешагӣ ва беохирӣ наслҳоро замонаҳо ба ин китоби бузург аст.

3.«Гулистон» оинаи равшани таҷрибаи рӯзгор аст. «Гулистон» саршор аз дидаҳову шунидаҳои бисёр муҳим, ҳодисаю воқеаҳои бисёр ҷолиби тавачҷуҳ ва ҳикояту қиссаҳои бисёр аҷиб аст, ки бештари онҳо дар рӯзгори ҳуди Саъдӣ ва ё дар зиндагии дӯстону пешиниёни ӯ дар амал рух дода аст. Хусусан, дар сафар гузаштани ҳудуди чихил сол аз умри муаллиф ва ошноии ӯ бо ҷомеаҳои дигар саҳнаи ҷуғрофии «Гулистон»-ро бисёр васеъ сохтааст. Муҳимтар аз ҳама, чашму дили равшан ва нигоҳи огоҳи Саъдӣ аст, ки аз ҳар ҳодиса ва аз ҳар воқеае таҷриба ва ҳикмату ибрат меҷӯяд ва онро дармеёбад ва бо хонандаи худ дар миён мегузорад. Тасвир то ҷое зинда аст, ки хонанда низ дар қанори Саъдӣ сафар мекунад: гоҳ бар кишти менишинаду дар баҳр меравад ва гоҳ ба қорвон мепайвандаду биёбон мепаймояд ва ҳамроҳи муаллиф мебинаду мешунаваду ибрат меомӯзад. Ин фазилат «Гулистон»-ро

نفع‌رسان و قانون اخلاقی جامعهٔ عدالت‌محور. این است که باز هم نسل‌های نوبه‌نو به این کتاب روی می‌آورند، زیرا ناوابسته به اینکه انسان به چه درجهٔ رشد می‌رسد و ناوابسته به آنکه جامعه‌ها تا کجا پیش می‌روند، اهمیت اخلاق و تربیت هرگز کم نخواهد شد. زیرا اگر اخلاق از میان رود، خود بشر نیز از میان خواهد رفت.

۲. «گلستان» سرشار از عدالت و ایمان و عقیده است. وقتی که به «گلستان» فرومی‌روید احساس خواهید کرد که محیط آن را عدالت و ایمان و اعتقاد و اخلاص و محبت فراگرفته است. ایمان‌محوری و عقیده‌بنیادی شاید یکی از مهم‌ترین خصوصیت‌های اکثر آثار ادبی گذشتگان ما باشد که در کنار آثار جهانی‌ای چون «مشوی معنوی» و «دیوان حافظ»، «گلستان» نیز یکی از روشن‌ترین نمونه‌های آن است. علاوه بر این، آگاهان به‌خوبی پی می‌برند که اکثر فکرها و حکمت‌های بزرگ سعدی و بیشتر بیت‌ها و مصرع‌های مشهور او در اصل تابش هنری و مضمون منظوم آیات قرآنی و حدیث‌های نبوی‌اند. مشهورترین آنها همان بیت‌های «بنی آدم اعضای یک پیکرند/ که در آفرینش ز یک گوهرند...» است که نظم‌شدهٔ حدیث مشهور پیامبر^(ص) می‌باشد. این است که این «گلستان» از سرچشمهٔ بلند الهی آب می‌خورد و به منبع‌های ابدی پیوند دارد و این واقعیت یکی از زمینه‌های توجه همیشگی و بی‌آخر نسل‌ها و زمان‌ها به این کتاب بزرگ است.

۳. «گلستان» آینهٔ روشن تجربهٔ روزگار است. «گلستان» سرشار از دیده‌ها و شنیده‌های بسیار مهم، حادثه‌ها و واقعه‌های بسیار جالب توجه و حکایه‌ها و قصه‌های بسیار عجیبی است که بیشتر آنها در روزگار خود سعدی و یا در زندگی دوستان و پیشینیان او در عمل رخ داده است. خصوصاً، در سفر گذشتن حدود چهل سال از عمر مؤلف و آشنایی او با جامعه‌های دیگر، صحنهٔ جغرافی «گلستان» را بسیار وسیع ساخته است. مهم‌تر از همه، چشم و دل روشن و نگاه آگاه سعدی است که از هر حادثه و از هر واقعه‌ای تجربه و حکمت و عبرت می‌جوید و آن را در می‌یابد و با خوانندهٔ خود در میان می‌گذارد. تصویر تا جایی زنده است که خواننده نیز در کنار سعدی سفر می‌کند: گاه بر کشتی می‌نشیند و در بحر می‌رود و گاه به کاروان می‌پیوندد و بیابان می‌پیماید و همراه مؤلف می‌بیند و می‌شنود و عبرت می‌آموزد. این فضیلت «گلستان» را

бисёр болотар аз як асари сирфан зехнию тахайюлӣ ва эҷодӣ гузоштааст, зеро сужаю манзараҳои ҷолиби тавачҷуҳи он аз матни рӯзгор ва аз худӣ зиндагӣ нашъа доранд. Ин аст, ки «Гулистон» аз назари мазмун ва манзараофарӣ низ барои ҳамеша ҷолиби тавачҷуҳ аст ва хоҳад буд.

4.«Гулистон» мактаби хунари баланд ва баёни равон аст. Ва ниҳоят, он чизе, ки «Гулистон»-ро дар нафси худ як асари ягонаву бекиёс кардааст, хунару баёни воло ва андешаҳои инсондӯстонаи муаллиф аст, ки барои саодати дучаҳонии банӣ башар эҷод шудааст. «Гулистон» аз нигоҳи адабию хунарӣ, чи аз диди бофту сохтор, чи аз диди «тартиби абвоб», чи аз диди омезиши мавзунӣ насру назм ва чи аз диди сабку санъати сухан, як падидаи нодиру беназир аст ва тамоми талошу тақлидҳое, ки баъд аз он дар ин самту дар ин сабк анҷом ёфтаанд, ба сатҳи «Гулистон» ҳатто наздик наомадаанд. Ин аст, ки дар канори фазилатҳои дигар, «Гулистон» ҳамеша чун як мактаби мустақили хунари адабӣ ва санъати суханварӣ хидмат намудааст. Маҳз дар ин асар метавон дид, ки забони форсӣ-тоҷикӣ чӣ санъат, чӣ латофат, чӣ зарофат, чӣ азамат ва чӣ қудрат дорад. Хусусан, агар ин абзор бо дасти устои тавоно барои баёни маънии воло ба кор баста шавад. Аз ин рӯ, имрӯз ҳам метавон гуфт, ки давои зехнҳои шахшуда, дармони нутқҳои норавон ва илоҷи забонҳои кунду гирифтаи мо боз ҳам дар ҳамин «Гулистон» ва осори дигари ниёкон аст. Бояд дар канори дарсҳои қолибии забону адабиёт, бахшҳои аз «Гулистон» ва дигар осори гаронмояи ниёконро дар шакли матнҳои аслий ба наврасон таълим диҳем, то бисёре аз мушкилоти андешаю равон ва забону баёни ҷомеаи мо илоҷи худро ёбанд. Пас, худӣ забони «Гулистон» низ дар алоҳидагӣ ҳамчун як муъҷизаи сухан ва ҳамчун як мактаби фасоҳату балоғат, ҳамеша тавачҷуҳи дӯстдорони латофату зебоиро ба худ ҷалб кардааст ва хоҳад кард.

Ҳамин тавр, агар ин чор фазилати ошкор ва дигар хубҳои бениҳояти «Гулистон» канори ҳам гузошта шавад, сабаби чунин ҷойгоҳи баланд, истиқболи густарда ва умри тӯлонӣ ёфтани ин китоби бузург худ ба худ равшан мегардад. Ин аст сирри азамату ҷаззобияти «Гулистон»-и Саъдӣ. Пас, сазовор аст, ки «ин гулистон ҳамеша хуш бошад».

بسیار بالاتر از یک اثر صرفاً ذهنی و تخیلی و ایجابی گذاشته است، زیرا سوژه‌ها و منظره‌های جالب توجه آن از متن روزگار و از خود زندگی نشئه دارند. این است که «گلستان» از نظر مضمون و منظره‌آفری نیز برای همیشه جالب توجه است و خواهد بود.

۴. «گلستان» مکتب هنر بلند و بیان روان است. و نهایت، آن چیزی که «گلستان» را در نفس خود یک اثر یگانه و بی‌قیاس کرده است، هنر و بیان والا و اندیشه‌های انسان‌دوستانه مؤلف است که برای سعادت دوجہانی بنی‌بشر ایجاد شده است. «گلستان» از نگاه ادبی و هنری، چه از دید بافت و ساختار، چه از دید «ترتیب ابواب»، چه از دید آمیزش موزون نثر و نظم و چه از دید سبک و صنعت سخن، یک پدیده نادر و بی‌نظیر است و تمام تلاش و تقلیدهایی که بعد از آن در این سمت و در این سبک انجام یافته‌اند، به سطح «گلستان» حتی نزدیک نیامده‌اند. این است که در کنار فضیلت‌های دیگر، «گلستان» همیشه چون یک مکتب مستقل هنر ادبی و صنعت سخنوری خدمت نموده است. محض، در این اثر می‌توان دید که زبان فارسی - تاجیکی چه صنعت، چه لطافت، چه ظرافت، چه عظمت و چه قدرت دارد. خصوصاً اگر این ابزار به دست استادی توانا برای بیان معنی والا به کار بسته شود. از این رو، امروز هم می‌توان گفت که دوازدهم‌های سخن‌شده، درمان نطق‌های ناروان و علاج زبان‌های کند و گرفته ما باز هم در همین «گلستان» و آثار دیگر نیاکان است. باید در کنار درس‌های قالبی زبان و ادبیات، بخش‌هایی از «گلستان» و دیگر آثار گرانمایه نیاکان را در شکل متن‌های اصلی به نوسان تعلیم دهیم، بسیاری از مشکلات اندیشه و روان و زبان و بیان جامعه ما علاج خود را یابند. پس، خود زبان «گلستان» نیز در علی‌حدگی همچون یک معجزه سخن و همچون یک مکتب فصاحت و بلاغت، همیشه توجه دوستداران لطافت و زیبایی را به خود جلب کرده است و خواهد کرد.

همین‌طور، اگر این چهار فضیلت آشکار و دیگر خوبی‌های بی‌نهایت «گلستان» کنار هم گذاشته شود، سبب چنین جایگاه بلند، استقبال گسترده و عمر طولانی یافتن این کتاب بزرگ، خودبه‌خود روشن می‌گردد. این است سرّ عظمت و جذابیت «گلستان» سعدی. پس سزاست که «این گلستان همیشه خوش باشد».

Чанд нукта дар тарзи истифодаи таълимии ин шарх

Бе ҳеч шакке, «Гулистон»-и Саъдӣ бисёр амиқтару зарифтар ва зеботар аз он аст, ки мо тасаввур мекунем. Ва бисёр дарег аст, агар аз сари ноогоҳӣ аз ин баҳри маънавӣ бебаҳра монем ва ҳамчунон хушк бигардем. Ин китоб имрӯз ҳам яке аз беҳтарин манбаъҳо ва дастурҳои ахлоқӣ, имонӣ, некӯкорӣ, огоҳӣ ва суханварӣ аст, ки ҳам насли наврас ва ҳам насли бузургсоли мо ба омӯзиши амиқи он ниёзи чиддӣ дорад. Давои бисёре аз дардҳои амиқи ҷомеаи мо дар ин асар нухӯфта аст.

Мутаассифона, таҷрибаи таълими чандсолаи ин китоб нишон дод, ки акнун насли навраси мо бисёр калимаҳову ибораҳо ва мазмунҳои ин китобро қариб намефаҳманд ва ин мушкили забониву баёнӣ имкон намедихад, ки мазмунҳои баланди китоб аз сӯйи онҳо фаро гирифта шавад. Барои насли ҷавони имрӯз фаҳми баҳши зиёде аз «Гулистон», ба вижа дебочаи он, ки худ дар танҳои як шохкори маънавию ҳунарист, бисёр мушкил шудааст. Аз ин рӯ, бе вучуди як шарҳи осонбаён таълиму фарогирии он барои наврасони мо имконпазир нест. Ин буд, ки инак, пас аз чанд сол навиштаҳои он дарсҳои амалии худро ҷамъоварӣ кардем ва ин шарҳи осонбаёни «Гулистон»-ро барои наврасони азиз, бо забони сода таҳия ва пешкаш намудем. Аммо, ин навишта ҳаргиз даъвои як шарҳи ҷомеъ ва фарогири «Гулистон»-ро надорад, балки посухи як ниёзи воқеӣ ва натиҷаи як таҷрибаи амалӣ дар бораи ин асари безавол аст. Агар наврасони мо «Гулистон»-ро ҳадди ақал дар ҳамин сатҳ бифаҳманд, роҳи онҳо барои фаҳми амиқтари ин асар ва дарки осори дигари баландсухану баландмазмунӣ нестони мо то ҳадде ҳамвор хоҳад шуд.

Албатта, доираи қорбарони ин навишта, чи аз назари синнӣ ва чи аз назари соҳавӣ, метавонад номаҳдуд бошад, вале чун мақсади аслии қор таълими адабию ахлоқии наврасон аст, ҳангоми бо ин мақсад истифода намудани китоб, беҳтар аст ба нуктаҳои зерин тавачҷуҳ шавад:

1. Наврасон бояд ин китобро зеро роҳбарии устод ва муаллими огоҳ таълим гиранд. Зеро фақат хонда гузаштани ин китоб барои онҳо суди кофӣ надорад ва зарур аст, ки наврасон маводи китобро таълим гиранд, яъне, комилан фаро гиранд ва дарк намоянд. Зеро байни мафҳуми хондан ва омӯхтану таълим гирифтани фарқе бузург аст.

چند نکته در طرز استفاده تعلیمی این شرح

بی هیچ شکی، «گلستان» سعدی بسیار عمیق‌تر و ظریف‌تر و زیباتر از آن است که ما تصوّر می‌کنیم، و بسیار دریغ است اگر از سر ناآگاهی از این بحر معنوی بی‌بهره مانیم و همچنان خشک بگردیم. این کتاب امروز هم یکی از بهترین منبع‌ها و دستورهای اخلاقی، ایمانی، نیکوکاری، آگاهی و سخنوری است که هم نسل نارس و هم نسل بزرگسال ما به آموزش عمیق آن نیاز جدی دارد. دواى بسیاری از دردهای عمیق جامعه ما در این اثر نهفته است.

متأسفانه تجربه تعلیم چندساله این کتاب نشان داد که اکنون نسل نارس ما بسیار کلمه‌ها و عباره‌ها و مضمون‌های این کتاب را قریب نمی‌فهمند و این مشکل زبانی و بیانی امکان نمی‌دهد که مضمون‌های بلند کتاب از سوی آنها فراگرفته شود. برای نسل جوان امروز فهم بخش زیادی از «گلستان»، به‌ویژه دیباچه آن، که خود در تنهایی یک شاهکار معنوی و هنری است، بسیار مشکل شده است. از این رو، بی‌وجود یک شرح آسان‌بین، تعلیم و فراگیری آن برای نوسان ما امکان‌پذیر نیست. این بود که اینک، پس از چند سال، نوشته‌های آن درس‌های عملی خود را جمع‌آوری کردیم و این شرح آسان‌بین «گلستان» را برای نوسان عزیز، با زبان ساده، تهیه و پیش‌کش نمودیم. اما، این نوشته هرگز دعوای یک شرح جامع و فراگیر «گلستان» را ندارد، بلکه پاسخ یک نیاز واقعی و نتیجه یک تجربه عملی درباره این اثر بی‌زوال است. اگر نوسان ما «گلستان» را حداقل در همین سطح بفهمند راه آنها برای فهم عمیق‌تر این اثر و درک آثار دیگر بلندسخن و بلندمضمون نیاکان ما تا حدی هموار خواهد شد.

البته دایره کاربران این نوشته، چه از نظر سنی و چه از نظر ساحوی، می‌تواند نامحدود باشد، ولی چون مقصد اصلی کار تعلیم ادبی و اخلاقی نوسان است، هنگام با این مقصد استفاده نمودن کتاب، بهتر است به نکته‌های زیرین توجه شود:

۱. نوسان باید این کتاب را زیر راهبری استاد و معلم آگاه تعلیم گیرند، زیرا فقط خواننده گذشتن این کتاب برای آنها سود کافی ندارد و ضرور است که نوسان مواد کتاب را تعلیم گیرند، یعنی کاملاً فراگیرند و درک نمایند. زیرا بین مفهوم خواندن و آموختن و تعلیم گرفتن فرقی بزرگ است.

2. Хар дарс ба тартиби овардашуда гузашта шавад, ки он аввал, дуруст хондани матн, баъд, фаҳми калимаҳои мушкил ва сипас, шарҳи мазмуни матнро дар бар мегирад.

3. Барои таъсири амиқи матн бар сатҳи тафаккур ва ахлоқи амалии наврас бехтар ва ҳатто зарур аст, ки матни аслии китоб, ба истиснои баъзе қисматҳои мадҳии арабии он, аз тарафи шогирдон аз ёд карда шавад.

4. Ин шарҳ на барои таълим ба кӯдакон, балки барои истифодаи наврасон пешбинӣ гаштааст ва таълими он низ дар миёни наврасон озмоиш шудааст. Пас, бехтар аст, ки он ба бачагони 11-16 сола ё синфҳои 5 то 9-ум таълим дода шавад. Агар китоб ба бачаҳои то синни даҳсола (синфҳои 1-4) таълим дода шавад, муаллим набояд онҳоро ба дарки матнҳо ва шарҳҳо маҷбур намояд, зеро дар ин марҳала барои онҳо дуруст хондани матн ва аз ёд кардани он бисёр муфидтар аст. Маъно ва шарҳи матнро дар оянда фаро мегиранд.

5. Зимни таълими китоб ба наврасони гурӯҳи аввал, яъне 11 то 14 сола набояд шитоб кард. Балки бехтар аст мазмуни ҳар дарс бо сабр, вале ба таври амиқ омӯхта шавад, то барои як умр дар фарҳангу замири онҳо коргар бошад. Барои навҷавонони 14 то 16-сола метавон дар як рӯз то 2-3 дарсро таълим дод.

6. Зимни фарогирии маънии калимаю ибораҳо, бояд дар назар дошт, ки мазмуни онҳо маҳз ба маъное, ки дар ҳамин матн истифода гашта, дода шудааст. Аз ин рӯ, баъзе аз калимаҳо дар матнҳо ва дар китобҳои дигар метавонанд маънои дигар низ дошта бошанд.

7. Ҳангоми фарогирии мазмуни матн низ бояд тавачҷуҳ кард, ки ҷумлаҳои матни шарҳ бештар мутобиқи тартиби ҷумлаҳои матни аслии омадаанд.

8. Ва ниҳоят, ба далели таъсиргузории таълими ин шарҳ ва некӯсозии ахлоқи наврасон бехтар аст, ки таълими ин китоб дар фазои маънавӣ ва дар рӯҳияи ахлоқию ихлосмандона сурат гирад.

۲. هر درس به ترتیب آورده شده گذشته شود که آن اول درست خواندن متن، بعد فهم کلمه‌های مشکل و سپس شرح مضمون متن را در بر می‌گیرد.
۳. برای تأثیر عمیق متن بر سطح تفکر و اخلاق عملی نارس، بهتر و حتی ضرور است که متن اصلی کتاب، به استثنای بعضی قسمت‌های مدحیوی عربی آن، از طرف شاگردان از یاد کرده شود.
۴. این شرح نه برای تعلیم به کودکان، بلکه برای استفاده نارسان پیش‌بینی گشته است و تعلیم آن نیز در میان نارسان آزمایش شده است. پس بهتر است که آن به بچگان ۱۱-۱۶ ساله یا صنف‌های ۵ تا ۹ تعلیم داده شود. اگر کتاب به بچه‌های تا سن ده‌ساله (صنف‌های ۱-۴) تعلیم داده شود، معلم نباید آنها را به درک متن‌ها و شرح‌ها مجبور نماید؛ زیرا در این مرحله برای آنها درست خواندن متن و از یاد کردن آن بسیار مفیدتر است. معنا و شرح متن را در آینده فرامی‌گیرند.
۵. ضمن تعلیم کتاب به نارسان گروه اول، یعنی ۱۱-۱۴ ساله نباید شتاب کرد. بلکه بهتر است مضمون هر درس با صبر، ولی به طور عمیق آموخته شود، تا برای یک عمر در فرهنگ و ضمیر آنها کارگر باشد. برای نوجوانان ۱۴-۱۶ ساله می‌توان در یک روز تا ۲-۳ درس را تعلیم داد.
۶. ضمن فراگیری معنی کلمه و عباره‌ها، باید در نظر داشت که مضمون آنها محض به معنایی که در همین متن استفاده گشته، داده شده است. از این‌رو، بعضی از کلمه‌ها در متن‌ها و در کتاب‌های دیگر می‌توانند معنای دیگر نیز داشته باشند.
۷. هنگام فراگیری مضمون متن نیز باید توجه کرد که جمله‌های متن شرح، بیشتر مطابق ترتیب جمله‌های متن اصلی آمده‌اند.
۸. و نهایت، به دلیل تأثیرگذاری تعلیم این شرح و نیکوسازی اخلاق نارسان، بهتر است که تعلیم این کتاب در فضایی معنوی و در روحیه‌ای اخلاقی و اخلاص‌مندانانه صورت گیرد.

Дебочаи «Гулистон»
(Хусни оғози китоб, муқаддима)

Бисмиллоҳи¹-р-рахмони²-р-рахим³

Миннат⁴ Худойро, аzza ва чалл⁵, ки тоаташ⁶ мӯчиби⁷ қурбат⁸ аст ва ба шукр андараи мазиди⁹ неъмат. Ҳар нафасе, ки фуру меравад, мумидди¹⁰ ҳаёт аст ва чун бармеояд муфарриҳи¹¹ зот.¹² Пас, дар ҳар нафасе ду неъмат мавҷуд аст ва бар ҳар неъмате шукре воҷиб.¹³

*Аз дасту забони кӣ барояд,
К-аз уҳдаи шукраи бадар ояд?¹⁴*

Луғат:

1. ба номи Аллоҳ (яке аз номҳои Худованд). 2. бахшоянда, атоқунандаи неъматҳо барои ҳамаи мавҷудот. 3. меҳрубон, бахшандаи гуноҳон. 4. сипосу ташаккур. 5. азиз ва бузург. 6. ибодат, итоат аз фармудаҳои Худованд. 7. сабаб, восита. 8. наздикӣ. 9. афзоиш, зиёдшавӣ. 10. мададгор, нерӯдиҳанда, дарозқунанда. 11. фараҳбахш, шодиовар. 12. нафс, ҷисму ҷон. 13. зарур, ҳатмӣ. 14. барояд, дар ин ҷо: тавони шукргузорӣ дошта бошад.

Мазмуни матн:

Бисмиллоҳи...: Ба номи Худованди бахшояндаи меҳрубон

Миннат...: Сипосу ситоиш он Худованди гиромӣ ва бузургро, ки ибодату пайравӣ аз фармудаҳои сабаби наздикӣ ба ӯ мебошад ва шукргузорӣ аз неъматҳои боиси афзоишу фаровонии неъматҳо мегардад. Яъне, инсон ҳар чӣ бештар ибодат намояд, ба ҳамон андоза ба Худованд наздиктар мешавад ва ҳар чӣ бештар аз неъматҳои Худованд шукргузорӣ кунад, сарвату неъматҳои ӯ ҳам зиёдтар мегардад. Ва ин маънӣ ишора аст ба ояи 7-уми сураи «Иброҳим», ки дар бахше аз он мефармояд: «Лаин шакартум лаазиданнакум», яъне, агар шукр бигзоред, бар неъматҳои шумо меафзоем. Ин маъниро Мавлоно Ҷалолуддини Балхӣ чунин ба назм кашидааст:

دیباچه «گلستان» (حُسن آغاز کتاب، مقدمه)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ^۳

مِنت^۴ خدای را، عَزَّ وَجَلَّ^۵ که طاعتش^۶ موجب^۷ قربت^۸ است و به شکر اندرش مزید^۹ نعمت. هر نفسی که فرومی رود، مُمِدَّ^{۱۰} حیات است و چون برمی آید، مُفْرَحِ^{۱۱} ذات^{۱۲}. پس در هر نفسی دو نعمت موجود است و بر هر نعمتی شکری واجب^{۱۳}.

از دست و زبان که برآید
کز عهده شکرش به در آید؟^{۱۴}

لغت:

۱. به نام الله (یکی از نام‌های خداوند). ۲. بخشاینده، عطاکننده نعمت‌ها برای همه موجودات. ۳. مهربان، بخشنده گناهان. ۴. سپاس و تشکر. ۵. عزیز و بزرگ. ۶. عبادت، اطاعت از فرموده‌های خداوند. ۷. سبب، واسطه. ۸. نزدیکی. ۹. افزایش، زیادشوی. ۱۰. مددگار، نیرودهنده، درازکننده. ۱۱. فرح‌بخش، شادی‌آور. ۱۲. نفس، جسم و جان. ۱۳. ضرور، حتمی. ۱۴. برآید، در اینجا: توان شکرگزاری داشته باشد.

مضمون متن:

بِسْمِ اللَّهِ... به نام خداوند بخشاینده مهربان

مِنت... سپاس و ستایش آن خداوند گرامی و بزرگ را سزاست، یا احسان و سپاس خاصه خداوند بزرگی است که عبادت و پیروی از فرموده‌هایش سبب نزدیکی به او می‌باشد و شکرگزاری از نعمت‌هایش باعث افزایش و فراوانی نعمت‌ها می‌گردد. یعنی انسان هرچه بیشتر عبادت نماید، به همان اندازه به خداوند نزدیک‌تر می‌شود و هرچه بیشتر از نعمت‌های خداوند شکرگزاری کند، ثروت و نعمت او هم زیادتر می‌گردد. و این معنی اشاره است به آیه ۷ سوره «ابراهیم» که در بخشی از آن می‌فرماید: «لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ»، یعنی اگر شکر بگذارید، بر نعمت شما می‌افزاییم. این معنی را مولانا جلال‌الدین بلخی چنین به نظم کشیده است:

*Шукри неъмат неъматат афзун кунад,
Куфри неъмат аз кафат берун кунад.*

Ҳар нафасе...: Ҳар нафасе, ки инсон онро ба дарун фуру мебарад, сабаби идома ёфтани умри ӯ мешавад ва чун он нафас аз сина берун меояд, боиси роҳати ҷисму ҷон мешавад ва инсон аз берун омадани нафас эҳсоси хушӣ ва сабуки менамояд.

Шоиру донишманди олмонӣ Гӯте, бо илҳом аз ин гуфтаи Саъдӣ дар «Девони Шарқӣ»-и худ меорад: «Дар ҳар нафасе ду неъмат мавҷуд аст: он гоҳ, ки дам фуру меравад ва замоне, ки мебарояд ва аз ин рафтани баромадани нафас шамъи ҳаёт фурузон монад...».

Пас дар ҳар ...: Пас, дар ҳар нафасе ду неъмат ҳудовандӣ вучуд дорад: неъмат аввал дарун кашидани нафас, ки сабаби идома ёфтани умр мешавад ва неъмат дуюм берун баровардани нафас аст, ки боиси роҳати ҷисму ҷон мегардад, зеро агар нафас ба дарун наравад ва ё ба дарун раваду берун наояд, инсон нафасгир ва ҳалок мешавад. Ва бар бандагони Ҳудованд заруру вочиб аст, ки барои ҳар як неъмат илоҳӣ ба даргоҳи Ӯ шукргузорӣ намоянд.

Аз дасту...: Аз дасти кӣ меояд ва забони чӣ касе қудрату тавоноии онро дорад, ки аз уҳдаи шукргузории ҳамаи неъматҳои Ҳудованд барояд? Чун дар ҳар нафасе ду неъмат илоҳӣ мавҷуд аст ва барои ҳар неъмат илоҳӣ шукре вочиб аст ва илова бар нафас, Ҳудованд боз ҳазорон неъмат дигарро барои инсон арзонӣ доштааст, ба сабаби маҳдуд будани қудрати забон, шукргузории ин ҳама неъматҳо аз тавоноии инсон хориҷ аст. Чунон ки Носири Бухорӣ дар ин маврид гуфтааст:

*Кӣ кунад шукри мунъиме, ки бувад
Шукр ҳам шаккаре зи инъомаи?*

Пас, инсон бояд ба қадри имкону тавоноии худ шукру сипосгузорӣ кунад.

شکرِ نعمت، نعمت افزون کند
کفرِ نعمت از کفّت بیرون کند

هر نفسی ... هر نفسی که انسان آن را به درون فرومی‌برد، سبب ادامه یافتن عمر او می‌شود و چون آن نفس از سینه بیرون می‌آید، باعث راحتی جسم و جان می‌شود و انسان از بیرون آمدن نفس احساس خوشی و سبکی می‌نماید.

شاعر و دانشمند آلمانی، هوتی، با الهام از این گفتهٔ سعدی در «دیوان شرقی» خود می‌آرد: «در هر نفسی دو نعمت موجود است: آن‌گاه که دم فرومی‌رود و زمانی که می‌برآید و از این رفتن و برآمدن نفس، شمع حیات فروزان ماند...»

پس در هر ...: پس در هر نفسی دو نعمت خداوندی وجود دارد: نعمت اول، درون کشیدن نفس که سبب ادامه یافتن عمر می‌شود و نعمت دوم، بیرون برآوردن نفس است که باعث راحتی جسم و جان می‌گردد، زیرا اگر نفس به درون نرود و یا به درون رود و بیرون ناید، انسان نفس‌گیر و هلاک می‌شود. و بر بندگان خداوند ضرور و واجب است که برای هر یک نعمت الهی به درگاه او شکرگزاری نمایند.

از دست و ...: از دست که می‌آید و زبان چه کسی قدرت و توانایی آن را دارد که از عهدهٔ شکرگزاری همهٔ نعمت‌های خداوند برآید؟ چون در هر نفسی دو نعمت الهی موجود است و برای هر نعمت الهی شکر واجب است و علاوه بر نفس، خداوند باز هزاران نعمت دیگر را برای انسان ارزانی داشته است، به سبب محدود بودن قدرت زبان، شکرگزاری این همه نعمت‌ها از توانایی انسان خارج است. چنان‌که ناصر بخارایی در این مورد گفته است:

که کند شکر منعمی که بُود
شکر هم شکرِ ز انعامش؟

پس انسان باید به قدر امکان و توانایی خود شکر و سپاسگزاری کند.

МАТН

Борони раҳмати беҳисобаш ҳамаро расида ва хони¹ неъматӣ бедарегаш² хама чо кашида. Пардаи номуси³ бандагон ба гуноҳи фоҳиш⁴ надарад ва вазифаи рӯзӣ⁵ ба хатои мункар⁶ набурад.

*Эй кариме,⁷ ки аз хазонаи гайб⁸
Габру⁹ тарсо¹⁰ вазифахӯр¹¹ дорӣ
Дӯстонро кучо кунӣ махрум,
Ту, ки бо душман ин назар дорӣ?*

Луғат:

1. дастархон, суфра. 2. фаровон, беминнат. 3. пардаи обрӯ, шарафи инсон. 4. бисёр бад, зишт. 5. ризқи муайяншуда, саҳми муайяни ҳар банда аз ризқ (вазифа: саҳмияи муайяншуда). 6. саҳт, инкоршуда (ё инкоркунанда). 7. бузург, бахшанда. 8-ганчинаи ниҳонӣ (хазинаи неъматҳои Худованд). 9. ғайримусулмон, гоҳ ба маънои пайравони дини Зартушт. 10. масеҳӣ, насронӣ, 11. рӯзихӯр, гирандаи ризку рӯзӣ.

Мазмуни матн:

Борони раҳмати...: Лутфу раҳмати Худованд, ки чун борон фаровону беҳисоб аст, ба тамоми мавҷудоти олам расидааст ва дастархони неъматҳои бедареғу беминнати Ў дар хама чо паҳн гаштааст ва Худованд ҳеч касро аз лутфу неъматҳои худ бенасиб нагузоштааст. Мехрубони Худованд нисбат ба бандагонаш ба ҳаддест, ки бо вучуди аз онҳо содир шудани гуноҳҳои зишт розу асрори бандагонро ба ҳамагон ошкор намекунад. Гарчи баъзе аз бандагон хатоҳои бузург менамоянд ва ҳатто вучуди худ Худоро инкор мекунанд, Худованд аз рӯи меҳрубонӣ ризку рӯзии муайяншудаи онҳоро қатъ намегардонад.

Эй кариме...: Эй Худованди кариму бузургвор, Ту чунон бахшандаву якбин ҳастӣ, ки аз ҳисоби хазинаи ғайбии худ ба тамоми инсонҳо, чи диндору чи бедин ва ё чи зардуштиву чи насронӣ, новобаста ба фикру нигоҳ ва дину оинашон, баробару

متن

بارانِ رحمتِ بی حسابش همه را رسیده و خانِ نعمتِ بی دریغش^۲ همه جا کشیده. پرده^۱
ناموس^۳ بندگان به گناه فاحش^۴ ندرد و وظیفه^۵ روزی^۶ به خطای منکر^۷ بُرد.

ای کریمی^۷ که از خزانه^۸ غیب^۹
گیر^۹ و ترسا^{۱۰} وظیفه^{۱۱} خور^{۱۱} داری
دوستان را کجا کنی محروم
تو که با دشمن این نظر داری؟

لغت:

۱. دسترخوان، سفره. ۲. فراوان، بی منت. ۳. پرده آبرو، شرف انسان. ۴. بسیار بد، زشت. ۵.
رزق معین شده، سهم معین هر بنده از رزق (وظیفه: سهمیه معین شده). ۶. سخت، انکار شده (یا
انکارکننده). ۷. بزرگ، بخشنده. ۸. گنجینه نهانی (خزینة نعمت‌های خداوند). ۹. غیر مسلمان، گاه به
معنای پیروان دین زرتشت. ۱۰. مسیحی، نصرانی. ۱۱. روزی خور، گیرنده رزق و روزی.

مضمون متن:

باران رحمت ...: لطف و رحمت خداوند که چون باران فراوان و بی حساب است، به تمام
موجودات عالم رسیده است و دسترخوان نعمت‌های بی دریغ و بی منت او در همه جا پهن گشته است.
خداوند هیچ‌کس را از لطف از نعمت‌های خود بی نصیب نگذاشته است. مهربانی خداوند نسبت به
بندگان به حدی است که با وجود از آنها صادر شدن گناه‌های زشت، راز و اسرار بندگان را به همگان
آشکار نمی‌کند. گرچه بعضی از بندگان خطاهای بزرگ می‌نمایند و حتی وجود خود خدا را انکار می‌کنند،
خداوند از روی مهربانی، رزق و روزی معین شده آنها را قطع نمی‌گرداند.

ای کریمی ...: ای خداوند کریم و بزرگوار، تو چنان بخشنده و یکبین هستی که از حساب خزینة غیب
خود به تمام انسان‌ها، چه دیندار و چه بی دین و یا چه زردستی و چه نصرانی، ناوابسته به فکر و نگاه و دین و آیینشان، برابر

яксон ризку рӯзи мидиҳӣ. Чун Ту, хатто ба бадбинону душманонат чунин лутфу муҳаббат дорӣ, пас, мо имону бовари комил дорем, ки ризку рӯзи дӯстонатро ҳаргиз қатъ намегардонӣ ва онҳоро ҳеч гоҳ аз лутфу марҳамати худ бенасиб намегузорӣ.

Дар пайравӣ аз ин сухани баланди Саъдӣ низ шоири олмонӣ Гӯте гуфтааст: «Дар зиёфати Худованд чӣ ҳаёхуест! Дӯсту душман бар сари хоне нишастаанд».

МАТН

Фарроши¹ боди саборо² гуфта, то фарши зумуррадин³ бигустарад ва дояи⁴ абри баҳориро фармуда, то баноти⁵ набот⁶ дар маҳди⁷ замин бипарварад. Дарахтонро ба хилъати⁸ наврӯзи қабои⁹ сабзи варақ дар бар гирифта ва атфоли¹⁰ шохро ба кудуми¹¹ мавсими рабеъ¹² қулоҳи шукуфа дар сар ниҳода. Усораи¹³ ноле¹⁴ ба қудрати Ҷ шаҳди¹⁵ фоиқ¹⁶ шуда ва тухми хурмое ба тарбияташ нахли¹⁷ босиқ¹⁸ гашта.

*Абру боду маҳу хуришеду фалак дар коранд,
То ту ноне ба каф оришо ба гафлат¹⁹ нахӯрӣ.
Ҳама аз баҳри ту саргаштаю²⁰ фармонбардор,
Шарти инсоф набошад, ки ту фармон набарӣ.*

Луғат:

1. паҳнкунандаи фарш (қолӣ), ороишгар, фаршрӯб. 2. боди сахар, насими нарму латифи баҳорӣ. 3. мисли зумуррад сабз (зумуррад - санги сабзранги гаронбаҳо). 4. мураббӣ ва парваришгари кӯдак, ки гоҳе шир ҳам мидиҳад. 5. ҷамъи «бинт»: духтарҳо (ин чо ба маънои тухму донаҳо). 6. наботот, гиёҳу рустаниҳо. 7. гахвора, бистар. 8. чома, либосе, ки ба касе тухфа кунанд. 9. либос, чома. 10. ҷамъи «тифл»: кӯдакон. 11. ҷамъи «қадам»: қадамҳо (ба кудуми: ба муносибати омадани). 12. фасли баҳор. 13. шира, афшурда. 14. най, найшакар (баъзан ба маънои ток ва дарахти ангур низ омадааст). 15. асал, чизи бисёр ширин, ба маънои шакар низ меояд. 16. соф, ширин, беҳтарин. 17. дарахти хурмо. 18. баланд, бузург (ибораи «нахли босиқ» аз Қуръон аст, ки дар ояи 10-уми сураи Қоф омадааст: «ва н-нахла босиқотин...», яъне «ва дарахтони баланди хурмо...»). 19. беҳабарӣ, ноогоҳона. 20. саргардон, овора.

و یکسان رزق و روزی می‌دهی. چون تو که حتی به بدبینان و دشمنان چنین لطف و محبت داری، پس ما ایمان و باور کامل داریم که رزق و روزی دوستان را هرگز قطع نمی‌گردانی و آنها را هیچ‌گاه از لطف و مرحمت خود بی‌نصیب نمی‌گذاری.

در پیروی از این سخن بلند سعدی نیز شاعر آلمانی، هوتی، گفته است: «در ضیافت خداوند چه هیاهویی است! دوست و دشمن بر سر خانی نشسته‌اند».

متن

فَرَّاشٌ^۱ بَادِ صَبَا رَا^۲ كَفْتَه تَا فَرَشِ زَمْرَدِينِ^۳ بَكْسْتَرْدِ وَ دَايَهٗ^۴ اَبْرِ بَهَارِي رَا فَرْمُودَه تَا بَنَاتِ^۵
نَبَاتِ^۶ دَر مَهْدِ^۷ زَمِينِ پِيرُورِد. دَرخْتَان رَا بَه خَلْعَتِ^۸ نُوْرُوْزِي قِبَايِ^۹ سَبِزِ وِرْقِ دَر بَرِ گِرْفْتَه وَ اَطْفَالِ^{۱۰}
شَاخِ رَا بَه قُدُومِ^{۱۱} مُوسِمِ رَبِيعِ^{۱۲} كَلَاهِ شَكُوفِه بَر سَرِ نِهَادِه. عَصَاْرَهٗ^{۱۳} نَالِي^{۱۴} بَه قَدْرَتِ او شَهِيْدِ^{۱۵}
فَائِقِ^{۱۶} شُدِه وَ تَخْمِ خَرْمَايِي بَه تَرِيْتِشِ نَخْلِ^{۱۷} بَاسِقِ^{۱۸} گِشْتَه.

ابر و باد و مه و خورشید و فلک در کارند
تا توانی به کف آری و به غفلت^{۱۹} نخوری
همه از بهر تو سرگشته^{۲۰} و فرمان‌بردار
شرط انصاف نباشد که تو فرمان‌بری

لغت:

۱. پهن‌کننده فرش (قالی)، آرایشگر، فرش‌روب. ۲. باد سحر، نسیم نرم و لطیف بهاری. ۳. مثل زمرّد سبز (زمرّد: سنگ سبزرنگ قیمت‌بها). ۴. مرّی و پرورشگر کودک که گاه شیر هم می‌دهد. ۵. جمع «نبت»: دخترها (اینجا به معنای تخم و دانه‌ها). ۶. نباتات، گیاهان و رُستی‌ها. ۷. گهواره، بستر. ۸. جامه، لباسی که به کسی تحفه کنند. ۹. لباس، جامه. ۱۰. جمع «طفل»: کودکان. ۱۱. جمع «قدم»: قدم‌ها (به قدوم: به مناسبت آمدن). ۱۲. فصل بهار. ۱۳. شیره، افشرده. ۱۴. نی، نیشکر (بعضاً به معنای تاک و درخت انگور نیز آمده است). ۱۵. عسل، چیز بسیار شیرین، به معنای شکر نیز می‌آید. ۱۶. صاف، شیرین، بهترین. ۱۷. درخت خرما. ۱۸. بلند، بزرگ (عبارۀ «نخل باسق» از قرآن است که در آیه ۱۰ سوره «قاف» آمده است: «وَالنَّخْلَ بَاسِقَاتٍ»، یعنی «و درختان بلند خرما...»). ۱۹. بی‌خبری، ناآگاهانه. ۲۰. سرگردان، آواره.

Мазмуни матн:

Фарроши ...: Худованд бо лутфу кудрати худ насими нарму хуши баҳориро ҳамчун фаррошу ороишгари чаҳон таъйин намуда ва ўро фармудааст, ки бар рӯи замин аз сабза гилеми сабзе паҳн созад ва чаҳонро бо он сабзу хуррам гардонад. Ва низ аз сари лутфу меҳрубонӣ абри баҳориро дастур додааст, ки ҳамчун доя ва парваришдиханда донаву тухмаҳои гиёҳонро чун тифлони навзод дар гахвораи замин парвариш диҳад ва бузург намояд.

Дарахтонро...: Худованд ҳамчун ҳадяҳои наврӯзи бар тани дарахтон аз барг ҷомаҳои сабзранг пӯшонида, яъне, бо лутфи Ў дар фасли баҳор гиёҳу дарахтон барг кушода ва ҳама сарсабз гаштаанд ва низ, ба муносибати фарорасии фасли баҳор бар сари ҳар шохай наврустае гули тозае шукуфонидааст, ки ҳамчун кулоҳҳои идона бар сари кӯдакон зебост. Шираи гиёҳи найшакар бо кудрати Худованд ба шаҳди софу шакари ширин табдил меёбад ва донаи хурмое, ки ба замин меафтад, дар натиҷаи парвариши Ў дарахти баланду бузурги хурмо мешавад.

Абру боду ...: Ҳамаи унсурҳои олами ҳастӣ, аз ҷумла, абру боду моху офтоб ва осмону сайёраҳо дар қору дар ҳаракатанд, то ту, эй инсон, битавонӣ як пора нон ё ризку рӯзии худро ба даст биёварӣ ва онро беҳабарона нахӯрӣ. Чун Худованд тамоми ин мавҷудотро барои ту машғулу саргардон намудааст ва онҳо барои ҳосил шудани рӯзии ту қор мекунанд, пас, аз рӯи инсоф ва ҷавонмардӣ нест, ки ту ин лутфи Худовандро нашносӣ ва аз фармудаҳои вай берун рави ва низ нонатро беҳабарона бихӯриву надонӣ, ки он чӣ гуна ҳосил мешавад.

МАТН

Ҳар гоҳ, ки яке аз бандагони гунаҳкори парешонрӯзгор дасти инобат¹ ба умеди иҷобат² ба даргоҳи Ҳақ, *чалли ва ало*,³ бардорад, Эзад⁴, таъоло⁵ дар вай назар накунад, бозаш бихонад, боз эъроз⁶ кунад, бозаш ба тазарруъ⁷ ва зорӣ бихонад, Ҳақ,⁸ *субҳонаҳу ва таъоло*⁹ фармояд: Ё малоикати, қад истаҳйиту мин абдӣ ва лайса лаҳу ғайрӣ, фақад ғафарту лаҳу.¹⁰ Даъваташро иҷобат кардам ва хочаташро баровардам, ки аз бисёрии дуо ва зории банда ҳаме шарм дорам.

مضمون متن:

فَراش ... خداوند با لطف و قدرت خود نسیم نرم و فارم بهاری را همچون فَرّاش و آرایشگر جهان تعیین نموده و او را فرموده است که بر روی زمین از سبزه، گلیم سبزی پهن سازد و جهان را با آن سبز و خرم گرداند. و نیز از سر لطف و مهربانی، ابر بهاری را دستور داده است که همچون دایه و پرورش دهنده، دانه و تخمه‌های گیاهان را چون طفلان نوزاد در گهواره زمین پرورش دهد و بزرگ نماید.

درختان را ...: خداوند، همچون هدیه‌های نوروزی، بر تن درختان از برگ جامه‌های سبزرنگ پوشانیده، یعنی با لطف او در فصل بهار گیاه و درختان برگ گشاده و همه سرسبز گشته‌اند و نیز، به مناسبت فرارسی فصل بهار، بر سر هر شاخه نوزسته‌ای گل تازه‌ای شکوفانیده است که همچون کلاه‌های عیدانه بر سر کودکان زیباست. شیره گیاه نیشکر با قدرت خداوند به شهد صاف و شکر شیرین تبدیل می‌یابد و دانه خرمايي که به زمین می‌افتد، در نتیجه پرورش او درخت بلند و بزرگ خرما می‌شود.

ابر و باد و ...: همه عنصرهای عالم هستی، از جمله ابر و باد و ماه و آفتاب و آسمان و سیاره‌ها در کار و در حرکت‌اند تا تو، ای انسان، بتوانی یک پاره نان یا رزق و روزی خود را به دست بیاوری و آن را بی‌خبرانه نخوری. چون خداوند تمام این موجودات را برای تو مشغول و سرگردان نموده است و آنها برای حاصل شدن روزی تو کار می‌کنند، پس از روی انصاف و جوانمردی نیست که تو این لطف خداوند را نشناسی و از فرموده‌های وی بیرون روی و نیز نان خود را بی‌خبرانه بخوری و ندانی که آن چگونه حاصل می‌شود.

متن

هرگاه که یکی از بندگان گنه‌کار پَریشان‌روزگار دستِ اِنابَت^۱ به امیدِ اجابَت^۲ به درگاه حق، جَلَّ و عَلَا^۳ بردارد، ایزد^۴ تعالی در وی نظر نکند. بازش بخواند، باز اِعراض^۵ کند. بازش به تَضَرُّع^۶ و زاری بخواند، حق^۷، سُبْحانَهُ و تَعَالَى^۸ فرماید: یا مَلائِکَتی، قَدْ اِسْتَحِیْتُ مِنْ عَبْدِی وَ لَیْسَ لَهُ غَیْرِی فَقَدْ غَفَرْتُ لَهُ^۹. دعوَتش را اجابَت کردم و حاجتِش برآوردم که از بسیاری دعا و زاری بنده همی شرم دارم.

*Карам¹¹ бину лутфи Худовандгор,¹²
Гунаҳ банда кардасту Ё шармсор.*

Луғат:

1. тавба, пушаймонӣ. 2. ҷавоб додан, қабул гардидани дуо. 3. бузург ва баландмартаба. 4. Худованд. 5. баландмартаба, бузург. 6. қаҳр, бетаваҷҷухӣ. 7. илтимосу зорӣ. 8. Худованд. 9. пок ва баландмартаба. 10. Эй фариштагон, ман аз бандаи худ шарм медорам, зеро ӯро ба ғайр аз ман паноҳе нест, пас бахшидамаш. Маҷозан мурод аз фармудаи Худованд ин ҷо ноумед нагардонидан аст. 11. саховату бахшиш, бузургворӣ. 12. Худованд, Парвардгор.

Мазмуни матн:

Хар гоҳ...: Дар мавриди лутфи Худованд аз Паёмбар(с) ривоят шудааст: Агар яке аз бандагони пургуноҳе, ки аз бисёрии гуноҳон рӯзгораш парешону бесомон гаштааст, бо умеди бахшида шудан дасти тавбаю пушаймонӣ ба даргоҳи Худованди бузургу баландҷойгоҳ бардорад, Худованд дар аввал бар ин талабу зории ӯ тавачҷуҳе намекунад. Агар бандаи гунаҳкор бори дуом ба Худованд мурочиат кунад ва аз ӯ бахшиши гуноҳонашро талаб намояд, Худованд боз ҳам талаби ӯро намепазирад, аммо агар банда дар талаби худ самимона исрор кунад ва бори дигар бо сархамидагӣ ва зориву тазарруъ аз Худованд бахшиши гуноҳонашро талаб намояд, Худованди поку баландмартаба бо назари лутф ба ҳоли ӯ бингарад ва ба фариштагони худ чунин мегӯяд:

«Эй фариштагонам, ба ростӣ ман аз хоҳишу зории беҳисоби ин бандаам шарму ҳаё кардам ва ӯ ба ғайр аз ман каси дигаре надорад, аз ин хотир, гуноҳони ӯро бахшидам. Мурочиат ва илтимоси ӯро пазируфтам ва хоҳишашро иҷро намудам, зеро ман аз дидани дуо ва зориву тазарруи зиёди бандагонам шарм медорам».

Карам бин...: Бахшандагиву бузургворӣ ва лутфу меҳрубонии беҳадду канори Худовандро нисбат ба бандагонаш бубинед, ки бо вучуди гуноҳу хатое, ки аз банда сар задааст, аз дидани зорию илтимоси бандааш ҳаё мекунад ва худ ба ҷойи бандааш шарм медораду гуноҳи ӯро мебахшад.

کرم^{۱۱} بین و لطفِ خداوندگار^{۱۲} گنه بنده کرده‌ست و او شرمسار

لغت:

۱. توبه، پشیمانی. ۲. جواب دادن، قبول گردیدن دعا. ۳. بزرگ و بلندمرتبه. ۴. خداوند. ۵. بلندمرتبه، بزرگ. ۶. قهر، بی‌توجهی. ۷. التماس و زاری. ۸. خداوند. ۹. پاک و بلندمرتبه. ۱۰. ای فرشتگان، من از بنده خود شرم می‌دارم، زیرا او را به غیر از من پناهی نیست، پس بخشیدمش. مجازاً مراد از فرموده خداوند اینجا ناامید نگردانیدن است. ۱۱. سخاوت و بخشش، بزرگواری. ۱۲. خداوند، پروردگار.

مضمون متن:

هرگاه...: در مورد لطف خداوند از پیامبر^(ص) روایت شده است: اگر یکی از بندگان پُرنگاهی که از بسیاری گناهان روزگارش پریشان و بی‌سامان گشته است، به امید بخشیده شدن، دست توبه و پشیمانی به درگاه خداوند بزرگ و بلندجایگاه بردارد، خداوند در اول بر این طلب و زاری او توجهی نمی‌کند. اگر بنده گنهکار بار دوم به خداوند مراجعت کند و از او بخشش گناهانش را طلب نماید، خداوند باز هم طلب او را نمی‌پذیرد، اما اگر بنده در طلب خود صمیمانه اصرار کند و بار دیگر، با سرخمیدگی و زاری و تضرع، از خداوند بخشش گناهانش را طلب نماید، خداوند پاک و بلندمرتبه با نظر لطف به حال او بنگرد و به فرشتگان خود چنین گوید:

«ای فرشتگانم، به‌راستی من از خواهش و زاری بی‌حساب این بنده‌ام شرم و حیا کردم و او به غیر از من کس دیگری ندارد، از این خاطر، گناهان او را بخشیدم. مراجعت و التماس او را پذیرفتم و خواهشش را اجرا نمودم، زیرا من از دیدن دعا و زاری و توالای زیاد بندگانم شرم می‌دارم.»

کرم بین و...: بخشندگی و بزرگواری و لطف و مهربانی بی‌حدّ و کنار خداوند را نسبت به بندگانش ببینید که با وجود گناه و خطایی که از بنده سر زده است، از دیدن زاری و التماس بنده‌اش حیا می‌کند و خود به‌جای بنده‌اش شرم می‌دارد و گناه او را می‌بخشد.

МАТН

Яке аз соҳибдилон¹ сар ба чайби² муурокибат³ фурӯ бурда буд ва дар баҳри мукошифат⁴ мустағрақ⁵ шуда. Холӣ⁶ ки аз ин муомила⁷ боз омад, яке аз дӯстон гуфт:

-Аз ин бӯстон, ки будӣ, моро чӣ тухфа каромат кардӣ?

Гуфт:

-Ба хотир доштам, ки чун ба дарахти гул расам, домане пур кунам ҳадяи асҳобро.⁸ Чун бирасидам, бӯйи гулам чунон маст кард, ки доманам аз даст бирафт.

*Эй мурғи саҳар,⁹ шиқ зи парвона¹⁰ биёмӯз,
К-он сӯхтаро қон шуду овоз наёмад.
Ин муддаиён¹¹ дар талабаи бехабаронанд,
К-онро ки хабар шуд, хабаре боз наёмад.*

*Эй бартар¹² аз хаёлу қиёсу¹³ гумону ваҳм¹⁴
В-аз ҳар чӣ гуфтаанду шунидему хондаем,
Маҷлис тамом гапту ба охир расид умр,
Мо ҳамчунон дар аввали васфи Ту мондаем.*

Луғат:

1. ориф, шахсияти бузургвор. 2. гиребон. 3. нигоҳбонӣ ва назорат, яке аз мақомҳои тасаввуф, ки дар он шахс машғули зикри доимии Худованд мегардад ва дилашро аз машғул шудан ба ғайри Худо ва сар задани хато нигоҳбонӣ ё муурокибат мекунад. 4. кашф намудан, шинохтани асрору сифатҳои Худованд. 5. ғарқ шуда, фурӯ рафта. 6. ҳамин ки, вақте ки дар он ҳастӣ. 7. амал, кор, муносибат. 8. чамъи соҳиб: дӯстон, ёрон. 9. булбул, ки саҳаргоҳон месарояд. 10. шоҳпараке, ки гирди шамъ ё равшанӣ пар мезанад. 11. даъвогарон, мағрурон. 12. болотар, беҳтар. 13. муқоиса, андозагирӣ. 14. пиндор, ҳарос.

متن

یکی از صاحب‌دلان^۱ سر به جیب^۲ مراقبت^۳ فروبرده بود و در بحرِ مکاشفت^۴ مستغرق^۵ شده. حالی^۶ که از این معاملت^۷ باز آمد یکی از دوستان گفت: از این بُستان که بودی ما را چه تحفه کرامت کردی؟ گفت: به خاطر داشتم که چون به درخت گل رسم، دامنی پُر کنم هدیهٔ اصحاب را،^۸ چون برسیدم بوی گلم چنان مست کرد که دامنم از دست برفت.

ای مرغِ سحر^۹ عشق ز پروانه^{۱۰} بیاموز
کان سوخته را جان شد و آواز نیامد
این مدعیان^{۱۱} در طلبش بی‌خبرانند
کان را که خبر شد خبری باز نیامد

ای برتر^{۱۲} از خیال و قیاس و^{۱۳} گمان و وهم^{۱۴}
وز هر چه گفته‌اند و شنیدیم و خوانده‌ایم
مجلس تمام گشت و به آخر رسید عمر
ما همچنان در اوّل وصفِ تو مانده‌ایم

لغت:

۱. عارف، شخصیت بزرگوار. ۲. گریبان. ۳. نگاهبانی و نظارت، یکی از مقام‌های تصوّف که در آن شخص مشغول ذکر دائمی خداوند می‌گردد و دلش را از مشغول شدن به غیر خدا و سر زدن خطا، نگهبانی یا مراقبت می‌کند. ۴. کشف نمودن، شناختن اسرار و صفت‌های خداوند. ۵. غرق‌شده، فرورفته.
۶. همین‌که، وقتی که در آن هستی. ۷. عمل، کار، مناسبت. ۸. جمع «صاحب»: دوستان، یاران. ۹. بلبل که سحرگاهان می‌سراید. ۱۰. شاهپرکی که گردِ شمع یا روشنی پر می‌زند. ۱۱. دعاگران، مغروران. ۱۲. بالاتر، بهتر. ۱۳. مقایسه، اندازه‌گیری. ۱۴. پندار، هراس.

Мазмуни матн:

Яке аз..: Яке аз орифони соҳибдил, бо мақсади дарку шинохти сифатҳои Худованд, муддатҳо ба зикру ибодату мувофиқат машғул гашта ва дар баҳри омӯзиши асрору сифатҳои Парвардгор фарқ гардида буд. Ҳангоме ки сар аз зикру андеша бардошт, яке аз дӯстонаш аз ӯ пурсид:

- Аз он гулзоре, ки дар он будӣ, барои мо чӣ ҳада овардаӣ? Яъне, ба мо дар бораи Худованд чӣ гуфта метавонӣ, то мо ҳам аз ин масъала андаке бохабар бошем. Он марди соҳибдил дар ҷавоб гуфт:

- Бале, чунин ният доштам, ки чун ба он дарахти пургул расам, аз гулҳои хушбӯии он домане барои ҳада ба дӯстонам биёварам, вале чун ба он бирасидам, бӯии хушу атрогини гулҳои он чунон масту беҳудам кард, ки худро бохтам ва доманам аз даст раҳо шуд.

Яъне, мехостам, ки аввал худам сифатҳои Худовандро биёмӯзам ва пас аз он ба шумо низ онро бифаҳмонам, аммо вақте хубию сифатҳои илоҳиро дарк кардам, худ чунон ошику дилбохтааш гаштам, ки хуш аз сарам бирафт ва аз ин рӯ, акнун дар бораи чигунагии сифати Худованд чизе гуфта наметавонам.

Эй мурғи сахар...: Эй булбули сахар, ки бомдодон суруди ишқ мехониву фарёд мекашӣ, ишқи ҳақиқӣ ва тариқи ишқварзиро аз парвона биёмӯз, зеро ӯ дар роҳи ишқ сӯхтаву ҳалок мешавад ва ҷонашро аз даст медиҳад, вале шикоят надорад ва овозе барнамедорад. Ҳамчунин, шахсоне, ки ҳар тараф лофи худошиносӣ мезананд ва иддио мекунанд, ки ошику дилбохтаи Ўянд, дар асл аз сифати Худованд бехабаранд ва Ўро дуруст нашинохтаанд, зеро ҳар кӣ дар ҳақиқат Худовандро дуруст шиносад ва ошику дилбохтаи Ў гардад, чунин лофу манманӣ дар миён намеандозад ва хомӯшӣ пеша месозад.

Чунон, ки Умари Хайём низ ба ин маънӣ гуфтааст:

*Ишқ он набувад, ки ҳамчу булбул ноли,
Ҳар гаҳ, ки бимирию нанолӣ, ишқ аст.*

مضمون متن:

یکی از ...: یکی از عارفان صاحب‌دل، با مقصد درک و شناخت صفت‌های خداوند، مدت‌ها به ذکر و عبادت و مراقبت مشغول گشته و در بحر آموزش اسرار و صفت‌های پروردگار غرق گردیده بود. هنگامی که سر از ذکر و اندیشه برداشت یکی از دوستانش از او پرسید: از آن گلزاری که در آن بودی برای ما چه هدیه آورده‌ای؟ یعنی به ما درباره‌ی خداوند چه گفته می‌توانی تا ما هم از این مسئله اندکی باخبر باشیم. آن مرد صاحب‌دل در جواب گفت: بلی، چنین نیت داشتم که چون به آن درخت پُرگل رسم از گل‌های خوش‌بوی آن دامنی برای هدیه به دوستانم بیاورم، ولی چون به آن برسیدم بوی خوش و عطرآگین گل‌های آن چنان مست و بیخودم کرد که خود را باختم و دامنم از دست رها شد.

یعنی می‌خواستم که اول خودم صفت‌های خداوند را بیاموزم و پس از آن به شما نیز آن را بفهمانم، اما وقتی خوبی و صفت‌های الهی را درک کردم، خود چنان عاشق و دل‌باخته‌اش گشتم که هوش از سرم برفت و از این‌رو، اکنون درباره‌ی چگونگی صفت خداوند چیزی گفته نمی‌توانم.

ای مرغ سحر ...: ای بلبل سحر که بامدادان سرود عشق می‌خوانی و فریاد می‌کشی، عشق حقیقی و طریق عشق‌ورزی را از پروانه بیاموز، زیرا او در راه عشق سوخته و هلاک می‌شود و جانش را از دست می‌دهد، ولی شکایتی ندارد و آوازی بر نمی‌دارد. همچنین، شخصانی که هر طرف لاف خداشناسی می‌زنند و ادّعا می‌کنند که عاشق و دل‌باخته‌ی اویند، در اصل از صفت خداوند بی‌خبرند و او را درست نشناخته‌اند، زیرا هرکه در حقیقت خداوند را درست شناسد و عاشق و دل‌باخته‌ی او گردد، چنین لاف و مَن‌منی در میان نمی‌اندازد و خاموشی پیشه می‌سازد.

چنان که عُمَر خَیّام نیز به این معنی گفته است:

عشق آن نبوّد که همچو بلبل نالی
هرگه که بمیری و نالی، عشق است

Эй бартар...: Парвардгоро, Ту аз тамоми он хаёлҳо ва муқоисаҳову гумонҳо ва тасаввуроти мо болотар ҳастӣ. Яъне, мо Худовандро бо ҳар чизе муқоиса ва ҳар гунае, ки тасаввуру гумон кунем, аз он ҳам бузургтару болотар аст ва ақлу забони инсон дар дарку баёни сифатҳояш очиз аст. Гарчи дар кори шинохту васфи Ту ҳазорон дарсу маҳфилу маҷлис ба поён расид ва умри мо ҳам дар васфу баёни сифати Ту гузашт, аммо мебинем, ки мо ханӯз ҳам дар аввали васфи Ту мебошем. Яъне, умру тавоноии одамии барои васфу баёни ҳамаи сифатҳо ва неқӯиҳои Худованд кофӣ нест, зеро дарёи неъмату қудрату сифатҳои ӯ бекарон аст.

МАТН

Зикри¹ чамили² Саъдӣ, ки дар афвоҳи³ авом⁴ афтодааст ва сити⁵ суханаш, ки дар басити⁶ замин рафта ва қасабулҷайби⁷ ҳадисаш,⁸ ки ҳамчун шакар меҳӯранд ва руқъаи⁹ муншаоташ,¹⁰ ки чун коғазӣ зар мебаранд, бар камоли фазлу¹¹ балоғати¹² ӯ ҳамл¹³ натавон кард...

Луғат:

1. ёдоварӣ, бар забон гирифтани номи касе. 2. зебо, хуб, нек. 3. даҳонҳо, забонҳо. 4. омма, мардуми одӣ. 5. овоза, шуҳрати нек. 6. паҳно, дар ин ҷо: рӯйи олам. 7. найшакар, навъе ширинӣ, ишора ба қалами равон ва сухани ширин. 8. сухан, калом. 9. пора, баргаи коғазе, ки рӯйи он чизе нависанд, нома. 10. навиштаҳо, иншо. 11. донишу хирад, бартарӣ. 12. суханварӣ, санъати сухан. 13. ҳамл кардан: нисбат додан, алоқаманд доништан.

Мазмуни матн:

Зикри чамили...: Имрӯз мебинед, ки шуҳрату номи неки Саъдӣ бар забони ҳамаи мардум афтодааст ва овозаи суханони ширину панду андарзҳояш бар рӯйи замин паҳн гаштааст ва шахди сухани ширин ва офаридаҳои қаламашро мардумон чун шакар меҳӯранду ҳифз менамоянд ва порчаҳои навиштаҳояшро чун тиккаҳои пурқимати зару тило бо худ мегардонанд...

ای برتر ...: پروردگارا، تو از تمام آن خیال‌ها و مقایسه‌ها و گمان‌ها و تصوّرات ما بالاتر هستی، یعنی ما خداوند را با هر چیزی مقایسه و هر گونه‌ای که تصوّر و گمان کنیم، او از آن هم بزرگ‌تر و بالاتر است و عقل و زبان انسان در درک و بیان صفت‌هایش عاجز است. گرچه در کار شناخت و وصف تو هزاران درس و محفل و مجلس به پایان رسید و عمر ما هم در وصف و بیان صفت تو گذشت، اما می‌بینیم که ما هنوز هم در اوّل وصف تو می‌باشیم. یعنی عمر و توانایی آدمی برای وصف و بیان همه صفت‌ها و نیکویی‌های خداوند کافی نیست، زیرا دریای نعمت و قدرت و صفت‌های او بیکران است.

متن

ذکر^۱ جمیل^۲ سعدی که در آفواه^۳ عوام^۴ افتاده است و صیت^۵ سخنش که در بسیط^۶ زمین رفته و قصب^۷ الجیب^۸ حدیثش^۹ که همچون شکر می‌خورند و رُقع^{۱۰} مُشآتش^{۱۱} که چون کاغذ زرمی‌برند، بر کمال فضل^{۱۲} و بلاغت^{۱۳} او حمل^{۱۴} نتوان کرد...

۱. یادآوری، بر زبان گرفتن نام کسی. ۲. زیبا، خوب، نیک. ۳. دهان‌ها، زبان‌ها. ۴. عامه، مردم عادی. ۵. آوازه، شهرت نیک. ۶. پهنا، در اینجا: روی عالم. ۷. نیشکر، نوعی شیرینی، اشاره به قلم روان و سخن شیرین. ۸. سخن، کلام. ۹. پاره، برگه کاغذی که روی آن چیزی نویسد، نامه. ۱۰. نوشته‌ها، انشاء. ۱۱. دانش و خرد، برتری. ۱۲. سخنوری، صنعت سخن. ۱۳. حمل کردن: نسبت دادن، علاقه‌مند دانستن.

مضمون متن:

ذکر جمیل ...: امروز می‌بینید که شهرت و نام نیک سعدی بر زبان همه مردم افتاده است و آوازه سخنان شیرین و پند و اندرزهایش بر روی زمین پهن گشته است و شاهد سخن شیرین و آفریده‌های قلمش را مردمان چون شکر می‌خورند و حفظ می‌نمایند و پارچه‌های نوشته‌هایش را چون تکه‌های پُر قیمت زر و طلا با خود می‌گردانند ...

МАТН

*Гиле хушбӯӣ¹ дар ҳаммом рӯзе
Расид аз дасти маҳбубе² ба дастам.
Бад-ӯ гуфтам, ки мушкӣ³ ё абирӣ,⁴
Ки аз бӯи диловези⁵ ту мастам?!
Бигуфто, ман гиле ночиз будам,
Валекин муддате бо гул нишастам.
Камоли⁶ ҳамнишин дар ман асар кард,
Вагарна ман ҳамон хокам, ки ҳастам.*

Луғат:

1. гили хушбӯӣи саршӯӣӣ, ки дар гузашта дар ҳаммомҳо аз он истифода мекарданд, навъе собун. 2. чаноб, касе, ки ба ӯ хидмат кунанд. 3. моддаи хушбӯе, ки аз нофи оҳуи Хутан мегиранд ва дар атрсозӣ ба кор меравад. 4. моддаи хушбӯе, ки аз мушку гулоб ва ғайра тайёр мешавад. 5. дилкаш, хушу гуворо. 6. хубӣ, сифатҳои нек, бузургӣ.

Мазмуни матн:

Гиле хушбӯӣ...: Ин қитъа аз машҳуртарин байтҳои Шайх Саъдӣ аст ва онро метавон ба ду маънӣ қабул кард:

Маънии аввал ё зоҳирӣ: Рӯзе дар ҳаммом яке аз дӯстони соҳибэҳтиромам ба ман гили саршӯӣие дод, ки он бӯӣи хуше дошт. Аз он гил пурсидам, ки сабаби хушбӯӣии ту дар чист ва оё ту мушк астӣ ва ё абир астӣ, ки чунин бӯӣи хуш дорӣ ва ман аз бӯӣи хуши ту чунин маст гаштаам? Гили хушбӯӣ дар ҷавоб чунин гуфт: Ман ҳам дар аввал мисли ҳамаи хокҳо ва гилҳои дигар ночизу беарзиш будам, аммо ҳангоми омода намудан дар коргоҳи атрсозӣ (ё собунпазӣ) бо атри гул омехта карданд ва дар натиҷа бӯӣи хуши гул ба ман таъсир кард ва ман низ хушбӯӣ шудам. Вагарна, ман ҳамон хоки одӣ мебошам, ки худ ба худ ҳеч бӯе надорад.

متن

گلی خوش بوی^۱ در حمامِ روزی
رسید از دستِ محبوبی^۲ به دستم
بدو گفتم که مشکِ^۳ یا عیبِ^۴
که از بوی دلاویز^۵ تو مستم
بگفتا من گلی ناچیز بودم
ولیکن مدتی با گل نشستم
کمال^۶ هم نشین در من اثر کرد
وگر نه من همان خاکم که هستم

لغت:

۱. گل خوش بوی سرشویی که در گذشته در حمام‌ها از آن استفاده می‌کردند، نوعی صابون. ۲.
 - جناب، کسی که به او خدمت کنند. ۳. ماده خوش بویی که از ناف آهوی ختن می‌گیرند و در عطرسازی به کار می‌رود. ۴. ماده خوش بویی که از مُشک و گلاب و غیره آماده می‌شود. ۵. دلکش، خوش و گوارا. ۶.
- خوبی، صفت‌های نیک، بزرگی.

مضمون متن:

گلی خوش بوی: این قطعه از مشهورترین بیت‌های شیخ سعدی است و آن را می‌توان به دو

معنی قبول کرد:

معنی اول یا ظاهری: روزی در حمام، یکی از دوستان صاحب‌احترامم به من گل سرشویی داد که بوی خوشی داشت. از آن گل پرسیدم که سبب خوش بویی تو در چیست و آیا تو مُشک استی و یا عیبِ استی که چنین بوی خوش داری و من از بوی خوش تو چنین مست گشته‌ام؟ گل خوش بوی در جواب چنین گفت: من هم در اول مثل همه خاک‌ها و گل‌های دیگر ناچیز و بی‌ارزش بودم، اما هنگام آماده نمودن در کارگاه عطرسازی یا صابون‌پزی با عطر گل آمیخته کردند و در نتیجه، بوی خوش گل به من تأثیر کرد و من نیز خوش بوی شدم. وگر نه، من همان خاک عادی می‌باشم که خودبه‌خود هیچ بویی ندارد.

Яъне, он бӯйи хушу форае, ки дар гили саршӯй ё шомпу собунҳои хушбӯй мебинем, сифату хосияти зотии худӣ онҳо нест, балки ин бӯйи диловез дар натиҷаи ба онҳо омехта шудани атри гулҳои хушбӯй ҳосил шудааст.

Маънии дувум ё ахлоқӣ: Рӯзе ба воситаи яке аз рафиқонам бо касе ошно гаштам, ки ақлу дониши васеъ ва ахлоқу фарҳанги воло дошт. Чун сифатҳои неки он дӯст ба ман бисёр писанд омаданд, аз вай суол кардам, ки сабаби чунин донишу маърифат ва одобу ахлоқи баланди ту чист? Он шахс дар ҷавоб гуфт: Ман дар аввал як шахси одӣ ва аз илму маърифату одоб беҳабар будам, вале чанд муддат бо як инсонӣ донишманду хушахлоқ ҳамнишин гаштам. Сифатҳои хуби он дӯсти ҳамнишин бар ман таъсири нек кард ва аз ӯ чизҳои хубе омӯхтам. Дар натиҷа ман низ мисли ӯ дорой донишу ахлоқи муносиб гаштам.

Хулоса, инсон бояд ҳамеша аз рафиқони бад парҳез намояд ва бо инсонҳои хуб дӯсту ҳамнишин гардад.

МАТН

Як шаб тааммули¹ айёми гузашта мекардам ва бар умри талафкарда² таассуф³ меҳӯрддам ва санги сарочаи⁴ дил ба алмоси оби дида месуфтам⁵ ва ин байтҳо муносиби ҳоли худ мегуфтам.

*Ҳар дам аз умр меравад нафасе,
Чун ниғаҳ мекунам, намонда басе.
Эй ки панҷоҳ рафту дар хобӣ,
Магар ин панҷрӯза дарёбӣ?!
Хичил⁶ он кас, ки рафту кор насохт,⁷
Кӯси⁸ реҳлат⁹ заданду бор насохт.¹⁰
Хоби нӯшини¹¹ бомдоди раҳил¹²
Боздорад пиёдаро зи сабил¹³.*

Луғат:

1. андеша, фикр. 2. беҳуда сарфшуда, аздастрафта. 3. афсӯс, ғам. 4. хонача. 5. месоидам, сӯроҳ мекардам. 6. шарманда, бечора. 7. омода нашуд, тӯшае фароҳам накард. 8. нақора, табле, ки вақти ба роҳ баромадани корвон менавозанд. 9. сафар, ҳаракат. 10. бор ва тӯшаи сафар омода накард. 11. ширин, гуворо. 12. субҳи рӯзи сафар. 13. роҳ, тарик.

یعنی آن بوی خوش و فارمی که در گل سرشویی یا شامپو و صابون‌های خوش‌بوی می‌بینیم، صفت و خاصیت ذاتی خود آنها نیست، بلکه این بوی دل‌آویز در نتیجهٔ به آنها آمیخته شدنِ عطر گل‌های خوش‌بوی حاصل شده است.

معنی دوّم یا اخلاقی: روزی به‌واسطهٔ یکی از رفیقان خوبم با کسی آشنا گشتم که عقل و دانش وسیع و اخلاق و فرهنگ والا داشت. چون صفت‌های نیک آن دوست به من بسیار پسند آمدند، از وی سؤال کردم که سبب چنین دانش و معرفت و آداب و اخلاق بلند تو چیست؟ آن دوست در جواب گفت: من در اوّل یک شخص عادی و از علم و معرفت و آداب بی‌خبر بودم، ولی چند مدّت با یک انسان دانشمند و خوش‌اخلاق هم‌نشین گشتم. صفت‌های خوب آن دوست هم‌نشین بر من تأثیر نیک کرد و از او چیزهای خوبی آموختم. در نتیجه، من نیز مثل او دارای دانش و اخلاق مناسب گشتم. یعنی انسان باید همیشه از رفیقان بد پرهیز نماید و با انسان‌های خوب دوست و هم‌نشین گردد.

متن

یک شب تأمل^۱ ایام گذشته می‌کردم و بر عمر تلف‌کرده^۲ تأسف^۳ می‌خوردم و سنگ
سراچه^۴ دل به الماس^۵ آب دیده می‌سُفتم^۶ و این بیت‌ها مناسب حال خود می‌گفتم.

هردم از عمر می‌رود نفسی
چون نگه می‌کنم، نمائنده بسی
ای که پنجاه رفت و در خوابی
مگر این پنج روزه دریایی
خجل^۷ آن کس که رفت و کار نساخت^۸
کوس^۹ رحلت^{۱۰} زدند و بار نساخت^{۱۱}
خواب^{۱۲} نوشین^{۱۳} بامداد^{۱۴} رحیل^{۱۵}
باز دارد پیاده را ز سبیل^{۱۶}

لغت:

۱. اندیشه، فکر. ۲. بیهوده صرف‌شده، ازدست‌رفته. ۳. افسوس، غم. ۴. خانه‌چه. ۵. می‌ساییدم، سوراخ می‌کردم. ۶. شرمنده، بیچاره. ۷. آماده نشد، توشه‌ای فراهم نکرد. ۸. تقاره، طبل که وقت به راه برآمدن کاروان می‌نوازند. ۹. سفر، حرکت. ۱۰. بار و توشهٔ سفر آماده نکرد. ۱۱. شیرین، گوارا. ۱۲. صبح روز سفر. ۱۳. راه، طریق.

Мазмуни матн:

Як шаб...: Шабе дар бораи рӯзгори гузаштаам меандешидаму аз беҳуда гузаштани умрам бисёр афсӯс мехӯрдам. Аз шиддати дарду пушаймонӣ аз умри талафшуда чунон бар худ мегиристам, ки гӯё санги диламро дар даруни синаам бо оби чашмонам соиш медодаму хурд мекардам. Гӯё дилам об мешуду аз чашмонам мерехт ва дар чунин вазъияте байтҳои зеринро навиштам:

Ҳар дам аз...: Умри инсон бо суръати баланд мегузарад ва бо рафтани ҳар нафасе лаҳзае аз умр кам мешавад, вале инсон аз суръати гузаштани он беҳабар мемонад ва дар охир мебинад, ки чизе аз умраш боқӣ намондааст.

Эй инсоне, ки панҷоҳ сол аз умрат беҳуда гузаштаасту ту ханӯз дар хоби ғафлат мондаӣ, шояд акнун ба худ биёиву қадри ин панҷ рӯзи боқимондари бидонӣ, яъне ин фурсати ками боқимондари ғанимат шуморию дар ин муддат кори неке анҷом бидиҳӣ.

Вой бар ҳоли касе, ки аз ин ҷаҳон бирафту амали хайре анҷом надод, бонги сафари охирати ӯ навохта шуд, яъне, хабари маргаш фаро расид, вале ӯ ханӯз барои рафтан тайёр набуд ва ҳеч тӯшаи хайре аз қорҳои нек барои худ омода накарда буд. Хоби ширину гуворои субҳгоҳи рӯзи сафар марди пиёдаи мусофирро аз роҳ боз медорад ва дар натиҷа қорвон мераваду ӯ аз сафараш мемонад, яъне ғафлату беҳабарии инсон дар зиндагӣ сабаб мешавад, ки ӯ барои сафари охират омода нашавад.

МАТН

*Ҳар кӣ омад, иморате нав сохт,
Рафту манзил ба дигаре пардохт.¹
В-он дигар пухт ҳамчунин ҳавасе,
В-ин иморат ба сар набурд касе.
Ёри нопойдор² дӯст мадор,
Дӯстиро нашоёд ин ғаддор.³
Неку бад чун ҳаме бибояд мурд,
Хунук⁴ он кас, ки гӯи⁵ некӣ бурд.
Барги айше⁶ ба гӯри хеш фирист,
Кас наёрад зи пас, ту пеш фирист.*

مضمون متن:

یک شب ... شبی درباره روزگار گذشته‌ام می‌اندیشیدم و از بیهوده گذشتن عمرم بسیار افسوس می‌خوردم. از شدت درد و پشیمانی از عمر تلف شده چنان بر خود می‌گریستم که گویا سنگِ دلم را در درون سینه‌ام با آبِ چشمانم سایش می‌دادم و خُرد می‌کردم، گویا دلم آب می‌شد و از چشمانم می‌ریخت و در چنین وضعیتی بیت‌های زیرین را نوشتم:

هر دم از ...: عمر انسان با سرعت بلند می‌گذرد و با رفتن هر نفسی لحظه‌ای از عمر کم می‌شود، ولی انسان از سرعت گذشتن آن بی‌خبر می‌ماند و در آخر می‌بیند که چیزی از عمرش باقی نمانده است. ای انسانی که پنجاه سال از عمرت بیهوده گذشته است و تو هنوز در خواب غفلت مانده‌ای، شاید اکنون به خود بیایی و قدر این پنج روز باقی مانده را بدانی، یعنی این فرصت کم باقی مانده را غنیمت شماری و در این مدت کار نیکی انجام بدهی.

وای بر حال کسی که از این جهان برفت و عمل خیری انجام نداد، بانگِ سفرِ آخرتِ او نواخته شد، یعنی خبر مرگش رسید، ولی او هنوز برای رفتن طیار نبود و هیچ توشه خیری از کارهای نیک برای خود آماده نکرده بود. خواب شیرین و گوارای صبحگاهِ روزِ سفرِ مردِ پیادهٔ مسافر را از راه بازمی‌دارد و در نتیجه، کاروان می‌رود و او از سفرش می‌ماند، یعنی غفلت و بی‌خبری انسان در زندگی سبب می‌شود که او برای سفرِ آخرت آماده نشود.

متن

هرکه آمد عمارتی نو ساخت
رفت و منزل به دیگری پرداخت^۱
وان دگر پخت همچنین هوسی
وین عمارت به سر بُرد کسی
یارِ ناپایدار^۲ دوست مدار
دوستی را نشاید این غدار^۳
نیک و بد چون همی بیاید مُرد
خُنک^۴ آن کس که گویِ نیکِ بُرد
برگِ عیشی^۵ به گور خویش فرست
کس نیارد ز پس، تو پیش فرست

*Умр барф асту офтоби тамӯз,⁷
Андаке монду хоҷа⁸ зарра⁹ ҳанӯз.
Эй тухидаст¹⁰ рафта дар бозор,
Тарсамат нур наёварӣ дастор.¹¹
Ҳар кӣ мазруи¹² худ бихӯрд ба хид,¹³
Вақти хирман-и¹⁴ хӯша бояд чид.*

Луғат:

1. воғузур кард, супорид. 2. бевафо, гузаранда. 3. хилагар, паймоншикан. 4. хуш, хуш ба ҳолаш, хушбахт. 5. тӯби бозии чавгон (гӯй бурдан-ғолиб омадан). 6. чизҳои зарурӣ барои зиндагӣ, ин чо: тӯшаи зарурӣ барои охират. 7. фасли гармо, моҳи гарми тобистон. 8. одам, чаноб. 9. ғофил, мағрур, фиребхӯрда. 10. нодор, камбағал, дастхолӣ. 11. салла, шоле, ки ба сар мебанданд, вақти зарурат аз он ҳамчун бугча низ истифода мекарданд. 12. кишта, замини кошташуда. 13. норасида, хом. 14. ҳосил, чамъоварӣ, ғаллаи даравидашуда, ки дар чое чамъ карда мешавад.

Мазмуни матн:

Ҳар ки омад...: Хосияти ин ҷаҳон чунин аст, ки ҳар инсон ба он дил мебандад ва дар пайи сохтани иморат ва омода кардани шароити зиндагӣ барои худ мешавад, вале чун марг фаро расад, ночор аз ин ҷаҳон мераваду хонаву дороиҳои худро ба дигаре мегузорад, зеро чизеро бо худ бурда наметавонад.

Ва сипас, шахси дигаре ба дунё меояду ба он дил мебандад ва мисли он шахси гузашта бо ҳаёли зиндагии ҷовидонӣ орзуҳову ҳаёлҳои зиёдеро дар сар мебарварад, аммо ӯ низ мемираду ночор аз ин дунё меравад ва кораш нотамои мемонад. Хулоса, ин дунё ба касе вафо накардаву намекунад.

Пас, эй инсон, ҳаргиз ба дунёи бевафо дил мабанд, зеро ин фиребгари нопойдор ба дӯстӣ намеарзад. Чун дар ниҳоят, ҳам одамони нек ва ҳам одамони бад аз ин дунё мераванд, пас, хушбахт касест, ки некӣ карда ва бо худ номи нек ва тӯшаи некӣ бурда аст.

عمر برف است و آفتابِ تموز^۷
 اندکی ماند و خواجه^۸ غره^۹ هنوز
 ای تهی دست^{۱۰} رفته در بازار
 ترسمت پُر نیآوری دستار^{۱۱}
 هرکه مَزروع^{۱۲} خود بخورد به خوید^{۱۳}
 وقتِ خرْمُش^{۱۴} خوشه باید چید

لغت:

۱. واگذار کرد، سپارید. ۲. بی‌وفا، گذرنده. ۳. حيله‌گر، پیمان‌شکن. ۴. خوش، خوش به حالش، خوشبخت. ۵. توپ بازی چوگان (گوی بردن - غالب آمدن). ۶. چیزهای ضروری برای زندگی، اینجا: توشه ضروری برای آخرت. ۷. فصل گرما، ماه گرم تابستان. ۸. آدم، جناب. ۹. غافل، مغرور، فریب‌خورده. ۱۰. نادار، کم‌بغل، دست‌خالی. ۱۱. سلّه، شالی که به سر می‌بندند، وقت ضرورت از آن هم‌چون بغچه نیز استفاده می‌کردند. ۱۲. کشته، زمین کاشته شده. ۱۳. نارسیده، خام. ۱۴. حاصل، جمع‌آوری، غله دروید شده که در جایی جمع کرده می‌شود.

مضمون متن:

هرکه آمد ...: خاصیت این جهان چنین است که هر انسانی به آن دل می‌بندد و در پی ساختن عمارت و آماده کردن شرایط زندگی جاویدانه برای خود می‌شود، ولی چون مرگ فرارسد ناچار از این جهان می‌رود و خانه و دارایی‌های خود را به دیگری می‌گذارد، زیرا چیزی را با خود برده نمی‌تواند. و سپس، شخص دیگری به دنیا می‌آید و به آن دل می‌بندد و مثل آن شخص گذشته با خیال زندگی جاودانی آرزوها و خیال‌های زیادی را در سر می‌پرورد، اما او نیز می‌میرد و ناچار از این دنیا می‌رود و کارش ناتمام می‌ماند. خلاصه، این دنیا به کسی وفا نمی‌کند. پس ای انسان، هرگز به دنیای بی‌وفا دل مبنده، زیرا این فریبگر ناپایدار به دل بستن نمی‌ارزد. چون در نهایت هم آدمان نیک و هم آدمان بد از این دنیا می‌روند، پس خوشبخت کسی است که نیکی کرده و با خود نام نیک و توشه نیکی برده است.

Барги айше...: Ҳоло, ки зиндаӣ ва имкон дорӣ, ба воситаи амалҳои нек барои охират пешопеш тӯшаи зарурӣ равон кун, зеро пас аз мурдан касе барои ту тӯшае намефиристад. Умри инсон ба суръат мегузарад ва монанди барф, ки дар зери офтоби сӯзони тобистон зуд об мешавад, сипарӣ мегардад. Бо вучуди он ки аз умр андаке боқӣ мондааст, инсон ҳанӯз дил аз дунё намеканад ва дар банди ғафлату ғурур монда ва ба қадри рӯзҳои боқимондаи умр намерасад.

Эй инсоне, ки дастҳои ва бе пулу бе сармоя ба бозор омадаӣ, метарсам, ки аз он бо дастор ё бо кулборе холи баргарди, яъне, ту, ки бе тайёри бо кулбори холи аз тоату ибодат ба бозори қиёмат равонаӣ, тарсам, ки он ҷо аз бетӯшаги шармсор гарди. Ҳар касе ғаллаи киштзори худро дар вақти хомиаш бихӯрад, ҳангоме ки дигарон хирману ҳосил мегиранд, чизе дар даст нахоҳад дошт ва ночор аз киштзори дигарон хӯшаҳои боқимондаро мечинад.

МАТН

Баъд аз тааммули¹ ин маънӣ маслаҳат² чунон дидам, ки дар нишемани³ узлат⁴ нишинаму домани суҳбат фароҳам чинам ва дафтар аз гуфтаҳои парешон бишӯяму минбаъд парешон нагӯям.

*Забонбурида⁵ ба кунҷе нишафта суммун букм,⁶
Беҳ аз касе, ки набошад забонаш андар ҳукм.⁷*

То яке аз дӯстон, ки дар қачова⁸ аниси⁹ ман буд ва дар ҳучра¹⁰ чалис¹¹, ба расми қадим аз дар даромад. Чандон ки нишоти¹² мулоабат¹³ карду бисоти¹⁴ мудоабат¹⁵ густард, ҷавобаш нагуфтам ва сар аз зонуи тааббуди¹⁶ барнагирифтам. Ранҷида ниғаҳ карду гуфт:

*Кунунат,¹⁷ ки имкони гуфтор ҳаст,
Бигӯй, эй бародар, ба лутфу хушӣ,
Ки фардо чу пайки¹⁸ аҷал даррасид,
Ба ҳукми зарурат забон даркашӣ.¹⁹*

Луғат:

1. фикр, андеша. 2. чора, роҳи беҳтар. 3. ҷой, макон. 4. гӯшанишинӣ, танҳой, хилватнишинӣ (ба далели зери назар гирифтани нафс). 5. хомӯш, ором. 6. кару гунг («сумм» чамъи

برگ عیشی ...: حالا که زنده‌ای و امکان داری، به‌واسطهٔ عمل‌های نیک برای آخرت پیشاپیش توشهٔ ضروری روان کن، زیرا پس از مُردن کسی برای تو توشه‌ای نمی‌فرستد. عمر انسان به سرعت می‌گذرد و مانند برف که زیر آفتاب سوزان تابستان زود آب می‌شود، سپری می‌گردد. با وجود آنکه از عمر اندکی باقی مانده است، انسان هنوز دل از دنیا نمی‌کند و در بندِ غفلت و غرور مانده و به قلدِر روزهای باقی‌ماندهٔ عمر نمی‌رسد. ای انسانی که دست‌خالی و بی‌پول و بی‌سرمایه به بازار آمده‌ای، می‌ترسم که از آن با دستار یا با خلتۀ خالی برگردی، یعنی تو که بی‌آمدگی با کوله‌باری خالی از عمل‌های نیک به بازار قیامت روانه‌ای، ترسم که آنجا از بی‌توشگی شرمسار گردی. هرکسی غلۀ کشتزار خود را در وقت خامی‌اش بخورد، هنگامی که دیگران خرمن و حاصل می‌گیرند چیزی در دست نخواهد داشت و ناچار از کشتزار دیگران خوشه‌های باقی‌مانده را می‌چیند.

متن

بعد از تأمل^۱ این معنی مصلحت^۲ چنان دیدم که در نشیمن^۳ عزلت^۴ نشیمن و دامن صحبت فراهم چینم و دفتر از گفته‌های پریشان بشویم و مِنْ بَعْدِ پریشان نگویم.

زبان بریده^۵ به کنجی نشسته صُمُّ بُکْم^۶
به از کسی که نباشد زبانش اندر حکم^۷

تا یکی از دوستان که در کجاوه^۸ انیس^۹ من بود و در حجره^{۱۰} جلیس^{۱۱}، به رسمِ قدیم از در درآمد. چندان که نشاط^{۱۲} ملاعبت^{۱۳} کرد و بساط^{۱۴} مداعبت^{۱۵} گستردهٔ جوابش نگفتم و سر از زانوی تعبّد^{۱۶} برنگرفتم. رنجیده نگه کرد و گفت:

کنونت^{۱۷} که امکان گفتار هست
بگو ای برادر، به لطف و خوشی
که فردا چو پیک^{۱۸} اجل در رسید
به حکمِ ضرورت زبان درکشی^{۱۹}

لغت:

۱. فکر، اندیشه. ۲. چاره، راه بهتر. ۳. جای، مکان. ۴. گوشه‌نشینی، تنهایی، خلوت‌نشینی (به دلیل زیر نظر گرفتن نفس). ۵. خاموش، آرام. ۶. گر و گنگ («صُمُّ» جمع «اصَمُّ» کر، «بُکْم» جمع

«асамм» -кар, «букм» чамъи «абкам»- гунг. Ибора аз ояи 18-уми сураи Бақара: «суммун букмун умун фаҳум ло ярчиъун»- Гӯё ки онон каронанд, гунгонанд, кӯронанд ва аз гумроҳӣ бознамегарданд. Бояд таваҷҷуҳ дошт, ки дар ин маврид иқтибоси лафзии худи ибора аст (суммун букм), на истифодаи мазмунии матни оят. 7. идора, назорат (баъзан ба маънои ҳикмат ва ақл низ тафсир шудааст). 8. маҳмил, хоначаи чӯбин бо соябон, ки болои фил ё шутур барои мусофирон мегузоранд. 9. дӯст, рафиқ, ҳамнишин. 10. хона, кулба. 11. ҳамнишин, ҳамсухбат. 12. шодӣ, хурсандӣ. 13. шӯҳӣ, бозӣ, ширингуфторӣ. 14. дастархон, фарш. 15. ҳазлу шӯҳию мазох. 16. ибодат, зикр. 17. акнун, ки туро. 18. хабар, хабаррасон. 19. забонро бандӣ, хомӯш шавӣ, яъне, бимириӣ.

Мазмуни матн:

Баъд аз...: Пас аз андешаи фаровон дар ин масъала ба ин хулоса омадам, ки беҳтар аст хилватнишиниро пеш гирам ва аз суҳбату ҳамнишинӣ бо мардум бипарҳезам, дафтари диламро аз гуфтори парешон тоза кунам ва минбаъд суханони беҳудаву пароканда нагуям.

Забонбурида...: Шаҳси кару гунге, ки дар гӯшае нишастаасту қудрати сухан гуфтан надорад, аз касе, ки забонаш дар ихтиёраш нест, беҳтар аст.

Мазмуни кулӣ: Ҳамчун карону гунгон дар гӯшае хомӯш нишастан беҳтар аст аз забондарозию сухани беҳуда гуфтан.

То яке аз дӯстон...: Ин аҳвол идома дошт, то ин ки рӯзе яке аз дӯстонам, ки дар як қачова ҳамроҳ ва дар манзил ҳамнишини ман буд, чун ҳар вақти дигар ба хонаи ман омад. Ҳар қадаре, ки майл ба бозию шӯҳӣ нишон дод ва бо ман сари суҳбату ҳазл боз карданӣ шуд, ҷавобе нагуфтам ва хомӯшию зикру ибодатро давом додам.

Яъне, он дӯст ҳар чӣ талош кард, ки бо ҳазлу шӯҳӣ маро ба сухан дароварад, ман ҳамчунон дар андешаю ибодат фуру рафта будаму ҷавоб намедодам. Ў аз ин рафтори ман ранҷид ва ба сӯям нигоҳ карду гуфт:

Кунунат, ки...: Эй бародар, ҳоло ки ту зиндаию имкони сухан гуфтан дорӣ, хомӯш мабош, суханони хушу латиф бигӯӣ, зеро фардо, ки маргат фаро расад, ночор забонат баста мешавад ва аз гуфтор мемонӣ.

«أَبْكُمْ» گنگ. عباره از آیه ۱۸ سوره بقره: «صُمَّ بُّكُمْ عُمِّي فَهَمَّ لَا يَرَجِعُونَ» گویا که آنان کران اند، گنگان اند، کوران اند و از گمراهی باز نمی گردند. باید توجه کرد که در این مورد اقتباس لفظی خود عباره است (صُمَّ بُّكُمْ)، نه استفاده مضمونی متن آیت (۷. اداره، نظارت (بعضاً به معنای حکمت و عقل نیز تفسیر شده است). ۸. محمل، خانه چه چوپین با سایه بان که بالای فیل یا شتر برای مسافران می گذارند. ۹. دوست، رفیق، هم نشین. ۱۰. خانه، کلبه. ۱۱. هم نشین، هم صحبت. ۱۲. شادی، خرسندی. ۱۳. شوخی، بازی، شیرین گفتاری. ۱۴. دسترخوان، فرش. ۱۵. هزل و شوخی و مزاح. ۱۶. عبادت، ذکر. ۱۷. اکنون که تو را. ۱۸. خبر، خبرسان. ۱۹. زبان را بندی، خاموش شوی یعنی بمیری.

مضمون متن:

بعد از ...: پس از اندیشه فراوان در این مسئله به این خلاصه آمدم که بهتر است خلوت نشینی را پیش گیرم و از صحبت و هم نشینی با مردم بپرهیزم، دفتر دلم را از گفتار پریشان تازه کنم و من بعد سخنان بیهوده و پراکنده نگویم.

زبان بریده ...: شخص کر و گنگی که در گوشه ای نشسته است و قدرت سخن گفتن ندارد، از کسی که زبانش در اختیار نیست بهتر است. مضمون کلی: همچون کران و گنگان در گوشه ای خاموش نشستن بهتر است از زبان درازی و سخن بیهوده گفتن.

تا یکی از دوستان ...: این احوال ادامه داشت تا اینکه روزی یکی از دوستانم که در یک کجاوه همراه و در منزل همیشه هم نشین من بود، چون هروقت دیگر به خانه من آمد. هر قدری که میل به بازی و شوخی نشان داد و با من سر صحبت و هزل باز کردنی شد، جوابی نگفتم و خاموشی و ذکر و عبادت را دوام دادم.

یعنی آن دوست هرچه تلاش کرد که با هزل و شوخی مرا به سخن درآورد، من همچنان در اندیشه و عبادت فرورفته بودم و جواب نمی دادم. او از این رفتار من رنجید و به سویم نگاه کرد و چنین گفت: کنونت که ...: ای برادر، حالا که تو زنده ای و امکان سخن گفتن داری، خاموش مباش و سخنان خوش و لطیف بگویی، زیرا فردا که مرگت فرارسد، ناچار زبانت بسته می شود و از گفتار می مانی.

МАТН

Касе аз мутаалиқони¹ манаш бар ҳасаби воқеа² мутталеъ³ гардонид, ки фалон азм⁴ кардааст ва нийят чазм,⁵ ки бақияти умр муътакиф⁶ нишинад ва хомӯшӣ гузинад.⁷ Ту низ агар тавонӣ, сари хеш гиру роҳи мучонибат⁸ пеш. Гуфто: ба иззати⁹ азим ва суҳбати¹⁰ қадим, ки дам бар наёрам ва қадам барнадорам, магар он гаҳ, ки сухан гуфта шавад ба одати маълуф¹¹ ва тариқи маъруф,¹² ки озардани дӯстон чаҳл¹³ аст ва каффорати¹⁴ ямин¹⁵ саҳл ва хилофи¹⁶ роҳи савоб¹⁷ аст ва нақзи¹⁸ роӣи¹⁹ улу-л-албоб:²⁰ Зулфиқори²¹ Алӣ²² дар ниём²³ ва забони Саъдӣ дар ком.

Луғат:

1. атрофиён, хешон, наздикон. 2. асли воқеа, ҳолати воқеӣ. 3. бохабар, огоҳ. 4. қасд, ният. 5. қатъӣ, устувор (тасмими қатъӣ гирифта). 6. гӯшанишин, касе, ки муддате дар масҷид ё ибодатгоҳе барои ибодат сокин шавад. 7. интиҳоб кардан, пеш гирифта. 8. канорагирӣ, гӯшанишинӣ. 9. эҳтиром, бузургӣ. 10. дӯстӣ, ҳамнишинӣ. 11. маъмулӣ, одатшуда, дӯстона. 12. чун ҳамеша, шоиста. 13. чоҳилӣ, нодонӣ. 14. чарима, амале барои чуброни гуноҳ. 15. қасам, савганд. 16. зид, баръакс, муҳолиф. 17. рост, дуруст, хуб. 18. хилоф, шикастан. 19. назар, фикр, раъй. 20. соҳибназарон, хирадмандон (улӣ-соҳибон, албоб-чамъи «луб»: хирад). 21. дандонадор, аррапушт (фиқор:сутунмуҳра, дандона; зу-л-фиқор:дандонадор; номи шамшери Алӣ). 22. Алӣ ибни Абитолиб, халифаи чаҳоруми мусулмонон. 23. ғилоф.

Мазмуни матн:

Касе аз ...: Касе аз атрофиёни ман он дӯстамро аз асли воқеа огоҳ намуд ва ба ӯ фаҳмонд, ки Саъдӣ ният карда ва тасмими қотеона гирифтааст, ки боқимондаи умри худро дар гӯшае бо ибодат гузаронад ва хомӯшӣ ихтиёр намояд. Аз ин рӯ, агар тавонӣ, беҳтар аст, ки ту ҳам аз пайи кори худ шавию ба ӯ ҳалал нарасонӣ. Дӯстам дар ҷавоб гуфт: Савганд ба бузургии Худованди бузургвор ва қасам ба дӯстии деринае, ки дорем, ман хомӯш

متن

کسی از متعلقان^۱ منش بر حَسَبِ واقعه^۲ مطلع^۳ گردانید که فلان عزم^۴ کرده است و تیت^۵ جزم^۶ که بقیت^۷ عمر مُعْتَكِف^۸ نشیند و خاموشی گزیند.^۹ تو نیز اگر توانی سرِ خویش گیر و راه مُجَانِبْت^{۱۰} پیش. گفتا: به عزّت^{۱۱} عظیم و صحبت^{۱۲} قدیم که دم برنیارم و قدم برنذارم مگر آن‌گه که سخن گفته شود به عادتِ مألوف^{۱۳} و طریقِ معروف^{۱۴} که آزدنِ دوستانِ جهل^{۱۵} است و کفّارت^{۱۶} یَمین^{۱۷} سهل. و خلاف^{۱۸} راه صواب^{۱۹} است و نقض^{۲۰} رای^{۲۱} اولوالألباب^{۲۲}: ذوالفقار^{۲۳} علی^{۲۴} در نیام^{۲۵} و زبانِ سعدی در کام.

لغت:

۱. اطرافیان، خویشان، نزدیکان. ۲. اصل واقعه، حالت واقعی. ۳. باخبر، آگاه. ۴. قصد، تیت.
۵. قطعی، استوار (تصمیم قطعی گرفتن). ۶. گوشه‌نشین، کسی که مدتی در مسجد یا عبادتگاهی برای عبادت ساکن شود. ۷. انتخاب کردن، پیش گرفتن. ۸. کنارگیری، گوشه‌نشینی. ۹. احترام، بزرگی. ۱۰. دوستی، هم‌نشینی. ۱۱. معمولی، عادت‌شده، دوستانه. ۱۲. چون همیشه، شایسته. ۱۳. جاهلی، نادانی.
۱۴. جریمه، عملی برای جبران گناه. ۱۵. قسم، سوگند. ۱۶. ضد، برعکس، مخالف. ۱۷. راست، درست، خوب. ۱۸. خلاف، شکستن. ۱۹. نظر، فکر، رأی. ۲۰. صاحب‌نظران، خردمندان (أولو: صاحبان، ألباب: جمع «لُب»: خرد).
۲۱. دنداندار، ازه‌پشت (فقار: ستون‌مهره، دندان‌دار؛ ذوالفقار: دنداندار؛ نام شمشیر علی). ۲۲. علی ابن ابی طالب، خلیفه چهارم مسلمانان. ۲۳. غلاف.

مضمون متن:

کسی از ... کسی از اطرافیان من آن دوستم را از اصل واقعه آگاه نمود و به او فهماند که سعدی تیت کرده و تصمیم قاطعانه گرفته است که باقی مانده عمر خود را در گوشه‌ای به عبادت گذراند و خاموشی اختیار نماید. از این رو، اگر توانی، بهتر است که تو هم از پی کار خود شوی و به او خلل نرسانی. دوستم در جواب گفت: سوگند به بزرگی خداوند بزرگوار و قسم به دوستی دیرینه‌ای که داریم، من خاموش

намешавам ва аз ин чо намеравам, то он дам, ки Саъдӣ чун пешина, бо ҳамон шеваи хубу дӯстона бо ман сухан нагӯяд, зеро ранҷондани дӯстон чоҳилист ва товони савгандшиканӣ осон аст. Яъне, агар ӯ дӯстро ранҷонад, коре оқилона нест, вале агар барои хотири дӯст қасами худро бишканад ва ба сухан дарояд, ҷаримаи он чандон сангин намебошад. Аммо, ҳаргиз дуруст нест ва ба ақли соҳибназарон рост намеояд, ки шамшери Алӣ дар ғилоф бошад забони Саъдӣ дар даҳони ӯ хомӯш бимонад. Яъне, рӯзи ҷанг бо душман дар ғилоф будани Зулфиқори Алӣ ва дар ком хомӯш мондани забони Саъдӣ, ки ҳарду ба тавоноӣ ва бурандагӣ машҳуранд, аз рӯйи ақлу хирад нест ва қобили қабул намебошад. Пас, ӯ бояд сухан гӯяд.

МАТН

Забон дар даҳон, эй хирадманд, чист?

Калиди дари ганчи соҳибҳунар.

Чу дар баста бошад, чӣ донд касе,

Ки ҷавҳарфурӯш аст ё пилавар¹.

Агарчи пеши хирадманд хомушӣ адаб аст,

Ба вақти маслаҳат² он беҳ, ки дар сухан кӯшӣ.

Ду чиз тираи³ ақл аст: дам фурӯ бастан⁴

Ба вақти гуфтану гуфтан ба вақти хомӯшӣ.

Луғат:

1. майдафурӯш, дастфурӯш, фурӯшандаи маводи атторӣ ва ҳархела. 2. зарурат, вақте лозим бошад. 3. сабуқӣ, торикӣ. 4. хомӯш будан, сухан нагуфтан.

Мазмуни матн:

Забон дар даҳон...: Эӣ инсонии хирдманд, медонӣ, ки вазифаи забон дар даҳони инсон аз чӣ иборат аст? Забон калидест, ки ба воситаи он дари ганчи шахси соҳибҳунар кушода мешавад, яъне, маҳз ба воситаи забон ва гуфтор сатҳи донишу маърифати инсон маълум мегардад. Агар забони инсон хомӯш бошад, дари ганчи маърифати ӯ баста бошад, касе фаҳмида наметавонад, ки ин шахс «ҷавҳарфурӯш аст ё пилавар». Яъне, ошкор намешавад, ки инсонии хирадманду бомаърифат аст ё шахси бесаводу бетамиз.

نمی‌شوم و از اینجا نمی‌روم تا آن دم که سعدی چون پیشینه، با همان شیوه خوب و دوستانه، با من سخن نگوید. زیرا رنجاندن دوستان جاهلی است و تاوان سوگندشکنی آسان است.

یعنی اگر او دوست را رنجاند، کاری عاقلانه نیست، ولی اگر برای خاطر دوست قسم خود را بشکند و به سخن درآید، جریمه آن چندان سنگین نمی‌باشد. اما هرگز درست نیست و به عقل صاحب‌نظران راست نمی‌آید که شمشیر علی در غلاف باشد و زبان سعدی در دهان او خاموش بماند. یعنی روز جنگ با دشمن در غلاف بودن ذوالفقار علی و در کام خاموش ماندن زبان سعدی که هر دو به توانایی و بُرندگی مشهورند، از روی عقل و خرد نیست و قابل قبول نمی‌باشد. پس او باید سخن گوید.

متن

زبان در دهان ای خردمند، چیست؟
کلید در گنج صاحب‌هنر
چو در بسته باشد چه داند کسی
که جوهر فروش است یا پيله‌ور^۱

اگرچه پیش خردمند خاموشی ادب است
به وقت مصلحت^۲ آن به که در سخن کوشی
دو چیز طیره^۳ عقل است: دم فرو بستن^۴
به وقت گفتن و گفتن به وقت خاموشی

لغت:

۱. میده فروش، دست فروش، فروشنده مواد عطاری و هر خيله. ۲. ضرورت، وقتی لازم باشد.
۳. سبکی، تاریکی. ۴. خاموش بودن، سخن نگفتن.

مضمون متن:

زبان در دهان ...: ای انسان خردمند، می‌دانی که وظیفه زبان در دهان انسان از چه عبارت است؟ زبان کلیدی است که به واسطه آن در گنج شخص صاحب‌هنر گشاده می‌شود، یعنی محض، به واسطه زبان و گفتار سطح دانش و معرفت انسان معلوم می‌گردد. اگر زبان انسان خاموش باشد و در گنج معرفت او بسته باشد، کسی فهمیده نمی‌تواند که این شخص «جوهر فروش است یا پيله‌ور»، یعنی آشکار نمی‌شود که انسانی خردمند و با معرفت است یا شخصی بی‌سواد و بی‌تمیز.

Агарчи...: Агарчи аз назари аҳли хирад хомӯш будан ва зиёд сухан нагуфтан аз ҷумлаи одоби муҳимми инсонӣ ба ҳисоб меравад, аммо вақте сухан гуфтан лозим бошад, беҳтар аст, ки хомӯш набошӣ ва ҳатман сухан бигӯйӣ. Ду чиз нишондиҳандаи сабуқфикрию беҳирадии инсон аст: яке хомӯш нишастан дар вақте ки сухан гуфтан лозим бошад ва дувумӣ сухан гуфтан дар вақте ки хомӯш нишастан зарур ва беҳтар бошад.

МАТН

Филҷумла,¹ забон аз муколамаи² ӯ даркашидан қувват надоштам ва рӯй аз муҳодасаи ӯ гардонидан мурувват³ надонистам, ки ёр мувофиқ буду иродат⁴ содиқ.⁵

*Чу қанговарӣ,⁶ бо касе барситез⁷,
Ки аз вай гузират⁸ бувад ё гурез.⁹*

Ба ҳукми зарурат¹⁰ сухан гуфтем ва тафарруҷқунон¹¹ берун рафтем. Дар фасли рабеъ,¹² ки савлати¹³ бард¹⁴ орамида буд ва авони¹⁵ давлати вард¹⁶ расида

*Пироҳани барг бар дарахтон
Чун ҷомаи иди некбахтон.*

*Аввали урдибиҳиштмоҳи¹⁷ ҷалолий¹⁸
Булбули гӯянда¹⁹ бар манобири²⁰ қузбон.²¹
Бар гули сурх аз нам уфтода лаолий,²²
Ҳамчу арақ бар узори²³ шоҳиди²⁴ газбон.²⁵*

Луғат:

1. хулоса, кӯтоҳи сухан. 2. гуфтугӯ. 3. дӯстӣ, ҷавонмардӣ. 4. иҳлос, бовар. 5. ростӣ, воқеӣ. 6. қангҷӯ. 7. бичанг, набард кун. 8. илҷ, чора, роҳи ҳал. 9. гурехтан, ҳалосӣ. 10. маҷбур, аз рӯи

اگرچه ...: اگرچه از نظر اهل خرد خاموش بودن و زیاد سخن نگفتن از جمله آداب مهم انسانی به حساب می‌رود، اما وقتی سخن گفتن لازم باشد بهتر است که خاموش نباشی و حتماً سخن بگویی. دو چیز نشان‌دهنده سبک‌فکری و بی‌خردی انسان است: یکی خاموش نشستن در وقتی که سخن گفتن لازم باشد و دوم، سخن گفتن در وقتی که خاموش نشستن ضرور و بهتر باشد.

متن

فی‌الجملة^۱ زبان از مکالمه^۲ او درکشیدن قوت نداشتیم و روی از محادثه او گردانیدن مروّت^۳ نداشتیم که یار موافق بود و ارادت^۴ صادق.

چو جنگ آوری^۶ با کسی برستیز^۷
که از وی گزیرت^۸ بود یا گزیر^۹

به حکم ضرورت^{۱۰} سخن گفتیم و تفرّج‌کنان^{۱۱} بیرون رفتیم. در فصلِ ربیعی^{۱۲} که صَوْلَت^{۱۳} برد^{۱۴} آرمیده بود و اوان^{۱۵} دولتِ ورد^{۱۶} رسیده.

پیراهن برگ بر درختان
چون جامه عید نیکبختان

اول اردیبهشت ماه^{۱۷} جلالی^{۱۸}
بلبل گوینده^{۱۹} بر منابر^{۲۰} قضبان^{۲۱}
بر گل سرخ از نم اوفتاده لالی^{۲۲}
همچو عرق بر عذار^{۲۳} شاهد^{۲۴} غضبان^{۲۵}

لغت:

۱. خلاصه، کوتاه سخن. ۲. گفتگو. ۳. دوستی، جوانمردی. ۴. اخلاص، باور. ۵. راستی، واقعی. ۶. جنگجو. ۷. بجنگ، نبرد کن. ۸. علاج، چاره، راه حل. ۹. گریختن، خلاصی. ۱۰. مجبور، از روی

ночорӣ. 11. гардишкунон, саёҳаткунон. 12. баҳор. 13. шиддату ҳамла, ҳукмронӣ. 14. сардӣ, зимистон. 15. замон, фасл. 16. гули сурх, гул. 17. моҳи дуҷоми солшумории хуршедӣ (шамсӣ). 18. солшуморӣ ё тақвиме, ки бо дастури Маликшоҳ Ҷалолуддини Салҷуқӣ мунаҷҷимоне чун Умари Хайём тартиб дода буданд. 19. сароянда, хонанда, суханвар. 20. ҷамъи «минбар»: минбарҳо, курсии суханварӣ. 21. ҷамъи «қазиб»: шоҳаҳои дарахту бутаҳо; 22. ҷамъи «луълуъ»: марворид, марҷон. 23. рухсора, чеҳра. 24. маъшуқа, духтари зебо. 25. хашмгин, ғазабнок, ранчида (шоҳиди ғазбон- зеборӯи хашмнок).

Мазмуни матн:

Филҷумла...: Хулоса, он дӯстам он қадар исрору талош кард, ки ман дигар қодир набудам аз гуфтугӯ бо ӯ забонамро нигоҳ дорам ва сухан нагуфтан бо ӯро аз рӯйи ҷавонмардӣ нашуморидам, зеро ӯ як дӯсти бисёр азиз ва хоҳишу иродаи ӯ нисбат ба ман самимию ҳақиқӣ буд.

Чу ҷанг...: Вақте ба ҷанг рӯ меорӣ, ё худ ҷанговар ҳастӣ, бо касе бичанг, ки ё чораи ӯро дида тавонӣ, яъне, зӯрат ба ӯ бирасад ва ё агар зарур шавад, аз ҷанги ӯ гурехта тавонӣ. Чунонки машхур аст:

*Хирадманд н-андешад аз ҷанги шер,
Ту девона хонаш, нахонаш далер.*

Ин ҷо ишора ба он дорад, ки он дӯстам дар баҳс чунон тавоно ва дар дӯстӣ чунон наздик буд, ки аз вай гурехта ё хоҳиши ӯро рад карда наметавонистам. Ночор бояд қасами худро мешикастам ва бо ӯ сухан мегуфтам.

Ба ҳукми...: Аз ночорӣ савганди худро шикастаму бо он дӯстам сухан гуфтам ва ҳамроҳи ӯ ба ҷониби саҳро ба тамошо рафтем. Он ҳангом фасли баҳор буд: давраи шиддату ҳукму ҳукмронии сармои зимистон гузашта ва айёми ҳукумату шукуфоии гулу гиёҳ фаро расида буд.

Пироҳани...: Баҳор буду дарахтон барг кушода буданд ва аз баргҳои сабз гӯё ҷомаҳо бар тан доштанд. Ҷомаҳои онҳо ба ҷомаҳои сабзу рангини мардум дар рӯзи ид шабоҳат дошт.

ناچاری. ۱۱. گردش کنان، سیاحت کنان. ۱۲. بهار. ۱۳. شدت و حمله، حکمرانی. ۱۴. ردی، زمستان. ۱۵. زمان، فصل. ۱۶. گل سرخ، گل. ۱۷. ماه دوم سال شماری خورشیدی (شمسی). ۱۸. سال شمار یا تقویمی که با دستور ملک‌شاه جلال‌الدین سلجوقی، منجمانی چون عمر خیام ترتیب داده بودند. ۱۹. سراینده، خواننده، سخنور. ۲۰. جمع «منبر»: منبرها، کرسی سخنوری. ۲۱. جمع «قضیب»: شاخه‌های درخت و بتوه‌ها؛ ۲۲. جمع «لؤلؤ»: مروارید، مرجان. ۲۳. رخساره، چهره. ۲۴. معشوقه، دختر زیبا. ۲۵. خشمگین، غضبناک، رنجیده (شاهد غضبان، زیباروی خشمناک).

مضمون متن:

فی الجمله... خلاصه، آن دوستم آن قدر اصرار و تلاش کرد که من دیگر قادر نبودم از گفتگو با او زبانم را نگاه دارم و سخن نگفتم با او از روی جوانمردی نشماریدم، زیرا او یک دوست بسیار عزیز و خواهش و اراده او نسبت به من صمیمی و حقیقی بود.

چو جنگ... وقتی به جنگ رو می‌آری یا خود جنگاور هستی، با کسی بجنگ که یا چاره او را دیده توانی، یعنی زورت به او برسد، و یا اگر ضرور شود، از چنگ او گریخته توانی. چنانی که مشهور است:

خردمند ندیشد از جنگ شیر

تو دیوانه خوانش، نخوانش دلیر

اینجا اشاره به آن دارد که آن دوستم در بحث چنان توانا و در دوستی چنان نزدیک بود که بنده از وی

گریخته یا خواهش او را رد کرده نمی‌توانستم... و ناچار باید قسم خود را می‌شکستم و با او سخن می‌گفتم.

به حکم... از ناچاری سوگند خود را شکستم و با آن دوستم که بسیار خواهش کرده بود سخن

گفتم و همراه او به جانب صحرا به تماشا رفتیم. آن هنگام فصل بهار بود. دوره شدت و حکم و حکمرانی سرمای زمستان گذشته و ایام حکومت و شکوفایی گل و گیاه فرارسیده بود.

پیراهن... بهار بود و درختان برگ گشاده بودند و از برگ‌های سبز گویا جامه‌ها بر تن داشتند.

جامه‌های آنها به جامه‌های سبز و رنگین مردم در روز عید شباهت داشت.

Тибқи анъанаи миллий мардум дар рӯзҳои ид либосҳои наву тоза мепӯшанд.

Аввали ...: Сафари мо мувофиқи тақвими ҷалолӣ аввалҳои моҳи урдибиҳишт буд. Чун айёми баҳорон буд, булбулон бар шохҳои гулу дарахтон, мисли хатибону суҳанварон болои минбарҳо нишаста, нағмасароӣ мекарданд. Дар он гулзор қатраҳои чун луълӯ дурахшони шабнам рӯйи гулҳои сурх чакида буданд ва ин манзара дар зебоӣ рӯйи маъшукаеро ба ёд меовард, ки аз ғазаб ё шарм сурх шуда бошад ва донаҳои софи арақ бар рухсораш дамида бошанд. Чунонки машхур аст:

*Нозанине, ки дар арақ тар шуд,
Нозанин буд, нозанинтар шуд.*

МАҲН

Шабро ба бӯстон бо яке аз дӯстон иттифоқи¹ мабит² афтод. Мавзеъ³ хушу хуррам ва дарахтон дарҳам, гуфтӣ, ки хурдаи мино⁴ бар хокаш рехта ва иқди⁵ Сурайё⁶ аз токаш даровехта.

*Равзатун⁷ моъу⁸ нахриҳо салсол⁹,
Давҳатун¹⁰ сачъу¹¹ тайриҳо¹² мавзун¹³.
Он пур аз лолаҳои рангоранг,
В-ин пур аз меваҳои гуногун.
Бод дар сояи дарахтонаи,
Густаронида фарши буқалмун¹⁴.*

Луғат:

1. тасодуф, пеш омадан. 2. хобидан, шабро дар ҷое гузаронидан. 3. ҷой, макон. 4. шиша (хурдаи мино–шишареза). 5. гарданбанд, ҳамел, шояд ишора бар хӯшаи ангур низ бошад. 6. ситораи Парвин, галаситорае, ки шакли ҳамел ё гарданбанд дорад, осмон, фалак. 7. боғ, макон. 8. об. 9. хушгӯвор, оби равон ва гӯвор. 10. дарахт, дарахтзор. 11. овоз, нағмаҳои. 12. паранда. 13. зебо, диловез. 14. рангоранг, ҳафтранг, рангбоз.

(طبق عنعنۀ ملی و دینی مردم در روزهای عید لباس‌های نو و تازه می‌پوشند).

اول ... : سفر ما موافق تقویم جلالی، اول‌های ماه اردیبهشت بود و چون ایام بهاران بود ببلان بر شاخ‌های گل و درختان، مثل خطیبان و سخنوران بالای منبرها نشست، نغمه‌سرایی می‌کردند. در آن گلزار قطره‌های چون لؤلؤ درخشانِ شب‌نم، روی برگ گل‌های سرخ چکیده بودند و این منظره در زیبایی روی معشوقه‌ای را به یاد می‌آورد که از غضب یا شرم سرخ شده باشد و دانه‌های صافِ عرق بر رخسارش دمیده باشند. چنان‌که مشهور است:

نازینی که در عرق تر شد

نازین بود، نازین تر شد

متن

شب را به بوستان با یکی از دوستان اتفاق^۱ مبیّت^۲ افتاد. موضعی^۳ خوش و خرم و درختانِ درهم، گفتمی که خردۀ مینا^۴ بر خاکش ریخته و عقد^۵ ثریا^۶ از تاکش درآویخته.

رَوْضَةٌ^۷ مَاءٌ^۸ نَهْرَهَا سَلْسَالٌ^۹
دَوْحَةٌ^{۱۰} سَجْعٌ^{۱۱} طَيْرَهَا^{۱۲} مَوْزُونٌ^{۱۳}
آن پُر از لاله‌های رنگارنگ
وین پُر از میوه‌های گوناگون
باد در سایۀ درختانش
گسترانیده فرشِ بوقلمون^{۱۴}

لغت:

۱. تصادف، پیش آمدن. ۲. خوابیدن، شب را در جایی گذراندن. ۳. جای، مکان. ۴. شیشه خردۀ مینا، شیشه‌ریزه). ۵. گردن‌بند، حمیل، شاید اشاره بر خوشۀ انگور نیز باشد. ۶. ستارۀ پروین، گله‌ستاره‌ای که شکل حمیل یا گردن‌بند دارد، آسمان، فلک. ۷. باغ، مکان. ۸. آب. ۹. خوشگوار، آب روان و گوارا. ۱۰. درخت، درخت‌زار. ۱۱. آواز، نغمه‌خوانی. ۱۲. پرنده. ۱۳. زیبا، دلاویز. ۱۴. رنگارنگ، هفت‌رنگ، رنگ‌باز.

Мазмуни матн:

Шабро ба...: Чунин шуд, ки дар он сафари тамошо шабро ҳамроҳи яке аз дӯстонам дар боғе сипарӣ намудем. Маконе бисёр зебову пурдарахт буд, замини он макон аз катраҳои шабнам ва баргу гулҳои рангин чунон медурахшид, ки гумон мекардӣ бар он шишареза рехта бошанд ва хӯшаҳои ангур дар тоқхояш ба хӯшаҳои дурахшони ситораи Парвин монандӣ доштанд.

Равзатун...: Боғе буд, обҳои нахрхояш софу гуворо ва дарахтзоре буд, нағмаи мурғонаш хушу дилнишин. Замини он боғ пур аз лолаҳои рангоранг буд ва дарахтони он меваҳои гуногун доштанд. Зери дарахтони он боғ пур аз гулу сабзаҳои баҳорӣ буд, гуё боди баҳорӣ бар рӯи замини он макон гилеми рангине аз гулу сабза паҳн карда бошад.

МАТН

Бомдодон, ки хотири¹ боз омадан бар ройи² нишастан ғолиб омад, дидамаш домане гулу райҳон ва сунбулу займарон³ фароҳам оварда ва оҳанги ручӯъ⁴ карда. Гуфтам: Гули бӯстонро чунон ки донӣ, бақоеву⁵ аҳди гулистонро вафое набошад ва ҳақимон гуфтаанд: ҳар чӣ напойд, дилбастагиро нашояд.

Гуфто: Тарик⁶ чист?

Гуфтам: Барои нузхати⁷ нозирон⁸ ва фусхати⁹ ҳозирон китоби Гулистоне тавонам тасниф¹⁰ кардан, ки боди хазонро бар вараки ӯ дасти татовул¹¹ набошад ва гардиши замон айши рабеи¹² онро ба тайши¹³ хариф¹⁴ мубаддал накунад.

*Ба чӣ кор оядат зи гул табақе,
Аз «Гулистон»-и ман бибар варақе.
Гул ҳамин панҷ рӯзу шааш бошад,
В-ин «Гулистон» ҳамеша хуш бошад.*

Луғат:

1. андеша, фикр. 2. фикр, ақида, раъй. 3. гуле шабеҳи нилуфар, гиёҳе хушбӯ. 4. бозгашт. 5. боқӣ мондан, тӯли умр. 6. чора, маслиҳат. 7. хушӣ, хурсандӣ. 8. бинандагон, тамошогарон. 9. табъи хуш, кушоиши хотир. 10. навиштан, гирдоварӣ кардан. 11. дастдарозӣ, зулму ситам. 12. баҳор, хушию хуррамӣ. 13. андӯх, хушкию шиддат. 14. тирамоҳ, фасли хазон.

مضمون متن:

شب را به ...: چنین شد که در همان سفر تماشا شب را همراه یکی از دوستانم در گلزاری سپری نمودیم. مکانی بسیار زیبا و پردرخت بود، زمین آن مکان از قطره‌های شبنم و برگ و گل‌های رنگین چنان می‌درخشید که گمان می‌کردی بر آن شیشه‌ریزه ریخته باشند و خوشه‌های انگور در تاک‌هایش به خوشه‌های درخشان ستاره‌ پروین ماندی داشتند.

روضهٔ ...: باغی بود، آب‌های نهرهای صاف و گوارا و درخت‌زاری بود، نغمهٔ مرغانش خوش و دل‌نشین. زمین آن باغ پُر از لاله‌های رنگارنگ بود و درختان آن، میوه‌های گوناگون داشتند. زیر درختان آن باغ گل و سبزه‌های بهاری بود، گویا باد بهاری بر روی زمین آن مکان گلیم رنگینی از گل و سبزه پهن کرده باشد.

متن

بامدادان که خاطر^۱ باز آمدن بر رای^۲ نشستن غالب آمد دیدمش دامنی گل و ریحان و سنبلی و صیمران^۳ فراهم آورده و آهنگ رجوع^۴ کرده. گفتم: گل بستان را چنان که دانی بقای^۵ و عهد گلستان را وفا^۶ی نباشد و حکیمان گفته‌اند: هر چه نپاید، دل بستگی را نشاید.

گفتا: طریق^۶ چیست؟

گفتم: برای نزهت^۷ ناظران^۸ و فسحت^۹ حاضران کتاب «گلستانی» توانم تصنیف^{۱۰} کردن که باد خزان را بر ورق^{۱۱} او دست^{۱۱} تطاول^{۱۱} نباشد و گردش زمان عیش^{۱۲} ریب^{۱۲} آن را به طیش^{۱۳} خریف^{۱۴} مبدل نکند.

به چه کار آیدت ز گل طبعی؟

از «گلستان» من پیرورقی

گل همین پنج روز و شش باشد

وین «گلستان» همیشه خوش باشد

لغت:

۱. اندیشه، فکر. ۲. فکر، عقیده، رأی. ۳. گلی شبیه نیلوفر، گیاهی خوشبو. ۴. بازگشت. ۵. باقی ماندن، طول عمر. ۶. چاره، مصلحت. ۷. خوشی، خرسندی. ۸. بینندگان، تماشاگران. ۹. طبع خوش، گشایش خاطر. ۱۰. نوشتن، گردآوری کردن. ۱۱. دست‌درازی، ظلم و ستم. ۱۲. بهار، خوشی و خرمی. ۱۳. اندوه، خشکی و شدت. ۱۴. تیره‌ماه، فصل خزان.

Мазмуни матн:

Бомдодон...: Саҳаргоҳон қасди бозгашт бар фикри мондан дар он бўстон ғалаба карду мо қарор кардем, ки аз он ҷо ба шаҳр баргардем. Дӯстамро дидам, ки як доман гулҳои рангину хушбӯ чид ва барои бозгаштан омода шудааст. Чун шавқу дилбастагии дӯстам ба он гулҳоро мушоҳида кардам, гуфтам: Эй дӯсти азиз, ки ба ин гулҳо дил бастай, медонӣ, ки гулҳои бўстон бақо ва умри тӯлоние надоранду зуд пажмурда мешаванд? Хирадмандон гуфтаанд: Ҳар чизе, ки пояндаву ҷовидонӣ нест, арзиши дил бастанро надорад!

Гуфто...: Дӯстам аз ин суханони ман дар ҳайрат шуду пурсид, ки пас, чораву маслиҳат чист? Гуфтам: Барои шодии бинандагон ва кушодагии хотири хонандагон меҳоҳам китобе бо номи «Гулистон» бинависам, ки боди харобгари ҳазон бар варақи вай ҳаргиз таъсире расондан натавонад ва гардиши замону тағйирёбии фаслҳои сол хуррамии баҳорашро ба хушкӣ тирамоҳ табдил накунад. Яъне, китобе нависам, ки ҳамеша чун баҳор сарсабзу шукуфон бимонад.

Ба чӣ қор...: Эй дӯсти азиз, чаро ту ба сабади гуле, ки ҷовидонӣ несту пас аз чанд рӯзе ҳазон мешавад, дил бастай ва ту аз ин чӣ суд мебинӣ? Агар хоҳони гулҳои ҷовидону беҳазон бошӣ, аз китоби «Гулистон»-и ман варақе бибар. Яъне, аз он насихате ё шеър хикояте биёмӯз. Зеро, зебоиву шукуфоии гул ҳамарӯз панҷ ё шаш рӯз давом мекунад сипас ҳазон мешавад, вале «Гулистон»-и ман китобе ҳамешабаҳору беҳазон аст.

МАТН

Ҳолӣ ки¹ ман ин ҳикоят бигуфтам, домани гул бирехт ва дар доманам овехт,² ки «ал-қариму изо ваъада вафо».³ Фасле дар ҳамон рӯз иттифоқи баёз⁴ афтод, дар хусни мушаррат⁵ ва одоби муҳоварат,⁶ дар либосе,⁷ ки мутақаллимнро⁸ ба қор ояд ва мутарассилнро⁹ балоғат¹⁰ бияфзояд. Филҷумла,¹¹ аз гули бўстон ҳанӯз бақияте¹² монда буд, ки китоби «Гулистон» тамом шуд.

مضمون متن:

بامدادان ...: سحرگاهان قصد بازگشت بر فکر ماندن در آن بوستان غلبه کرد و ماقرار کردیم که از آنجا به شهر برگردیم. دوستم را دیدم که یک دامن گل‌های رنگین و خوشبو چیده و برای بازگشتن آماده شده است. چون شوق و دل‌بستگی دوستم به آن گل‌ها را مشاهده کردم، چنین گفتم: ای دوست عزیز که به این گل‌ها دل بسته‌ای! می‌دانی که گل‌های بوستان بقا و عمر طولانی‌ای ندارند و زود پژمرده می‌شوند. خردمندان گفته‌اند: هر چیزی که پاینده و جاودانی نیست ارزش دل بستن را ندارد!

گفتا ...: دوستم از این سخنان در حیرت شد و پرسید که پس چاره و مصلحت چیست؟ گفتم: برای شادی بینندگان و گشادگی خاطر خوانندگان می‌خواهم کتابی با نام «گلستان» بنویسم که بادِ خراب‌گرِ خزان بر ورق وی هرگز تأثیری رساندن نتواند و گردش زمان و تغییر یابی فصل‌های سال خرمی بهارش را به خشکی تیره‌ماه تبدیل نکند؛ یعنی کتابی نویسم که همیشه چون بهار سرسبز و شکوفان بماند.

به چه کار ...: ای دوست عزیز، چرا تو به سبد گلی که جاودانی نیست و پس از چند روزی خزان می‌شود، چنین دل بسته‌ای و تو از این چه سود می‌بینی؟ اگر خواهان گل‌های جاودان و بی‌خزان باشی، از کتاب «گلستان» من ورقی ببر و از آن نصیحتی یا شعر و حکایتی بیاموز، زیرا زیبایی و شکوفایی گل همگی پنج یا شش روز دوام می‌کند و سپس خزان می‌شود، ولی «گلستان» من کتابی همیشه‌بهار و بی‌خزان است.

متن

حالی که^۱ من این حکایت بگفتم دامنِ گلِ بریخت و در دامنم آویخت^۲ که «الْكَرِيمُ إِذَا وَعَدَ وَفَى». ^۳ فصلی در همان روز اِتِّفَاقِ بِيَاضٍ^۴ افتاد در حُسْنِ مَعَاشِرَتٍ^۵ و آدابِ مَحَاوِرَتٍ^۶ در لباسی^۷ که متکَلِّمَانِ^۸ را به کار آید و مُتَرَسِّبِلَانِ^۹ را بلاغت^{۱۰} بیفزاید. فی الجمله^{۱۱} از گُلِ بُسْتَانِ هُنُوْزِ بَقِيَّتِي^{۱۲} مانده بود که کتاب «گلستان» تمام شد.

Луғат:

1. вақте, ҳамин ки. 2. даст ба доманам шуд, ба илтимос даромад. 3. «ал-кариму изо ваъада вафо»- ҷавонмард агар ваъда диҳад, вафо мекунад. 4. сафедӣ, тозанавис, «иттифоқи баёз афтод»- навишта шуд, тозанавис шуд. 5. муносибат, муомила. 6. гуфтугӯ, суҳбат. 7. сабк ва қолаб. 8. суханварон, воизон. 9. котибон, номанависон, дабирон. 10. санъати сухан, илми шевоии нутқ. 11. хулоса, ҳамин тавр. 12. андак, боқимонда.

Мазмуни матн:

Холӣ ки ман...: Вақте ки ман ин суханонро ба забон овардаму ваъда додам, ки китобе бо номи «Гулистон» менависам, он дӯст домани гулҳои чидашро раҳо карду ба исрору илтимос даромад ва таъкид кард, ки ҷавонмарди ҳақиқӣ агар чизеро ваъда диҳад, ҳатман ба он ваъда вафо мекунад. Пас, ту низ бояд аз ваъдаи худ нагардӣ ва ба навиштани он китоб оғоз кунӣ. Ҳамон рӯз қисме аз китоби «Гулистон» навишта ва покнавис карда шуд, ки қоидаҳои муносибати неки инсонӣ ва одоби некӯи гуфтугӯро дар бар мегирифт (Боби ҳаштум «Дар одоби суҳбат»). Он дар шакле навишта шуд, ки мавриди истифодаи воизону суханварон ва боиси афзоиши ҳунари котибону нависандагон гардад. Яъне, мутолиаи «Гулистон» боиси равонии нутқи инсон ва боло рафтани ҳунари нависандагии ӯ мегардад.

Хулоса, ҳанӯз фасли гулу баҳор ба охир нарасида буд, ки навиштани китоби «Гулистон» ба поён расид.

МАТН

Тоифае аз ҳукамои¹ Ҳиндустон дар фазилати Бузурҷмеҳр² сухан мегуфтанд ва ба охир ҷуз ин айбаш надонистанд, ки дар сухан гуфтан батиъ³ аст, яъне, диранг⁴ бисёр мекунад ва мустамеъро⁵ басе мунтазир мебояд будан, то вай тақрири⁶ сухане кунад. Бузурҷмеҳр бишниду гуфт: Андеша кардан, ки чӣ гӯям, беҳ аз пушаймонӣ хӯрдан, ки чаро гуфтам.

*Сухандони⁷ парварда,⁸ пири куҳан
Бияндешад он гаҳ бигӯяд сухан.*

لغت:

۱. وقتی، همین‌که. ۲. دست‌به‌دامنم شد، به التماس درآمد. ۳- «الْكَرِيمُ إِذَا وَعَدَ وَفَى»: جوانمرد اگر وعده دهد، وفا می‌کند. ۴. سفیدی، تازه‌نویس، «اتِّفَاقُ بِيَاضِ افْتَادٍ»: نوشته شد، تازه‌نویس شد.
۵. مناسبت، معامله. - گفتگو، صحبت. ۷. سبک و قالب. ۸. سخنوران، واعظان. ۹. کاتبان، نامه‌نویسان، دبیران. ۱۰. صنعت سخن، علم شیوایی نطق. ۱۱. خلاصه، همین‌طور. ۱۲. اندک، باقی‌مانده.

مضمون متن:

حالی که من ... وقتی که من این سخنان را به زبان آوردم و وعده دادم که کتابی با نام «گلستان» می‌نویسم، آن دوست دامن گل‌های چیده‌اش را رها کرد و به اصرار و التماس درآمد و تأکید کرد که جوانمرد حقیقی اگر چیزی را وعده دهد، حتماً به آن وعده وفا می‌کند. پس تو نیز باید از وعده خود نگردی و به نوشتن آن کتاب آغاز کنی. همان روز قسمی از کتاب «گلستان» نوشته و پاک‌نویس کرده شد که قاعده‌های مناسبت نیک انسانی و آداب نیکوی گفتگو را در بر می‌گرفت (باب هشتم در آداب صحبت). آن در شکلی نوشته شد که مورد استفاده واعظان و سخنوران و باعث افزایش هنر کاتبان و نویسندگان گردد، یعنی مطالعه «گلستان» باعث روانی نطق انسان و بالا رفتن هنر نویسندگی او می‌گردد. خلاصه، هنوز فصل گل و بهار به آخر نرسیده بود و از بهار اندکی باقی مانده بود که نوشتن کتاب «گلستان» پره به آخر رسید.

متن

طایفه‌ای از حکمای^۱ هندوستان در فضیلتِ بزرجمهر^۲ سخن می‌گفتند و به آخر جز این عیش نداشتند که در سخن گفتن بطی^۳ است، یعنی درنگ^۴ بسیار می‌کند و مستمع^۵ را بسی منتظر می‌باید بودن، تا وی تقریر^۶ سخنی کند. بزرجمهر بشنید و گفت: اندیشه کردن که چه گویم به از پشیمانی خوردن که چرا گفتم.

سخن دان^۷ پرورده^۸ پیر کهن
بیندیشد آن‌گه بگوید سخن

*Мазан бе тааммул⁹ ба гуфтор дам,
Накӯ гӯй ва гар дер гӯйӣ, чӣ гам?
Бияндеш в-он гаҳ баровар нафас
В-аз он пеш бас кун, ки гӯянд «бас»!
Ба нутқ¹⁰ одамӣ беҳтар аст аз давоб,¹¹
Давоб аз ту беҳ, гар нагӯй савоб.¹²*

Луғат:

1. гурӯҳе аз ҳақимон, доноён, донишмандон. 2. Бузургмеҳр, вазири машҳури Хусрави Анӯшервони Сосонӣ, ки ба хирадмандӣ машҳур буд. 3. кунд, оҳиста. 4. сустӣ, босабрӣ. 5. шунаванда, гӯшқунанда. 6. баён, сухан гуфтан, иқро кардан. 7. адиб, суханшинос. 8. тарбиятёфта, озмуда, ботачриба. 9. андеша, фикр. 10. тафаккуру сухан, андешаю баён (нутқ фарқи асосии одам аз тамоми ҳайвонот аст). 11. чамъи «добба»: ҳайвонот, чорпоён. 12. дуруст, нек.

Мазмуни матн:

Тоифае аз...: Боре гурӯҳе аз донишмандони Ҳиндустон дар бораи хусусиятҳо ва фазлу дониши Бузургмеҳр сухбат мекарданд ва баъд аз баҳсу таҳлили зиёд, дар охир аз ӯ фақат ҳамин қадар айб ёфтанд, ки Бузургмеҳр ҳангоми гуфтор бисёр оҳиста сухан мегӯяд, яъне, ҳангоми сухан гуфтан ором асту шитоб намекунад ва шунаванда бояд замони зиёде дар интизор бимонад, то ӯ суханеро ба охир расонад. Бузургмеҳр ин эроди ҳақимони Ҳиндро шунид ва оромона чунин ҷавоб дод: Беҳтар аст, ки аввал андеша намой, ки чӣ мегӯйӣ ва сипас сухан бигӯйӣ, то ин ки бо шитоб сухбат кунӣ ва баъд аз гуфтан пушаймон шавӣ, ки чаро чунин суханон гуфтам. Ба таъбири содатар, он гоҳ пушаймонӣ суде надорад, зеро андеша поя ва пойдевори сухан аст ва сухани бепоя мисли девори бевунёд зуд фуру мерезад. Чунон ки худи Саъдӣ поинтар гуфтааст:

*Аввал андеша в-он гаҳе гуфтор,
Пойбаст омадасту нас девор.*

Маънои кулӣ: Саъдӣ ба таври бисёр зариф худ ва сухани худро ситоиш мекунад ва мегӯяд, ки суханони ӯ бо вучуди камӣю кӯтоҳӣ бисёр андешидашуда ва поядору пурмазмун мебошанд. Дар ин равиши суханварӣ, яъне, аввал андешидан ва баъд гуфтан, худро ба Бузургмеҳри ҳақим қиёс менамояд, ки бисёр ором, вале

مزن بی تأمل^۹ به گفتار دم
 نکو گو و گر دیر گویی چه غم؟
 بیندیش و آن‌گه برآور نفس
 وز آن پیش بس کن که گویند بس
 به نطق^{۱۰} آدمی بهتر است از دواب^{۱۱}
 دواب از توبه، گر نگوئی صواب^{۱۲}

لغت:

۱. جمع «حکیم»: دانایان، دانشمندان. ۲. بزرگمهر، وزیر مشهور خسرو انوشیروان ساسانی که به خردمندی مشهور بود. ۳. کند، آهسته. ۴. سستی، باصبری. ۵. شنونده، گوش‌کننده. ۶. بیان، سخن گفتن، اقرار کردن. ۷. ادیب، سخن‌شناس. ۸. تربیت‌یافته، آزموده، باتجربه. ۹. اندیشه، فکر. ۱۰. تفکر و سخن، اندیشه و بیان (نطق فرق اساسی آدم از تمام حیوانات است). ۱۱. جمع «دابه»: حیوانات، چارپایان. ۱۲. درست، نیک.

مضمون متن:

طایفه‌ای از... باری گروهی از دانشمندان هندوستان درباره خصوصیت‌ها و فضل و دانش بزرگمهر صحبت می‌کردند و بعد از بحث و تحلیل زیاد، در آخر از او فقط همین قدر عیب یافتند که بزرگمهر هنگام گفتار بسیار آهسته سخن می‌گوید، یعنی هنگام سخن گفتن آرام است و شتاب نمی‌کند و شنونده باید زمان زیادی در انتظار بماند تا او سخنی را به آخر رساند. بزرگمهر این ایراد حکیمان هند را شنید و آرامانه چنین جواب داد: بهتر است که اول اندیشه‌نمایی که چه می‌گویی و سپس سخن بگویی، تا اینکه با شتاب صحبت کنی و بعد از گفتن، پشیمان شوی که چرا چنین سخنان گفتیم. به تعبیر ساده‌تر، آن‌گاه پشیمانی سودی ندارد، زیرا اندیشه پایه و پای دیوار سخن است و سخن بی‌پایه مثل دیوار بی‌بنیاد زود فرومی‌ریزد. چنان که خود سعدی پایین‌تر گفته است:

اول اندیشه و آن‌گهی گفتار
 پای بست آمده‌ست و پس دیوار

معنای کلی: سعدی به طور بسیار ظریف، خود و سخن خود را ستایش می‌کند و می‌گوید سخنان او با وجود کمی و کوتاهی بسیار اندیشیده‌شده و پایه‌دار و پرمضمون می‌باشند. در این روش سخنوری، یعنی اول اندیشیدن و بعد گفتن، خود را به بزرگمهر حکیم قیاس می‌نماید که بسیار آرام و ولی

пухтаву андешаида сухан мегуфт. Зеро, тавре ки Саъдӣ аз забони Бузургмехр хулоса кардааст, «андеша кардан, ки чӣ гӯям, беҳ аз пушаймонӣ хӯрдан, ки чаро гуфтам».

Сухандони парварда...: Устои сухан ва касе, ки мактаби суханвариро гузашта ва таҷрибаи рӯзгору хирад ўро тарбият намудааст, пеш аз он ки сухане бигӯяд, ҳатман андеша менамояд, ки чӣ бигӯяд ва оқибати суханаш чӣ хоҳад буд. Ту низ аз суханварони пухта ибрат омӯз ва ҳаргиз бе фикру андеша сухан магӯӣ, зеро шартӣ ҳатмист, ки сухани нек ва дуруст гӯӣ. Аз ин рӯ, мушавваш набош, ки ба сабаби фикру андеша оҳиста ва дер сухан гуфтӣ.

Бидон, ки нутқ, яъне тафаккури гуфтор, имтиёз ва бартарии асосии одам аз тамоми ҷонварони дигари ҷаҳон аст. Ба ин маънӣ дар илми мантиқ низ инсонро «ҳайвони нотик» таъриф мекунанд ва нутқ сифати асосии инсон ҳисоб мешавад. Вале, агар одамӣ кувваи хираду нутқро дуруст истифода накунад, сухани неку андешаида нагӯяд ва суханони холиву бемаънии вай боиси озори мардумон шавад, ҳайвон аз ин гуна одам беҳтар аст.

МАТН

Нахлбандӣ¹ донам, вале на дар бӯстон ва шохидӣ² фурушам,
вале на дар Канъон.³ Лукмонро⁴ гуфтанд: ҳикмат аз кӣ омӯхтӣ?
Гуфт: аз нобиноён, ки то ҷой набинанд пой наниҳанд.

*Гарчи шотир⁵ бувад хурӯс ба ҷанг,
Чӣ занад пеши бози рӯинчанг?⁶
Гурба шер аст дар гирифтани муш,
Лек муш аст дар масофи⁷ паланг.*

Луғат:

1. гулсозӣ, ороишгарӣ, аз коғаз ва аз мум сохтани гулҳо.
2. дилбарӣ, зебӣ, чилвагарӣ. 3. шаҳре дар Фаластин, ки зодгоҳи ҳазрати Юсуф (а) аст. 4. Лукмон: донишманди бузурге дар гузаштаи дур, ки номаш дар Куръон зикр шудааст (сураи «Лукмон», ояи 12). 5. чобук, чолок. 6. оҳанчанг, саҳтчангол. 7. ҷамъи «масоф»: ҷои саф кашидан, майдони ҷанг.

پخته و اندیشیده سخن می‌گفت. زیرا، طوری که سعدی از زبان بزرگمهر خلاصه کرده است، «اندیشه کردن که چه گویم، به از پشیمانی خوردن که چرا گفتم».

سخندان پرورده.... استاد سخن و کسی که مکتب سخنوری را گذشته و تجربه روزگار و خرد او را تربیت نموده است، پیش از آنکه سخنی بگوید حتماً اندیشه می‌نماید که چه بگوید و عاقبت سخنش چه خواهد بود. تو نیز از سخنوران پخته عبرت آموز و هرگز بی فکر و اندیشه سخن مگوی، زیرا شرط حتمی است که سخن نیک و درست گویی.

بدان که نطق، یعنی تفکر و گفتار، امتیاز و برتری اساسی آدم از تمام جانوران دیگر جهان است به این معنی در علم منطق نیز انسان را «حیوان ناطق» تعریف می‌کنند و نطق صفت اساسی انسان حساب می‌شود، ولی اگر آدمی قوه خرد و نطق را درست استفاده نکند و سخن نیک و اندیشیده نگوید و سخنان خالی و بی‌معنی وی باعث آزار مردمان شود، حیوان از این‌گونه آدم بهتر است.

متن

نخلبندی^۱ دانم، ولی نه در بُستان، شاهی^۲ فروشم، ولی نه در کنعان.^۳ لقمان^۴ را گفتند:
حکمت از که آموختی؟ گفت: از ناینایان که تا جای نینند پای نهند.

گرچه شاطر^۵ بُود خروس به جنگ
چه زند پیش باز روئین چنگ^۶
گر به شیر است در گرفتن موش
لیک موش است در مصاف^۷ پلنگ

لغت:

۱. گل‌سازی، آرایشگری، از کاغذ و از موم ساختن گل‌ها. ۲. دلبری، زیبایی، جلوه‌گری. ۳. شهری در فلسطین که زادگاه حضرت یوسف^(ع) است. ۴. لقمان: دانشمند بزرگی در گذشته دور که نامش در قرآن ذکر شده است (سوره «لقمان»، آیه ۱۲). ۵. چابک، چالاک. ۶. آهن چنگ، سخت چنگال. ۷. جمع «مصاف»: جای صف کشیدن، میدان جنگ.

Мазмуни матн:

Нахлбандӣ донам...: Банда хунари гулсозию ороишгарӣ дорам, вале онро дар бӯстон пешкаш намекунам, зеро дар муқоиса бо гулҳои табиӣ боғу бӯстон хунари сохтаи ман арзише надорад. Камина метавонам ба зебоии худ бинозам, вале ин корро дар Канъон намекунам, зеро он ҷо зеботарини зебоён, яъне, Юсуф зиндагӣ дорад ва ҳусни ман пеши зебоии ҷаҳонгири ӯ ҳеч арзише надорад. Яъне, Саъдӣ, албатта аз сари лутфу изҳори адаб, бо овардани ин ду мисол сухани худро дар муқоиса бо сатҳу фазлу дониши ҳақимон ночиз ва камарзиш медонад ва дар баробари онҳо пешкаш кардани китоби худро аз рӯйи хирад намедонад.

Луқмонро...: Дар ин маъно чунин ривоят аст, ки аз Луқмони Ҳақим, ки бузургтарин хирадманди замони худ буд, пурсиданд: Хирадро аз кӣ омӯхтӣ? Луқмон дар ҷавоб гуфт: Хирадро аз нобиноён омӯхтаам, зеро онҳо то ҷоеро набинанду таҳқиқ накунанд, пойи худро ба он ҷой намегузоранд.

Гарчи шотир...: Гарчи хурӯс дар ҷангу мубориза бо хурӯсони дигар ҷолок аст, аммо дар баробари боз ё уқобе, ки ҷангалҳои оҳанин дорад, ҳеч қуввату қудрате надорад ва наметавонад бо боздаъвои баробарӣ занад. Ва ё гурба, ки дар вақти гирифтани муш чун шер ҷасурона ба он ҳамла мекунад, агар бо паланге рӯ ба рӯ шавад, дар баробари паланг, худӣ гурба чун муш тарсонӣ гурезон аст.

МАТН

Аммо ба эътимоди сиати¹ ахлоқи бузургон, ки ҷашм аз авоиб² зердастон бишӯшанд ва дар ифшои³ ҷароими⁴ кехтарон⁵ нақӯшанд, калимае чанд ба тариқи ихтисор аз наводиру⁶ амсол⁷ ва шеърӯ хикоёт ва сияри⁸ мулуки мозӣ,⁹ раҳимаҳумуллоҳу,¹⁰ дар ин китоб дарҷ кардем ва бархе аз умри гаронмоя¹¹ бар ӯ харҷ. Мӯчиби¹² таснифи ин китоб ин буд ва биллоҳи тавфиқ.¹³

*Бимонад солҳо ин назму тартиб,
Зи мо ҳар зарра хок уфтода ҷое.*

مضمون متن:

نخلبندی دانم ... بنده هنرِ گل‌سازی و آرایشگری دارم، ولی آن را در بوستان پیشکش نمی‌کنم، زیرا در مقایسه با گل‌های طبیعی باغ و بوستان، هنرِ ساخته‌ی من ارزشی ندارد. کمینه می‌توانم به زیبایی خود بنازم، ولی این کار را در کنعان نمی‌کنم، زیرا آنجا زیباترینِ زیباییان، یعنی یوسف زندگی دارد و حُسن من پیش زیبایی جهانگیر او هیچ ارزشی ندارد. یعنی سعدی، البته از سر لطف و اظهار ادب، با آوردن این دو مثال، سخن خود را در مقایسه با سطح و فضل و دانش حکیمان ناچیز و کم‌ارزش می‌داند و در برابر آنها پیشکش کردن کتاب خود را از روی خرد نمی‌داند.

لقمان را ... در این معنا چنین روایت است که از لقمان حکیم، که بزرگ‌ترین خردمندِ زمانِ خود بود، پرسیدند: خرد را از که آموختی؟ لقمان در جواب گفت: خرد را از نابینایان آموختم، زیرا آنها تا جای را نبینند و تحقیق نکنند، پای خود را به آنجای نمی‌گذارند.

گرچه شاطر ... گرچه خروس در جنگ و مبارزه با خروسان دیگر چالاک است، در برابر باز یا عقابی که چنگال‌های آهنین دارد، هیچ قوت و قدرتی ندارد و نمی‌تواند با باز دعوای برابری زند. و یا گربه که در وقت گرفتنِ موش چون شیر جسورانه به آن حمله می‌کند، اگر با پلنگی روبه‌رو شود، در برابر پلنگ، خودِ گربه چون موش ترسان و گریزان است.

متن

أما به اعتمادِ سِعتِ^۱ اخلاقِ بزرگان که چشم از عَوایِبِ^۲ زبردستان بپوشند و در اِفشای^۳ جرائمِ^۴ کِهتران^۵ نکوشند، کلمه‌ای چند به طریقِ اختصار از نوادر^۶ و امثال^۷ و شعر و حکایات و سیرِ^۸ مُلوکِ ماضی^۹، رَحْمَهُمُ اللهُ^{۱۰}، در این کتاب دَرَج کردیم و برخی از عمرِ گران‌مایه^{۱۱} براو خَرَج. موجب^{۱۲} تصنیفِ این کتاب این بود و بِاللّهِ التَّوْفِیْقُ^{۱۳}.

بماند سال‌ها این نظم و ترتیب

ز ما هر ذره خاک افتاده جایی

*Ғараз нақшест, к-аз мо бозмонад,
Ки гетиро¹⁴ намебинам бақое.¹⁵
Магар соҳибдиле¹⁶ рӯзе ба раҳмат¹⁷
Кунад дар кори дарवेशон¹⁸ дуое.*

Луғат:

1. вусъат, бузургӣ. 2. айбҳо, камбудҳо. 3. фош кардан, ошкор намудан. 4. чамъи «чурм» ё «чарима»: гуноҳҳо. 5. хурдон, зердастон, баръакси «меҳтарон». 6. камёфт ва арзишманд. 7. масалҳои пандомез, зарбулмасалҳо. 8. чамъи «сира»: таърих, равиши зиндагӣ. 9. гузашта, пешина. 10. Худо раҳматашон кунад. 11. арзишманд, азиз. 12. сабаб, боис. 13. тавфиқу кушоиш ҳамеша аз ҷониби Худованд аст. 14. дунё, рӯзгор. 15. пойдорӣ, вафо. 16. шахси орифу огоҳ. 17. меҳрубонӣ, бо талаби раҳмат. 18. сӯфиён; бенавоён, фақирон.

Мазмуни матн:

Аммо ба эътимоди...: Бо боварӣ аз некӯии ахлоқи бузургон, ки аз камбудҳои зердастонашон чашм мепӯшанду хатоҳои онҳоро нодида мегиранд ва барои фош кардани гуноҳи хурдтарон талош намеkunанд, банда низ чуръат намудам ва як силсила суханони кӯтоҳу мухтасарро аз гуфтаҳои камназир, пандҳову масалҳо, шеърҳо ва ҳикояҳо ва ахлоқу саргузашти подшоҳони гузашта чамъоварӣ кардам ва дар ин китоб ҷой додаму бахше аз умри азизро барои анҷоми ин амал харҷ намудам. Дар асл, сабаби навиштани китоб ҳамин буд. Аз Худованд барор меҳоҳам, зеро барору муваффақияти ҳар коре дар дасти Худованд аст.

Бимонад солҳо...: Солҳо мегузаранд ва боди айём зарраҳои хоки маро ба ҳар сӯ пароканда менамояд, вале китоби «Гулистон» бо ин назму тартибе, ки дорад, пас аз ман солҳою асрҳо боқӣ мемонад.

Мақсуд аз навиштани китоб он буд, ки аз мо низ барои мардум нақше ба ёдгор монад, зеро ҳаёти дунё бисёр кӯтоҳу гузаранда аст. Умед дорам, ки пас аз сари мо шахси бомаърифате аз он истифода намояду дар ҳаққи мани дарवेश дуои хайре кунад ва барои мо аз даргоҳи Худованд раҳмат талабад.

غرض نقشی ست کز ما بازماند
که گیتی را^{۱۴} نمی بینم بقایی^{۱۵}
مگر صاحب دلی^{۱۶} روزی به رحمت^{۱۷}
کند در کارِ درویشان^{۱۸} دعایی

لغت:

۱. وسعت، بزرگی. ۲. عیب‌ها، کمبودها. ۳. فاش کردن، آشکار نمودن. ۴. جمع «جرم» یا «جریمه»: گناه‌ها. ۵. خُردان، زبردستان، برعکس «مہتران». ۶. کم‌یافت و ارزشمند. ۷. مثل‌های پندآمیز، ضرب‌المثل‌ها. ۸. جمع «سیره»: تاریخ، روش زندگی. ۹. گذشته، پیشینه. ۱۰. خدا رحمتشان کند. ۱۱. ارزشمند، عزیز. ۱۲. سبب، باعث. ۱۳. توفیق و گشایش همیشه از جانب خداوند است. ۱۴. دنیا، روزگار. ۱۵. پایداری، وفا. ۱۶. شخصِ عارف و آگاه. ۱۷. مهربانی، با طلب رحمت. ۱۸. صوفیان؛ بینوایان، فقیران.

مضمون متن:

اما به اعتماد...: با باور از نیکویی اخلاقِ بزرگان که از کمبودهای زبردستانشان چشم می‌پوشند و خطاهای آنها را نادیده می‌گیرند و برای فاش کردن گناه خُردتران تلاش نمی‌کنند، بنده نیز جرئت نمودم و یک سلسله سخنان کوتاه و مختصر را از گفته‌های کم‌نظیر، پندها و مثل‌ها، شعرها و حکایه‌ها و اخلاق و سرگذشت پادشاهان گذشته، جمع‌آوری کردم و در این کتاب جای دادم و بخشی از عمر عزیز را برای انجام این عمل خرج نمودم. در اصل، سبب نوشتن کتاب همین بود. از خداوند برار می‌خواهم، زیرا برار و موفقیت هر کاری در دست خداوند است.

بماند سال‌ها...: سال‌ها می‌گذرند و بادِ ایامِ ذره‌های خاک مرا به هر سو پراکنده می‌نماید، ولی

کتاب «گلستان» با این نظم و ترتیبی که دارد، پس از من سال‌ها و عصرها باقی می‌ماند. مقصود از نوشتن کتاب آن بود که از ما نیز برای مردم نقشی به یادگار باقی ماند، زیرا حیات دنیا بسیار کوتاه و گذرنده است. همین قدر امید دارم که پس از سرِ ما شخص با معرفتی از آن استفاده نماید و در حقّ منِ درویش دعای خیری کند و برای ما از درگاه خداوند رحمت طلبد.

МАТН

Имъони¹ назар дар тартиби китоб ва таҳзиби² абвоб,³ эҷози⁴ суханро маслаҳат дид, то мар ин равзаи⁵ ғанно⁶ ва ҳадикаи⁷ ғалборо⁸ чун бихишт ҳашт боб иттифоқ уфтод. Аз он мухтасар омад, то ба малолат наанҷомад.

Боби аввал «Дар сирати подшоҳон»;
Боби дувум «Дар ахлоқи дарвешон»;
Боби сеум «Дар фазилати қаноат»;
Боби чаҳорум «Дар фавоиди хомӯши»;
Боби панҷум «Дар шиқ ва ҷавонӣ»;
Боби шашум «Дар заъф ва пирӣ»;
Боби ҳафтум «Дар таъсири тарбият»;
Боби ҳаштум «Дар одоби суҳбат»;

*Дар ин муддат, ки моро вақт хуш буд,
Зи ҳичрат⁹ шаисаду панҷоху шаи буд.
Муроди¹⁰ мо насихат буду гуфтем,
Ҳаволат бо Худо кардему рафтем.*

Луғат:

1. диққат, дурандешӣ; назари дуруст. 2. ороиш, тоза кардан. 3. чамъи «боб»: бобҳо, фаслҳои китоб. 4. кӯтоҳ, мухтасар. 5. бўстон, боғу чаман. 6. анбӯҳ, сердарахт. 7. боғ, боғча. 8. зич, анбӯҳ. 9. сафар, муҳочират; ин ҷо солшумории хичрӣ дар назар аст, ки он аз соли ҳичрати ҳазрати Муҳаммад(с) аз шаҳри Макка ба Мадина оғоз мешавад ва ибтидои он ба соли 622-юми мелодӣ рост меояд. 10. ҳадаф, мақсад.

Мазмуни матн:

Имъони назар...: Дар натиҷаи андешаи амиқ ва назари бисёр дақиқ дар бораи ҷӣ гуна тартибу ҷо ба ҷо гузоштани бахшҳои ин китоб ва ҷӣ гуна зебу оро додани бобҳои он, ба чунин хулоса ва маслаҳат расидам, ки беҳтар аст дар ин қор аз суханони кӯтоҳу мухтасар истифода намоям. Дар натиҷа, китоби «Гулистон»-ро, ки

متن

امعان^۱ نظر در ترتیب کتاب و تَهذیب^۲ ابواب،^۳ ایجاز^۴ سخن را مصلحت دید، تا مر این روضه^۵ عَنَّا^۶ و حَدِيقَه^۷ غَلْبًا^۸ را چون بهشت هشت باب اتفاق افتاد. از آن مختصر آمد تا به ملالت نینجامد.

باب اول «در سیرت پادشاهان»

باب دوم «در اخلاق درویشان»

باب سوم «در فضیلت قناعت»

باب چهارم «در فواید خاموشی»

باب پنجم «در عشق و جوانی»

باب ششم «در ضعف و پیری»

باب هفتم «در تأثیر تربیت»

باب هشتم «در آداب صحبت»

در این مدت که ما را وقت خوش بود
ز هجرت^۹ ششصد و پنجاه و شش بود
مراد^{۱۰} ما نصیحت بود و گفتیم
حوالت با خدا کردیم و رفتیم

لغت:

۱. دقت، دوراندیشی؛ نظر درست. ۲. آرایش، تازه کردن. ۳. جمع «باب»: باب‌ها، فصل‌های کتاب. ۴. کوتاه، مختصر. ۵. بوستان، باغ و چمن. ۶. انبوه، سیردرخت. ۷. باغ، باغچه. ۸. زیج، انبوه. ۹. سفر، مهاجرت؛ اینجا سال شماری هجری در نظر است که آن از سال هجرت حضرت محمد^(ص) از شهر مکه به مدینه آغاز می‌شود و ابتدای آن به سال ۶۲۲ میلادی راست می‌آید. ۱۰. هدف، مقصد.

مضمون متن:

امعان^۱ نظر... در نتیجه اندیشه عمیق و نظر بسیار دقیق درباره چگونگی ترتیب و جابه‌جا گذاشتن بخش‌های این کتاب و چگونگی زیب و آرا دادن باب‌های آن، به چنین خلاصه و مصلحت رسیدم که بهتر است در این کار از سخنان کوتاه و مختصر استفاده نمایم. در نتیجه، کتاب «گلستان» را که

ба як бӯстони хурраму чаҳорбоғи пурдарахт шабоҳат дорад, ба монанди бихишт, ки он ҳашт дарвоза дорад, ба ҳашт боб (қисм) таксим намудам. Сабаби кӯтоҳбаёнию мухтасаргӯйии ман дар китоби «Гулистон» он буд, ки хондани ин китоб хастагиовар набошад ва боиси дилтангиву малولي хотири хонандагони азиз нагардад.

Ва бешак, ҳамин кӯтоҳии баён яке аз сабабҳои дар тӯли садсолаҳо вирди забони мардум будани панду андарзҳои мухтасару муфиди Саъдӣ мебошад. Ҳамин тавр, Саъдӣ бобҳои китоби «Гулистон»-ро чунин номгузорӣ мекунад:

Боби аввал «Дар сирати подшоҳон», яъне, қисми якуми китоби «Гулистон» дар бораи одобу рафтор, тарзи зиндагӣ ва таърихи подшоҳон мебошад.

Боби дувум «Дар ахлоқи дарвешон», яъне, қисми дуюм дар бораи одобу хусусиятҳои хосси зиндагии мардумони одӣ ва дарвешон аст.

Боби севум «Дар фазилати қаноат», яъне, қисми сеюм дар бораи бартарию фоидаҳои шукргузорӣ, қаноат ва сабру тоқат мебошад.

Боби чаҳорум «Дар фавоиди хомӯшӣ», яъне, қисми чоруми китоб дар бораи фоидаҳои камгӯйиву хомӯшӣ ва зиёнҳои пургӯйиву сухани беҳуда гуфтан аст.

Боби панҷум «Дар ишқ ва ҷавонӣ», яъне, қисми панҷуми «Гулистон» дар бораи чигунагии ишқу ошиқӣ ва одоби ҷавониву ҷавонмардӣ аст.

Боби шашум «Дар заъф ва пирӣ», яъне, қисми шашуми китоб дар бораи ҳолати заифиву нотавонии инсон ва одоби пирӣ мебошад.

Боби ҳафтум «Дар таъсири тарбият», яъне, қисми ҳафтум дар бораи он аст, ки тарбият бояд чӣ гуна анҷом шавад ва он ба инсон чӣ таъсир дорад.

Боби ҳаштум «Дар одоби суҳбат», яъне, қисми ҳаштуми «Гулистон» дар бораи қоидаҳои баҳсу гуфтугӯву ҳамнишинӣ ва санъату одоби суҳанварӣ аст.

Дар ин муддат...: Дар ин рӯзҳо, ки аз сабаби бо муваффақият анҷом ёфтани китоби «Гулистон» вақти мо хуш буд, мувофиқи солшумории ҳичрӣ соли 656-ум буд. Аз ин ишораи Саъдӣ маълум мегардад, ки ӯ «Гулистон»-ро тахминан дар соли 1260 мелодӣ навишта ва ба охир расонида аст.

به یک بوستان خرم و چهارباغ پردرخت شباهت دارد، به مانند بهشت که آن هشت دروازه دارد، به هشت باب (قسم) تقسیم نمود. سبب کوتاه‌بینی و مختصرگویی من در کتاب «گلستان» آن بود که خواندن این کتاب خستگی آور نباشد و باعث دل‌تنگی و ملال خاطر خوانندگان عزیز نگردد.

و بی‌شک، همین کوتاهی بیان، یکی از سبب‌های در طول صدساله‌ها وارد زبان مردم بودن پند و اندرزهای مختصر و مفید سعدی می‌باشد. همین‌طور، سعدی باب‌های کتاب «گلستان» را چنین نام‌گذاری می‌کند:

باب اول «در سیرت پادشاهان»، یعنی قسم یکم کتاب «گلستان» درباره آداب و رفتار، طرز زندگی و تاریخ پادشاهان می‌باشد.

باب دوم «در اخلاق درویشان»، یعنی قسم دوم درباره آداب و خصوصیت‌های خاص زندگی مردمان عادی و درویشان است.

باب سوم «در فضیلت قناعت»، یعنی قسم سوم درباره برتری و فایده‌های شکرگزاری، قناعت و صبر و طاقت می‌باشد.

باب چهارم «در فواید خاموشی»، یعنی قسم چهارم کتاب درباره فایده‌های کم‌گویی و خاموشی و زیان‌های پرگویی و سخن‌بیهوده گفتن است.

باب پنجم «در عشق و جوانی»، یعنی قسم پنجم «گلستان» درباره چگونگی عشق و عاشقی و آداب جوانی و جوانمردی است.

باب ششم «در ضعف و پیری»، یعنی قسم ششم کتاب درباره حالت ضعیفی و ناتوانی انسان و آداب پیری می‌باشد.

باب هفتم «در تأثیر تربیت»، یعنی قسم هفتم درباره آن است که تربیت باید چگونه انجام شود و آن به انسان چه تأثیر دارد.

باب هشتم «در آداب صحبت»، یعنی قسم هشتم «گلستان» درباره قاعده‌های بحث و گفتگو و هم‌نشینی و صنعت و آداب سخنوری است.

در این مدت ... در این روزها که از سبب با موفقیت انجام یافتن کتاب «گلستان» وقت ما خوش بود، موافق سال شماری هجری سال ۶۵۶ بود. از این اشاره سعدی معلوم می‌گردد که او «گلستان» را تخمیناً در سال ۱۲۶۰ میلادی نوشته و به آخر رسانیده است.

Мақсади мо аз навиштани китоби «Гулистон» насихат, яъне, ба роҳи рост ва ба ахлоқи некӯ даъват намудани мардум буд ва мо ин вазифаи худро ба анҷом расонидем. Ҳамаи шуморо ба Худованди бузургвор супоридем, зеро барои ба роҳи рост рафтани инсон фақат хондану шунидани панду насихат кофӣ нест ва ҳамчунин, кӯшиши амалии ҳуди инсон ва ҳидоят шудани ӯ аз тарафи Худованд низ зарур аст.

مقصد ما از نوشتن کتاب «گلستان» نصیحت، یعنی به راه راست و به اخلاق نیکو دعوت نمودن مردم بود و ما این وظیفه خود را به انجام رسانیدیم. همه شما را به خداوند بزرگوار سپاریدیم، زیرا برای به راه راست رفتن انسان فقط خواندن و شنیدن پند و نصیحت کافی نیست و همچنین، کوشش عملی خود انسان و هدایت شدن او از طرف خداوند نیز ضرور است.

БОБИ АВВАЛ

Дар сирати подшоҳон

(Дар бораи одобу рафтор, тарзи зиндагӣ ва таърихи подшоҳон)

Ҳикоят

Подшоҳеро шунидам, ки ба куштани асире ишорат кард.¹ Бечора дар он ҳолати навмедӣ ба забоне, ки дошт,² маликро душном додан гирифтӯ сақат гуфтан,³ ки гуфтаанд: ҳар кӣ даст аз ҷон бишӯяд,⁴ ҳар чӣ дар дил дорад, бигӯяд.

*Вақти зарурат чу намонад гурез,
Даст бигирад сари шамшиери тез.*

Малик пурсид, ки чӣ мегӯяд? Яке аз вузарои⁵ некмахзар⁶ гуфт: Эй худованди ҷаҳон, ҳамегӯяд: ва-л-козими-л-ғайза ва-л-ъофӣна ъани-н-носи⁷. Маликро раҳмат⁸ дар дил омад ва аз сари хуни ӯ даргузашт. Вазири дигар, ки зидди ӯ буд, гуфт: абнои ҷинси⁹ моро нашояд дар ҳазрати¹⁰ подшоҳон ҷуз ба ростӣ суҳан гуфтан. Ин маликро душном дод ва сақат гуфт.

Малик рӯй аз ин суҳан дарҳам кашид¹¹ ва гуфт: маро он дурӯғ писандидатар омад аз ин рост, ки ту гуфтӣ, ки рӯйи¹² он дар маслаҳате буд ва бинои¹³ ин бар хубсе.¹⁴ Ва хирадмандон гуфтаанд: дурӯғи маслиҳатомез беҳ аз ростии фитнаангез.

*Ҳар кӣ шоҳ он кунад, ки ӯ гӯяд,
Ҳайф бошад, ки ҷуз накӯ гӯяд.*

Бар тоқи айвони Фаридун¹⁵ набишта буд:

*Ҷаҳон, эй бародар, намонад ба кас,
Дил андар ҷаҳонофарин¹⁶ банду бас.
Мақун таҷя бар мулки дунёву пушт,¹⁷
Ки бисёр кас чун ту парварду кушт.
Чу оҳанги¹⁸ рафтаи кунад ҷони пок,
Чи бар тахт мурдан, чи бар рӯи хок.*

باب اول

در سیرت پادشاهان

(درباره آداب و رفتار، طرز زندگی و تاریخ پادشاهان)

حکایت

پادشاهی را شنیدم که به کشتن اسیری اشارت کرد.^۱ بیچاره در حالتِ نومیدی به زبانی که داشت، مَلِک را دشنام دادن گرفت و سَقَط گفتن،^۲ که گفته‌اند: هر که دست از جان بشوید هر چه در دل دارد بگوید.

وقتِ ضرورت چو نمااند گریز
دست بگیرد سرِ شمشیر تیز

مَلِک پرسید که چه می‌گوید؟ یکی از وزرای نیک‌مُحضر^۳ گفت: ای خداوندِ جهان، همی گوید: وَ الْكَاطِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ.^۴ مَلِک را رحمت^۵ در دل آمد و از سر خونِ او درگذشت. وزیرِ دیگر که ضدِّ او بود، گفت: اَبْنای جنس^۶ ما را نشاید در حضرت^۷ پادشاهان جز به راستی سخن گفتن. این مَلِک را دشنام داد و سَقَط گفت.

مَلِک روی از این سخن در هم کشید^۸ و گفت: مرا آن دروغ پسندیده‌تر آمد از این راست که تو گفتی که روی^۹ آن در مصلحتی بود و بنای^{۱۰} این بر خُشی^{۱۱}. و خردمندان گفته‌اند: دروغی مصلحت‌آمیز به از راستی فتنه‌انگیز.

هر که شاه آن کند که او گوید
حیف باشد که جز نکو گوید

بر طاقِ ایوانِ فریدون^{۱۲} نِیشته بود:

جهان، ای برادر، نمااند به کس
دل اندر جهان آفرین^{۱۳} بند و بس
مکن تکیه بر مَلِکِ دنیا و پشت^{۱۴}
که بسیار کس چون تو پرورزد و کُشت
چو آهنگ^{۱۵} رفتن کند جانِ پاک
چه بر تخت مُردن، چه بر روی خاک

Луғат:

1. дастур дод, фармон дод. 2. ба забони модарии худ, бо забоне, ки худаш медонист. 3. дашном додан, сухани нописанд бар забон овардан. 4. аз ҷонаш ноумед шавад, аз баҳри ҷон гузарад. 5. чамъи вазир, вазирон. 6. нексират, дорои хислатҳои хуб. 7. бахше аз ояи 134-уми сураи «Оли Имрон» аз Қуръони Карим: ...ононеро, ки хашму ғазаби худро фурӯ баранд ва мардумро бибархоянд Худованд дӯст медорад. 8. раҳму шафақат. 9. ҳампоягон, ҳаммансабон. 10. хузур, назд, пешгоҳ. 11. нороҳат шуд, абрӯ гирех кард. 12. мақсад, манзур. 13. асл, поя. 14. нопокӣ, бадҳоҳӣ. 15. аз шоҳони Эрони бостон ва яке аз қаҳрамонони номдори «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ. 16. офаринандаи ҷаҳон, Худованд. 17. насаб ва авлод. 18. азм, қасду хоҳиш.

Мазмуни матн:

Подшоҳеро шунидам...: Чунин шунидам, ки подшоҳе ба куштани асире фармон дод. Асири бечора, ки дигар ҳеҷ умеди ба раҳо шудан аз марг надошт, бо забони модарии худаш ба дашном додани подшоҳ сар кард ва ҳар сухани қабехе, ки ба забонаш меомад, дар ҳаққи подшоҳ гуфтагирифт. Хирадмандон дар ин бора гуфтаанд: Чун инсон аз ҷонаш ноумед шаваду маргаш яқин гардад, ҳар чӣ дар дил дорад, мегӯяд ва аз ин кор тарсу боке надорад.

Вақти зарурат...: Дар вақти зарурӣ ва тангию ноилоҷӣ, ки инсон барои гурез аз марг роҳи дигаре наёбад, бо дасташ дами шамшери тезро мегардонад ва парво намекунад, ки шамшер дасташро пора месозад.

Малик пурсид...: Шоҳ, ки забони асирро намефаҳмид, аз атрофиёнаш пурсид, ки ӯ дар чунин вазъият чӣ мегӯяд? Яке аз вазирони покдилу некихислат гуфт: Эй сарвари олам, ин асир ояи қуръонии «вал козими́на-л-ғайза ва-л-ғофина њани-н-носи»-ро мехонад, яъне суханони Худовандро аз Қуръон такрор мекунад, ки гуфтааст: Некӯкорон қасоне ҳастанд, ки хашму ғазаби худро фурӯ мебаранд ва аз гуноҳони мардум мегузаранд. Бо шунидани ин суханон дар дили подшоҳ раҳму шафақат ғолиб гашт ва аз гуноҳи асир бигузашт ва ӯро раҳо кард.

لغت:

۱. دستور داد، فرمان داد. ۲. به زبان مادری خود، با زبانی که خودش می‌دانست. ۳. دشنام دادن، سخن ناپسند بر زبان آوردن. ۴. از جانش ناامید شود، از بهر جان گذرد. ۵. جمع وزیر، وزیران. ۶. نیک‌سیرت، دارای خصلت‌های خوب. ۷. بخشی از آیه ۱۳۴ سوره «آل عمران» از قرآن کریم: ... آنانی را که خشم و غضب خود را فروبرند و مردم را بیخشانند خداوند دوست می‌دارد. ۸. رحم و شفقت. ۹. هم‌پایگان، هم‌منصبان. ۱۰. حضور، نزد، پیشگاه. ۱۱. ناراحت شد، ابرو گره کرد. ۱۲. مقصد، منظور. ۱۳. اصل، پایه. ۱۴. ناپاکی، بدخواهی. ۱۵. از شاهان ایران باستان و یکی از قهرمانان نام‌دار «شاهنامه» فردوسی. ۱۶. آفریننده جهان، خداوند. ۱۷. نَسَب و اولاد. ۱۸. عزم، قصد و خواهش.

مضمون متن:

پادشاهی را شنیدم ...: چنین شنیدم که پادشاهی به گشتن اسیری فرمان داد. اسیر بیچاره که دیگر هیچ امیدی به رها شدن از مرگ نداشت، با زبان مادری خودش به دشنام دادن پادشاه سر کرد و هر سخن قبیحی که به زبانش می‌آمد در حق پادشاه گفتن گرفت. خردمندان در این باره گفته‌اند: چون انسان از جانش ناامید شود و مرگش یقین گردد، هرچه در دل دارد می‌گوید و از این کار ترس و باکی ندارد.

وقتِ ضرورت ...: در وقتِ ضروری و تنگی و ناعلاجی که انسان برای گریز از مرگ راه دیگری نیابد، با دستش دم شمشیر تیز را می‌گرداند و پروا نمی‌کند که شمشیر دستش را پاره می‌سازد.

ملک پرسید ...: شاه که زبان اسیر را نمی‌فهمید، از اطرافیانش پرسید که او در چنین وضعیت چه می‌گوید؟ یکی از وزیران پاک‌دل و نیک‌خصلت گفت: ای سرورِ عالم، این اسیر آیه قرآنی «وَ الْكَافِرِينَ الْعَظِيمَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ» را می‌خواند، یعنی سخنانِ خداوند را از قرآن تکرار می‌کند که گفته است: نیکوکاران کسانی هستند که خشم و غضب خود را فرومی‌برند و از گناهان مردم می‌گذرند. با شنیدن این سخنان در دل پادشاه رحم و شفقت غالب گشت و از گناه اسیر بگذشت و او را رها کرد.

Вазири дигаре, ки нисбат ба вазири некхислат дар дилаш кинаю душманӣ дошт, бо мақсади фош намудану дар назди шоҳ сиёҳ кардани ин вазири нек чунин гуфт: Дурусту шоиста нест, ки касоне мисли мо, яъне вазирон ва атрофиёни шоҳ, дар назди шоҳ суханони дурӯғ бар забон биёваранд. Ин асир подшохро дашном дод ва суханони қабех гуфт.

Подшоҳ аз суханони вазири дуҷум бисёр норохат шуд ва абрӯ гиреҳ карду чунин ҷавоб гуфт: Барои ман дурӯғи он вазир нисбат ба суханони ростӣ ту писандтар омад, зеро мақсади суханони ӯ некӣ буд, вале асоси суханони ростӣ ту бадхоҳӣ буд. Дар ин бора хирадмандон гуфтаанд: сухани дурӯғе, ки натиҷаи он хайру некӣ бошад, беҳтар аз сухани ростест, ки натиҷаи он фитнаю бадӣ гардад.

Ҳар кӣ шоҳ...: Ҳар касе, ки шоҳ суханаширо гӯш мекунад ва аз рӯйи машварати ӯ амал мекунад, бояд ба шоҳ ба ғайр аз некиву хайрхоҳӣ чизи дигаре маслиҳат надиҳад. Ҳамчунин, агар шоҳ аз рӯйи машварати ӯ нисбат ба мардум зулму ситам бикунад, шахси машваратдиҳанда ё мушовири шоҳ низ дар он гуноҳи шоҳ шарик ҳисоб мешавад.

Бар токи айвони...: Бар болои даромадгоҳи қасри Фаридун, ки дар таърихи Эрони Бостон чун шоҳи хирадманду одил шинохта шудааст, чунин суханони пурҳикмат навишта шуда буд:

Эй бародар, ин дунё ва сарвату дороии он ба ҳеҷ касе вафо намекунад ва аз дасти ҳама меравад. Аз ин рӯ, дилатро фақат ба Худованди офаринандаи ҷаҳон бубанд, зеро танҳо Ӯ ҷовидон аст.

Ҳаргиз ба қудрату молу сарват ва пушту насаби худ мағрур машав ва ба онҳо фахр макун, зеро ин ҷаҳон пеш аз ту низ шахсони зиёдеро чун ту парваридаву ба қудрату молу сарват расонидааст ва сипас ҳалок намудааст.

Чун лаҳзаи марги инсон фаро расаду ҷони поки инсон азми рафтани бикунад, фарқе надорад, ки бар болои тахти подшоҳӣ бимирад ва ё бар рӯйи хоки ғарибӣ. Яъне, қудрату сарват пеши рафтани ҷонро гирифта наметавонад ва шоҳу гадо дар назди марг баробаранду яксон мемиранд. Пас, чун марги ҳамагон яксон бошад, дил бастану мағрур шудани инсон ба тахту мансабу сарвату дунё аз рӯйи хирад нест.

وزیر دیگری که نسبت به وزیر نیک‌خصلت در دلش کینه و دشمنی داشت، با مقصد فاش نمودن و در نزد شاه سیاه کردن این وزیر نیک چنین گفت: درست و شایسته نیست که کسانی مثل ما، یعنی وزیران و اطرافیان شاه، در نزد شاه سخنان دروغ بر زبان بیاورند. این اسیر پادشاه را دشنام داد و سخنان قبیح گفت.

پادشاه از سخنان وزیرِ دوّم بسیار ناراحت شد و ابرو گره کرد و چنین جواب گفت: برای من دروغ آن وزیر نسبت به سخنانِ راست تو پسندتر آمد، زیرا مقصدِ سخنانِ او نیکی بود، ولی اساس سخنانِ راستِ تو بدخواهی بود. در این باره خردمندان گفته‌اند: سخنِ دروغی که نتیجه آن خیر و نیکی باشد بهتر از سخنِ راستی است که نتیجه آن فتنه و بدی گردد.

هرکه شاه ... هرکسی که شاه سخنش را گوش می‌کند و از روی مشورتِ او عمل می‌کند، باید به شاه به غیر از نیکی و خیرخواهی چیز دیگری مصلحت ندهد. هم‌چنین، اگر شاه از روی مشورتِ او نسبت به مردم ظلم و ستم بکند، شخصِ مشورت‌دهنده یا مشاورِ شاه نیز در آن گناهِ شاه شریک حساب می‌شود.

بر طاقِ ایوان ... بر بالای درآمدگاه قصرِ فریدون که در تاریخِ ایران باستان چون شاه خردمند و عادل شناخته شده است، چنین سخنانِ پر حکمت نوشته شده بود:

ای برادر، این دنیا و ثروت و دارایی آن به هیچ‌کسی وفا نمی‌کند و از دست همه می‌رود؛ از این رو، دلت را فقط به خداوند آفریننده جهان ببند، زیرا تنها او جاودان است.

هرگز به قدرت و مال و ثروت و پشت و نَسَبِ خود مغرور مشو و به آنها فخر مکن، زیرا این جهان پیش از تو نیز شخصانِ زیادی را چون تو پروریده و به قدرت و مال و ثروت رسانیده است و سپس هلاک نموده است.

چون لحظه مرگ انسان فرارسد و جانِ پاک انسان عزم رفتن بکند، فرقی ندارد که بر بالای تخت پادشاهی بمیرد و یا بر روی خاکِ غریبی. یعنی قدرت و ثروت، پیش رفتنِ جان را گرفته نمی‌تواند و شاه و گدا در نزد مرگ برابرند و یکسان می‌میرند. پس چون مرگِ همگان یکسان باشد، دل بستن و مغرور شدنِ انسان به تخت و منصب و ثروت و دنیا از روی خرد نیست.

ҲИКОЯТ

Бар болини¹ турбати² Яҳёи³ пайғомбар, алайҳиссалом,⁴ муътакиф⁵ будам дар чомаи⁶ Димишқ⁷, ки яке аз мулуки⁸ араб, ки ба беинсофӣ маъруф буд, ба зиёрат омад ва намозу дуо карду хочат⁹ хост.

*Дарвешу¹⁰ гани¹¹ бандаи ин хоки даранд,¹²
В-онон ки ганитаранд, муҳтоҷтаранд.*

Он гаҳ маро гуфт: Аз он чо ки химмати¹³ дарвешон асту сидқи¹⁴ муомилати¹⁵ эшон,¹⁶ хотире¹⁷ ҳамроҳи мо кун, ки аз душмани саъб¹⁸ андешанокам. Гуфтамаш: Бар райияти¹⁹ заиф²⁰ раҳмат²¹ кун, то аз душмани қавӣ²² захмат²³ набинӣ.

*Ба бозувони²⁴ тавонову қуввати сари даст
Хатост панҷаи мискини²⁵ нотагон бишикаст.
Натарсад, он ки бар уфтодагон набахшояд,
Ки гар зи пой дарояд,²⁶ касаш назирад даст?
Ҳар он ки тухми бадӣ кишту чашми некӣ дошт,
Димоги²⁷ беҳуда пухту хаёли ботил²⁸ баст.
Зи гӯш пунба бурун ору доди²⁹ халқ бидеҳ
В-агар ту менадиҳӣ³⁰ дод, рӯзи доде ҳаст.*

*Банӣ Одам³¹ аъзои якдигаранд,
Ки дар офариниши зи як гавҳаранд.³²
Чу узве ба дард оварад рӯзгор,
Дигар узвҳоро намонад қарор.
Ту к-аз меҳнати³³ дигарон беғамӣ,
Нашояд,³⁴ ки номат ниҳанд одамӣ.³⁵*

Луғат:

1. дар ин чо: болои сари. 2. хок, оромгоҳ, гӯр. 3. Яҳё аз пайғамбароне аст, ки дар Қуръони карим зикр шудааст ва қабраш дар масҷиди чомаи шаҳри Димишқ (Сурия) мебошад. 4. дуруд ба ӯ

حکایت

بر بالین^۱ تربت^۲ یحیی^۳ پیغامبر، عَلَیْهِ السَّلَام،^۴ معتکف^۵ بودم در جامع^۶ دمشق^۷ که یکی از مُلوک^۸ عرب که به بی انصافی معروف بود، به زیارت آمد و نماز و دعا کرد و حاجت^۹ خواست.

درویش و^{۱۰} غنی^{۱۱} بنده این خاکِ دَرَنَد^{۱۲}
و آنان که غنی ترند محتاج ترند

آن‌که مرا گفت: از آن‌جاکه هَمّت^{۱۳} درویشان است و صِدق^{۱۴} مُعامِلت^{۱۵} ایشان،^{۱۶}
خاطری^{۱۷} همراه ما کن که از دشمن صَعْب^{۱۸} اندیشناکم. گفتمش: بر رعیت^{۱۹} ضعیف^{۲۰}
رحمت^{۲۱} کن تا از دشمن قوی^{۲۲} زحمت^{۲۳} نبینی.

به بازوان^{۲۴} توانا و قوتِ سر دست
خطاست پنجه مسکین^{۲۵} ناتوانِ بِشکست
ترسد آن‌که بر افتادگان نبخشاید
که گرز پای درآید^{۲۶} کسش نگیرد دست؟
هر آن‌که تخم بدی کِشت و چشم نیکی داشت
دماغ^{۲۷} بی‌هده پخت و خیال باطل^{۲۸} بست
ز گوش پنبه برون آرد^{۲۹} خلق بده
وگر تو می ندهی^{۳۰} داد، روز دادی هست

بنی آدم^{۳۱} اعضای یکدیگرند
که در آفرینش زیک گوهرند^{۳۲}
چو عضوی به درد آورد روزگار
دگر عضوها را نماند قرار
تو کز محنت^{۳۳} دیگران بی غمی
نشاید^{۳۴} که نامت نهند آدمی

لغت:

۱. در اینجا: بالای سر. ۲. خاک، آرامگاه، گور. ۳. یحیی از پیغمبرانی است که در قرآن کریم نام او ذکر شده است و قبرش در مسجد جامع شهر دمشق (سوریه) می‌باشد. ۴. درود به او.

5. гӯшанишинӣ, хилват нишастан барои ибодат. 6. масчиде, ки дар он намози чумъа гузоранд. 7. пойтахти имрӯзаи Сурия. 8. чамъи малик: подшоҳон. 9. эҳтиёҷ, ниёз. 10. бенаво, нодор. 11. сарватманд, тавоно. 12. даргоҳ. 13. ин ҷо: иродаи қавӣ, бузургворӣ. 14. ростӣ, покӣ. 15. муносибат, дар ин ҷо: ибодат. 16. онҳо. 17. тавачҷӯхе, дуои хайре. 18. мушқил; саҳт, пурқувват. 19. мардум, зердастон. 20. нотавон, камбизоат. 21. бахшиш, лутф. 22. саҳт, пурқувват. 23. ранҷ, зиён. 24. дастон. 25. бенаво, бечора. 26. аз пой афтад, аз мансаб равад. 27. мағз; дар ин ҷо: фикр, хаёл. 28. нодуруст, беҳуда. 29. он чи бояд, ҳақ, адолат. 30. намедиҳӣ, надиҳӣ. 31. фарзандони Одам (а), насли инсоният. 32. асл, зот, наҷод. 33. азоб, дард, ғам. 35. шоиста ва сазовор нест. 36. инсон, одамизод, аз чинси Одам.

Мазмуни матн:

Бар болини...: Дар масчиди ҷомеи шаҳри Димишқ, бар сари оромгоҳи паёмбари илоҳӣ ҳазрати Яҳё (а) эътиқоф мекардам, яъне хилватнишинӣ намуда ва ба зикру намозу ибодат машғул будам. Дар ҳамин вақт яке аз подшоҳони араб, ки бо бераҳмиву беинсофии худ машҳур шуда буд, барои зиёрати гӯри он пайғамбар омад. Он подшоҳ бар канори оромгоҳ намоз хонду дуо кард ва аз даргоҳи Худованд талаб намуд, ки эҳтиёҷот ва мушқилоти ӯро ҳал намояд.

Дарвешу...: Ҳам мардуми муҳтоҷу бенаво ва ҳам шахсони дорову сарватманд ҳамагӣ бандагони Худованд ҳастанд ва ҳангоми пеш омадани мушқилот рӯй ба даргоҳи ӯ меоранд. Аммо онҳое, ки сарвату дороии зиёд доранд, ба даргоҳи Худованд бештар муҳтоҷ мебошанд, зеро агар молу сарвати инсон зиёдтар бошад, ҷавобгарии ӯ низ бештар мешавад.

Он гаҳ...: Сипас он подшоҳи араб ба сӯйи ман рӯй овард ва чунин гуфт: Аз он сабаб, ки дарвешон иродаву ҳиммати баланд доранд ва муносибату ибодати онҳо ҳолисонаву содиқона аст, аз ту хоҳиш дорам, ки дар ҳаққи банда низ дуои хайре кун, зеро аз хатари як душмани саҳту қавӣ дар ташвишам. Ба ӯ гуфтам: Эй подшоҳ, ба халқи бечораву заиф раҳму инсофу бахшиш кун, то аз дасти душмани қавӣ озору ранҷ набинӣ. Яъне, агар подшоҳ

۵. گوشه‌نشینی، خلوت نشستن برای عبادت. ۶. مسجدی که در آن نماز جمعه گذارند. ۷. پایتخت امروزه سوریه. ۸. جمع مَلِک: پادشاهان. ۹. احتیاج، نیاز. ۱۰. بینوا، کم‌بغل. ۱۱. ثروتمند، توانا. ۱۲. درگاه. ۱۳. اینجا: اراده قوی، بزرگواری. ۱۴. راستی، پاکی. ۱۵. مناسبت، در اینجا: عبادت. ۱۶. آنها. ۱۷. توجهی، دعای خیری. ۱۸. مشکل؛ سخت، پرقت. ۱۹. مردم، زیردستان. ۲۰. ناتوان، کم‌بضاعت. ۲۱. بخشش، لطف. ۲۲. سخت، پرقت. ۲۳. رنج، زیان. ۲۴. دستان. ۲۵. بینوا، بیچاره. ۲۶. از پای افتد، از منصب رود. ۲۷. مغز؛ در اینجا: فکر، خیال. ۲۸. نادرست، بیهوده. ۲۹. آنچه باید، حق، عدالت. ۳۰. نمی‌دهی، ندهی. ۳۱. فرزندان آدم^(ع)، نسل انسانیّت. ۳۲. اصل، ذات، نژاد. ۳۳. عذاب، درد، غم. ۳۵. شایسته و سزاوار نیست. ۳۶. انسان، آدمیزاد، از جنس آدم.

مضمون متن:

بر بالین ...: در مسجد جامع شهر دمشق، بر سر آرامگاه پیامبر الهی، حضرت یحیی^(ع)، اعتکاف می‌کردم، یعنی خلوت‌نشینی نموده و به ذکر و نماز و عبادت مشغول بودم. در همین وقت یکی از پادشاهان عرب که با بی‌رحمی و بی‌انصافی خود مشهور شده بود، برای زیارت گور آن پیغمبر آمد. آن پادشاه بر کنار آرامگاه نماز خواند و دعا کرد و از درگاه خداوند طلب نمود که احتیاجات و مشکلات او را حل نماید.

درویش و ...: هم مردم محتاج و بینوا و هم شخصان دارا و ثروتمند، همگی بندگان خداوند هستند و هنگام پیش آمدن مشکلات روی به درگاه او می‌آرند. اما آنهایی که ثروت و دارایی زیاد دارند به درگاه خداوند بیشتر محتاج می‌باشند. زیرا اگر مال و ثروت انسان زیادتر باشد جواب‌گویی او نیز بیشتر می‌شود.

آن‌گه ...: سپس، آن پادشاه عرب به سوی من روی آورد و چنین گفت: از آن سبب که درویشان اراده و همت بلند دارند و مناسبت و عبادت آنها خالصانه و صادقانه است، از تو خواهش دارم که در حق بنده نیز دعای خیری کن، زیرا از خطر یک دشمن سخت و قوی در تشویشم. به او گفتم: ای پادشاه، به خلق بیچاره و ضعیف رحم و انصاف و بخشش کن تا از دست دشمن قوی آزار و رنج نبینی؛ یعنی اگر پادشاه

нисбат ба халқи кишвар раҳму некӣ кунад, хангоми ҳуҷуми душмани қавӣ ба подшоҳ мардум ҳама ба ёрӣ бармехезанду якҷо душманро дафъ мекунад. Ва ҳамчунин, агар подшоҳ адолату некӯӣ намояд, Худованд низ бар ӯ ёрӣ мекунад ва аз хатари душманон эмин медорад.

Ба бозувони...: Агар инсони тавоною қудратманд қувваи бозуи худро барои шикастани панҷаи заифони нотавон сарф намояд, ин коре бисёр нодуруст мебошад. Яъне, нишонаи мардонагӣ он нест, ки зӯри худро нисбат ба заифон ба кор барӣ ва ё зӯру мансабу қудрати худро барои ситам кардан ба фақирону бечорагон истифода намой.

Он касе, ки дар вақти қудратмандӣ ва тавоноӣ ба мардуми бечора раҳм наменамояду онҳоро дастгирӣ намекунад, оё наметарсад, ки вақте аз қудрат маҳрум шавад ё аз сари вазифа равад, ҳеч кас ӯро дастгирӣ накунад? Пас, ӯ бояд битарсад, ки рӯзе шояд ӯ ҳам заиф мешавад ва он вақт касе дасти ӯро нагирад. Чунонки Ҳофизи Шерозӣ мегӯяд:

*Доим гули ин бустон шодоб намемонад,
Дарёб заифонро дар вақти тавоноӣ.*

Бани Одам...: Ҳамаи фарзандони ҳазрати Одам(а), яъне тамоми башарият, ҳамчун узвҳои як бадан бо ҳамдигар пайванд мебошанд, зеро ҳамаи инсонҳо, новобаста ба ҷинс, миллат, наҷод, дин ва ранги пӯсташон аз як гавҳар ва аз як асл офарида шудаанд.

Агар як узви бадан дардманд бошад, тамоми узвҳои дигар беқарор мешавад ва оромиш намеёбад. Масалан, агар дандони касе дард кунад, тамоми шаб бедор мемонад ва дар натиҷа на танҳо ҳамон узви дардманд, балки тамоми бадан азоб мекашад. Пас, аз сабабе, ки инсонҳо низ чун узвҳои як бадан бо ҳамдигар пайваст ҳастанд, агар як нафар аз онҳо ба дардею мушките гирифта шавад, касони дигар низ оромиш надоранду дар ташвиш мешаванд.

Агар ту аз ғаму азоби дигарон ғам надошта бошӣ ва нисбат ба мушкilotи дигарон бепарво бошӣ, шоистаи номи баланди одамӣ нестӣ. Пас, инсони ҳақиқӣ касе аст, ки нисбат ба мушкilotи дигарон бепарво набошад, балки бо инсонҳои дигар ҳамдилӣ ва ёрмандӣ мекунад.

نسبت به خلقِ کشورِ رحم و نیکی کند، هنگام هجوم دشمنِ قوی به پادشاه، مردم همه به یاری برمی خیزند و یکجا دشمن را دفع می کنند. و هم چنین، اگر پادشاه عدالت و نیکویی نماید، خداوند نیز بر او یاری می کند و از خطر دشمنان ایمن می دارد.

به بازوان ...: اگر انسانِ توانا و قدرتمند قوهٔ بازوی خود را برای شکستن پنجهٔ ضعیفان ناتوان صرف نماید، این کاری بسیار نادرست می باشد. یعنی نشانهٔ مردانگی آن نیست که زورِ خود را نسبت به ضعیفان به کار بری و یا زور و منصب و قدرت خود را برای ستم کردن به فقیران و بیچارگان استفاده نمایی. آن کسی که در وقتِ قدرتمندی و توانایی به مردمِ بیچاره رحم نمی نماید و آنها را دستگیری نمی کند، آیا نمی ترسد که وقتی از قدرت محروم شود و یا از سرِ وظیفه رَوَد، هیچ کس او را دستگیری نکند؟ پس او باید بترسد که روزی شاید او هم ضعیف شود و آن وقت کسی دست او را نگیرد. چنانی که حافظ شیرازی می گوید:

دائم گُلِ این بُستان شاداب نمی ماند
دریاب ضعیفان را در وقتِ توانایی

بنی آدم ...: همهٔ فرزندان حضرت آدم^(ع)، یعنی تمام بشریت، همچون عضوهای یک بدن با همدیگر پیوند می باشند، زیرا همهٔ انسان‌ها، ناوابسته به جنس، ملت، نژاد، دین و رنگ پوستشان، از یک گوهر و از یک اصل آفریده شده‌اند.

اگر یک عضو آن دردمند باشد تمام عضوهای دیگر، بی قرار می شوند و آرامش نمی یابد. مثلاً، اگر دندان کسی درد کند، تمام شب بیدار می ماند و در نتیجه نه تنها همان عضو دردمند، بلکه تمام بدن عذاب می کشد. پس، از سببی که انسان‌ها نیز چون عضوهای یک بدن با همدیگر پیوست هستند، اگر یک نفر از آنها به دردی و مشکلی گرفتار شود، کسانِ دیگر نیز آرامش ندارند و در تشویش می شوند.

اگر تو از غم و عذابِ دیگران غم نداشته باشی و نسبت به مشکلاتِ دیگران بی پروا باشی، شایستهٔ نام بلندِ آدمی نیستی. پس انسانِ حقیقی کسی است که نسبت به مشکلاتِ دیگران بی پروا نباشد، بلکه با انسان‌های دیگر همدلی و یارمندی می کند.

Ин байтҳо яке аз муҳимтарин ва маъруфтарин суҳанони Саъдии Шерозӣ ва яке аз баландтарин офаридаҳои адабиёти ҷаҳонӣ аст ва дараҷаи баланди инсондӯстии Саъдӣ ва сатҳи олии ҷаҳонбинии ниёғони моро нишон медиҳад. Ин суҳанон аз тарафи тамоми башар эътироф гашта ва ба яке аз шиорҳои баланди инсоният табдил ёфтааст. Ҷойи ифтихор аст, ки ин байтҳо ба забонҳои гуногун тарҷума шудааст. Маъруф аст, ки ин абёт бар пештоқи бинои Созмони Милали Муттаҳид бо ҳарфҳои заррин навишта шуда аст.

ҲИКОЯТ

Дарвеш¹ мустачобудда² дар Бағдод³ падида омад. Ҳаҷҷочӣ Юсуф⁴ хабар карданд. Бихондаш⁵ гуфт: Дуои хайре бар ман бикун. Гуфт: Худоё, чонаш биситон⁶. Гуфт: Аз баҳри Худо, ин чӣ дуост?! Гуфт: Дуои хайр аст туро ва ҷумлаи⁷ мусалмонро.

*Эй забардасти⁸ зердастозор,
Гарм то кай бимонад ин бозор?
Ба чӣ кор оядат ҷаҳондорӣ⁹?
Мурданат бех, ки мардумозорӣ!*

Луғат:

1. бенаво; дар ин ҷо: шахси поки парҳезгор. 2. касе, ки дуояш аз тарафи Худованд қабул мешавад. 3. маркази давлати Аббосиён ва ҳоло пойтахти Ироқ. 4. номи ҳокими Ҳиҷоз ва Ироқ, ки бо зулму бераҳмии худ дар таърих машҳур аст. 5. даъват кард, ба ӯ мурочиат намуд. 6. бигир. 7. тамоми, ҳамаи. 8. пурзӯр, тавоно («забар» ба маънои боло аст ва «забардаст» ба маънои дастболо ва қудратманд). 9. подшоҳӣ, сарватмандӣ.

Мазмуни матн:

Дарвеш...: Шахси поки парҳезгоре ба шаҳри Бағдод омад, мегуфтанд, ки ӯ шахси бузургу баҳақрасида аст ва дуои ӯ ба даргоҳи Худованд қабул мешавад. Вақте ба Ҳаҷҷочӣ Юсуф, ки он вақт ҳокими Ироқ буд, аз омадани чунин шахс хабар доданд, ӯро ба наздаш даъват намуд ва гуфт: Эй дарвеш, дар ҳаққи ман дуои

این بیت‌ها یکی از مهم‌ترین و معروف‌ترین سخنانِ سعدی شیرازی و یکی از بلندترین آفریده‌های تمام ادبیات جهانی است و درجه بلند انسان‌دوستی سعدی و سطح عالی جهان‌بینی نیاکان ما را نشان می‌دهد. این سخنان از طرف تمام بشر اعتراف گشته و به یکی از شعارهای بلند انسانیت تبدیل یافته است. جای افتخار است که این بیت‌ها با زبان‌های گوناگون ترجمه شده است. معروف است که این ابیات بر پیش طاق بنای سازمان ملل متحد با حرف‌های زرین نوشته شده است.

حکایت

درویشی^۱ مُستجاب‌الدَّعوة^۲ در بغداد^۳ پدید آمد. حجاج یوسف^۴ را خبر کردند، بخواندش^۵ و گفت: دعای خیری بر من بکن. گفت: خدایا، جانش بستان^۶. گفت: از بهر خدا، این چه دعاست؟! گفت: دعای خیر است تو را و جمله^۷ مسلمانان را.

ای زبردست^۸ زیردست آزار
گرم تا کی بماند این بازار؟
به چه کار آیدت جهان‌داری؟^۹
مُردنت به که مردم آزاری!

لغت:

۱. بینوا؛ در اینجا: شخص پاک و پرهیزگار. ۲. کسی که دعایش از طرف خداوند قبول می‌شود. ۳. مرکز دولت عباسیان و حالا پایتخت عراق. ۴. نام حاکم حجاز و عراق که با ظلم و بی‌رحمی خود در تاریخ مشهور است. ۵. دعوت پرهیزگار کرد، به او مراجعت نمود. ۶. بگیر. ۷. تمام، همه. ۸. پرزور، توانا («زیر» به معنای بالا است و «زبردست» به معنای دست‌بالا و قدرتمند). ۹. پادشاهی، شروتمندی.

مضمون متن:

درویشی... شخص پاک و پرهیزگاری به شهر بغداد آمد، می‌گفتند که او شخص بزرگ و به حق رسیده است و دعای او به درگاه خداوند قبول می‌شود. وقتی به حجاج یوسف که آن وقت حاکم عراق بود، از آمدن چنین شخص خبر دادند، او را به نزدش دعوت نمود و گفت: ای درویش، در حق من دعای

хайре бикун. Дарвеш дар ҷавоб чунин дуо кард: Эй Худо, чони ӯро бигир. Яъне, дарвеш дуо кард, ки Ҳаҷҷочӣ Юсуф бимирад. Ҳаҷҷоҷ аз ин дуои дарвеш дар ҳайрат монду пурсид: Аз барои Худо, бигӯ чаро чунин дуо кардӣ? Дарвеш дар ҷавоб гуфт: Ин дуо ҳам барои ту ва ҳам барои тамоми мусулмонон дуои нек аст. Яъне, агар Худованд чони туро бигирад, ҳам худат ва ҳам мардуми мусалмони Ироқ фоида мебинанд. Зеро, аз сабабе, ки ту золим ҳастӣ ва зулм гуноҳи бузург аст, ҳар рӯзи зинда буданат гуноҳат зиёдтар мешавад. Агар ҳоло бимирӣ, ақаллан аз имкони аз ин бештар гуноҳ кардан маҳрум мешавӣ ва бо гуноҳи камтар аз дунё меравию дар қиёмат азоби камтар мекашӣ.

Эй забардасти...: Эй шахси қудратманду тавоно, ки зердастони худро озор медихӣ, ту гумон накун, ки ин бозор ҳамеша гарм мемонад, яъне гумон мабар, ки ин ҳолат ҳамеша давом мекунаду ту ҳамеша дар сари мансаб мемонӣ, балки рӯзе ин қудратат мегузарад. Чун ту ситамгару золим ҳастӣ, ин ҷаҳондориву мансабу қудрат ба ту чӣ фоида дорад? Балки ба зарари туст. Аз ин рӯ, барои ту мурдан беҳ аст, ки ҳам худат гуноҳи бештар намекунӣ ва ҳам мардум аз дасти ту халос мешаванд ва осуда мегарданд.

ҲИКОЯТ

Шайёде¹ гесувон² бофт, яъне, алавист.³ Ва бо қофилаи Ҳичоз⁴ ба шаҳре даромад, ки аз ҳаҷ ҳамеоям ва қасидае⁵ пеши малик⁶ бурд, ки ман гуфтаам. Неъматӣ бисёраш фамуду икром⁷ кард. То яке аз нудамои⁸ ҳазрати подшоҳ, ки дар он сол аз сафари дарё омада буд, гуфт:

- Ман ӯро иди Азҳо⁹ дар Басра¹⁰ дидам. Маълум шуд, ки хоҷа нест.

Дигаре гуфто:

- Падараш насронӣ¹¹ буд дар Малтия,¹² пас ӯ шариф¹³ чӣ гуна сурат бандад¹⁴ ва шеърашро ба девони Анварӣ¹⁵ дарёфтанд.

Малик фармуд, то бизанандашу нафӣ кунанд, ¹⁶ то чандин дурӯғи дарҳам чаро гуфт.

خیری بکن. درویش در جواب چنین دعا کرد: ای خدا، جان او را بگیر. یعنی درویش دعا کرد که حجاج یوسف بمیرد. حجاج از این دعای درویش در حیرت ماند و پرسید: از برای خدا، بگو چرا چنین دعا کردی؟ درویش در جواب گفت: این دعا هم برای تو و هم برای تمام مسلمانان دعای نیک است. یعنی اگر خداوند جان تو را بگیرد هم خودت و هم مردم مسلمان عراق فایده می‌بینند. زیرا، از سببی که تو ظالم هستی و ظلم گناه بزرگ است، هر روز زنده بودنت گناهت زیادت می‌شود. اگر حالا بمیری اقل از امکان از این بیشتر گناه کردن محروم می‌شوی و با گناه کمتر از دنیا می‌روی و در قیامت عذاب کمتر می‌کشی. بنابراین، اگر خداوند جان تو را بگیرد این کار به فایده تو خواهد بود. هم چنین، از سببی که مردم مسلمان از دست تو عذاب زیاد دارند، در نتیجه مُردن تو آنها از عذاب تو خلاص می‌شوند و آسوده می‌گردند. بنابراین، مُردن تو هم به فایده خودت و هم به فایده تمام مسلمانان است. این است معنای دعای نیک من در حق تو.

ای زبردست ... ای شخص قدرتمند و توانا که زبردستان خود را آزار می‌دهی، تو گمان نکن که این بازار همیشه گرم می‌ماند، یعنی گمان مبر که این حالت همیشه دوام می‌کند و تو همیشه در سر منصب می‌مانی، بلکه روزی این قدرتت می‌گذرد. چون تو ستمگر و ظالم هستی، این جهان‌داری و منصب و قدرت به تو چه فایده دارد؟ بلکه به ضرر توست. از این رو، برای تو مُردن به است که هم خودت گناه بیشتر نمی‌کنی و هم مردم از دست تو خلاص می‌شوند و آسوده می‌گردند.

حکایت

شیادی¹ گیسوان² بافت، یعنی، علویست³. و با قافله حجاز⁴ به شهری درآمد، که از حج همی آیم و قصیده‌ای⁵ پیش ملک⁶ برد، که من گفته‌ام. نعمت بسیارش فرمود و اکرام⁷ کرد. تا یکی از ندمای⁸ حضرت پادشاه، که در آن سال از سفر دریا آمده بود، گفت:
- من او را عیدالضحی⁹ در بصره¹⁰ دیدم. معلوم شد، که حاجی نیست.
دیگری گفتا:

- پدرش نصرانی¹¹ بود در ملطیه¹²، پس او شریف¹³ چگونه صورت بندد¹⁴ و شعرش را به دیوان انوری¹⁵ دریافتند.
ملک فرمود، تا بزندش و نفی کنند¹⁶، تا چندین دروغ درهم چرا گفت.

Гуфт:

- Эй худованди¹⁷ рӯйи замин! Як суханат дигар дар хидмат бигӯям, агар рост набошад, ба ҳар укубат, ¹⁸ ки фармой, сазоворам.

Гуфт:

- Бигӯ, то он чист?

Гуфт:

*Ғарибе гарат мост пеш овард,
Ду паймона об асту як чумча¹⁹ дӯғ.
Агар рост мехоҳӣ, аз ман шунав,
Чаҳондида бисёр гӯяд дурӯғ.*

Маликро ханда гирифт гуфт:

- Аз ин ростар сухан то умри ӯ буда бошад, нагуфтааст.

Фармуд, то он чӣ маъмули²⁰ ӯст, мухайё²¹ доранду ба хушӣ биравад.

Луғат:

1. фиребгар, маккор, ҳилагар. 2. мӯйи сар. 3. мансуб ба хонаводаи ҳазрати Алӣ ибни Абӯтолиб (а) ва Фотимаи Заҳро (а), ки духтари паёмбари ислом аст ва ба ин воситаи аҳли байти расули акраманд. Онҳоро саййидзода мегӯянд ва дар байни мусулмонон эҳтироми хосса доранд. Аз ин ҳикоят маълум мешавад, ки алавиён мӯйҳои худро мебофтаанд. 4. қисмате аз Арабистон, ки шаҳри Макка маркази он аст. 5. як жанри шеърӣ, ки бештар дар мадҳи касе суруда мешавад. 6. подшоҳ. 7. иззату эҳтиром намудан. 8. надимон, ҳамнишинон. 9. иди Курбон. 10. номи шаҳр дар Ироқ. 11. пайрави дини Исои Масеҳ, тарсо. 12. номи шаҳре дар Осиёи Сағир, дар ҳудуди Шом. 13. бузургадр, баландмартаба, лақабе будааст барои фарзандони Аливу Фотима ва Ҳасану Ҳусайн. 14. сурат бандад: тасаввур шавад, имконпазир бошад. 15. Анварии Абевардӣ, аз шоирон бузурги қасидасарои асри XI мелодӣ. 16. аз шаҳр берун кунанд, биронанд. 17. ин ҷо ба маънии соҳиб. 18. азоб, ҷазо. 19. қошук. 20. умеддошта, орзу. 21. омода.

گفت:

ای خداوندی¹⁷ روی زمین! یک سخت دیگر در خدمت بگویم، اگر راست نباشد، به هر عقوبت¹⁸ که فرمایی، سزاوارم.

گفت:

- بگو، تا آن چیست؟

گفت:

غریبی گرت ماست پیش آورد
دو پیمانۀ آب است و یک چمچ¹⁹ دوغ
اگر راست می خواهی، از من شنو
جهان دیده بسیار گوید دروغ.

ملک را خنده گرفت و گفت:

از این راستر سخن تا عمر او بوده باشد، نگفته است.
فرمود، تا آن چه معمول²⁰ اوست، مهیا²¹ دارند و به خوشی برود.

لغت:

1. فریبگر، مکار، حیله‌گر. 2. موی سر. 3. منسوب به خانواده حضرت علی ابن ابوطالب (ع) و فاطمه زهرا (س)، که دختر پیامبر اسلام است و به این واسطه اهل بیت رسول اکرمند. آنها را سیدزاده می‌گویند و در بین مسلمانان احترام خاصه دارند. از این حکایت معلوم می‌شود، که علویان موی‌های خود را می‌بافته‌اند. 4. قسمتی از عربستان، که شهر مکه مرکز آن است. 5. یک قالب شعری، که بیشتر در مدح کسی سروده می‌شود. 6. پادشاه. 7. عزت و احترام نمودن. 8. ندیمان، همنشینان. 9. عید قربان. 10. نام شهر در عراق. 11. پیرو دین عیسی مسیح، ترسا. 12. نام شهری در آسیای صغیر، در حدود شام. 13. بزرگ‌قدر، بلندمرتبه، لقبی بوده است برای فرزندان علی و فاطمه و حسن و حسین. 14. صورت بندد: تصور شود، امکان‌پذیر باشد. 15. انوری ابیوردی، از شاعران بزرگ قسیده‌سرای قرن 12 میلادی. 16. از شهر بیرون کنند، برانند. 17. اینجا به معنی صاحب. 18. عذاب، جزا. 19. قاشق. 20. امیدداشته، آرزو. 21. آماده.

Мазмуни матн:

Шайёде гесувон бофт...: Шахси фиребгаре мӯйи сари худро ба монанди авлодони ҳазрати Алӣ(а) бофту пушти сар андохт, ки саййидзода асту аз авлоди паёмбар (с). Бо қорвони аз Ҳичоз омада ба шаҳре доромад, бо даъвои он, ки ҳоҷӣ ҳастам ва қасидае пеши подшоҳ бурд, ки ман сурудаам. Подшоҳ ўро иззату эҳтиром карду пулу моли зиёде дод. Яке аз надимони подшоҳ, ки дар он солҳо аз сафар дарёй бозгашта буд, гуфт:

- Ман ин мардро дар иди Қурбон дар шаҳри Басра дидам, маълум мешавад, ки ҳоҷӣ нест.

Каси дигар гуфт:

- Падараш пайрави дини Исо буду дар шаҳри Малтия зиндагӣ мекард. Пас, чӣ гуна ӯ метавонад ба ин хонадони шариф рабте дошта бошад? Қасидаашро дар девони Анварӣ пайдо карданд. Подшоҳ фармуд, то ўро бизанану аз шаҳр берун кунанд, ки чаро ин ҳама дурӯғҳои пай дар пайро гуфт.

Он шахс гуфт:

- Эй соҳиби рӯйи замин! Иҷозат бифармо, як сухани дигар бигӯям, агар рост набошад, ҳар ҷазову азобе, ки мефармой, сазовор ҳастам.

Подшоҳ гуфт:

- Бигӯ, то шунавем, ки он чӣ сухан аст?

Гуфт:

Ғарибе гарат...: Агар марди ғарибе назди ту ҷурғот (мост) оварад, он аз ду пиёла обу як чумча дӯғ иборат аст. Агар меҳохӣ сухани рост бишнавӣ, аз мани ҷаҳонгашта бишнав, ки мардони ҷаҳондида барои писанди ҳамагон гаштани суханашон дурӯғ бисёр мегӯянд.

Маликро ханда...: Подшоҳ аз ин сухани ӯ бихандиду гуфт:

- Ин мард дар тамоми умраш аз ин сухани ростгаре нагуфтааст.

Фармон дод, ки он чизе, ки ин мард аз мо умед дошт, омода кунанд, то бигираду хушнуд аз ин ҷо биравад.

مضمون متن:

شیادی گیسوان بافت... شخص فریگیری موی سر خود را به مانند اولادان حضرت علی (ع) بافت و پشت سر انداخت، که سیدزاده است و از اولاد پیامبر (ص). با کاروان از حجاز آمده به شهری دارآمد، با دعوی آن، که حاجی هستم و قصیده‌ای پیش پادشاه برد، که من سروده‌ام. پادشاه او را عزت و احترام کرد و پول و مال زیادی داد. یکی از ندیمان پادشاه، که در آن سال‌ها از سفر دریایی بازگشته بود، گفت:

- من این مرد را در عید قربان در شهر بصره دیدم، معلوم می‌شود، که حاجی نیست.
کس دیگر گفت:

- پدرش پیرو دین عیسی بود و در شهر ملطیه زندگی می‌کرد. پس، چگونه او می‌تواند به این خاندان شریف ربطی داشته باشد؟ قصیده‌اش را در دیوان انوری پیدا کردند. پادشاه فرمود، تا او را بزنند و از شهر بیرون کنند، که چرا این همه دروغ‌های بی‌درپی را گفت.
آن شخص گفت:

ای صاحب روی زمین! اجازت بفرما، یک سخن دیگر بگویم، اگر راست نباشد، هر جزای و عذابی، که می‌فرمایی، سزاوار هستم.
پادشاه گفت:

- بگو، تا شنویم، که آن چه سخن است؟
گفت:

غریبی گرت ...: اگر مرد غریبی نزد تو ماست آورد، آن از دو پیاله آب و یک چمچه دوغ عبارت است. اگر می‌خواهی سخن راست بشنوی، از من جهانگشته بشنو، که مردان جهان‌دیده برای پسند همگان گشتن سخنان دروغ بسیار می‌گویند.

ملک را خنده ...: پادشاه از این سخن او بخندید و گفت:

این مرد در تمام عمرش از این سخن راست‌تر نگفته است.

فرمان داد، که آن چیزی، که این مرد از ما امید داشت، آماده کنند، تا بگیرد و خشنود از این جا برود.

ҲИКОЯТ

Ду бародар яке хидмати султон кардӣ ва дигаре бо зӯри бозу нон хурдӣ. Боре¹ тавонгар гуфт дарвешро², ки чаро хидмат накуни³, то аз машаққати⁴ кор кардан бираҳӣ? Гуфт: - Ту чаро кор накуни, то аз мазаллати⁵ хидмат раҳой ёбӣ, ки хирадмандон гуфтаанд: «Нони худ хӯрдану нишастан беҳ, ки камари шамшери заррин⁶ ба хидмат бастан».

*Ба даст оҳаки тафта⁷ кардан хамир
Беҳ аз даст бар сина пеши амир.*

Лугат:

1. хулоса, замоне, вақте, алқисса. 2. тангдаст, нодор, камбағал. 3. хидматгории султон намекуни. 4. ранчу душворӣ ва сахтӣ. 5. хорӣ. 6. шамшери тилоӣ, ки ғуломон ҳангоми хидмати сарои подшоҳ бо камарбанди заррин ҳамоил мекарданд ва посбонӣ мекарданд. 7. оҳаки доғ, чун бар оҳак об бирезанд, ҳамчун оташ гарму тафта мешавад.

Мазмуни матн:

Нони худ хӯрдан... Нон аз дастранчи худ хӯрдан ва осудадил нишастан беҳтар аз камари шамшери заррин бастан ва ба чокари истодан аст.

Ба даст оҳаки тафта... Оҳаки доғро бо даст сириштану дарҳам омехтан бисе некӯтар аст аз даст дар бағал кардану хидмати дигареро кардан.

Дар ин ҳикоят зиндагӣ аз назари ду кас арзёбӣ гардидааст: яке дар хидмати касе будан ва беташвиш рӯзгор гузаронданро авлотар медонад, дигаре бо дасту бозуи худ арақи чабин рехта, нон ёфтано бехтар мешуморад. Саъдӣ тарафдори бародари дуом аст. Зеро касе, ки дар хидмати дигарон аст, озоду сарбаланду соҳибхатиёр нест. Аммо одаме, ки кор мекунад, озод ва бо сари баланд зиндагии хешро пеш мебарад. Аз нигоҳи Саъдӣ, агар хоҳед, ки озоду сарфарозу соҳибхатиёр бошед, бо дасту бозуи худ кор кунед, заҳмат кашед ва роҳат бинед.

حکایت

دو برادر یکی خدمتِ سلطان کردی و دیگری به زورِ بازو نان خوردی. باری^۱ توانگر گفت درویش^۲ را: چرا خدمت نکنی^۳ تا از مشقت^۴ کار کردن برهی؟ گفت: تو چرا کار نکنی تا از مدلّت^۵ خدمت رهایی یابی که خردمندان گفته‌اند: «نانِ خود خوردن و نشستن به که کمرِ شمشیرِ زرّین^۶ به خدمت بستن».

به دست آهکِ تفته^۷ کردن خمیر
به از دست بر سینه پیش امیر

لغت:

۱. خلاصه، زمانی، وقتی، القصّه. ۲. تنگدست، نادار، کم‌بغل. ۳. خدمتگاری سلطان نمی‌کنی. ۴. رنج و دشواری و سختی. ۵. خواری. ۶. شمشیر طلایی که غلامان هنگام خدمتِ سرای پادشاه با کمر بندِ زرّین حمایل می‌کردند و پاسبانی می‌کردند. ۷. آهک داغ: چون بر آهک آب بریزند همچون آتش گرم و تفته می‌شود.

مضمون متن:

نانِ خود خوردن... نان از دسترنجِ خود خوردن و آسوده‌دل نشستن بهتر از کمرِ شمشیرِ زرّین بستن و به چاکری ایستادن است.

به دست آهکِ تفته... آهکِ داغ را با دست سرشتن و در هم آمیختن بسی نیکوتر است از دست در بغل کردن و خدمتِ دیگری را کردن.

در این حکایت زندگی از نظر دو کس ارزیابی گردیده است: یکی در خدمتِ کسی بودن و بی‌تشویش روزگار گذراندن را اولی‌تر می‌داند، دیگری با دست و بازوی خود، عرق جبین ریختن و نان یافتن را بهتر می‌شمارد. سعدی طرف‌دار برادر دوّم است. زیرا کسی که در خدمتِ دیگران است آزاد و سربلند و صاحب‌اختیار نیست. اما آدمی که کار می‌کند، آزاد و با سربلند زندگی خویش را پیش می‌برد. از نگاه سعدی، اگر خواهید که آزاد و سرفراز و صاحب‌اختیار باشید، با دست و بازوی خود کار کنید، زحمت کشید و راحت بینید.

БОБИ ДУВУМ

Дар ахлоқи дарвешон

(Дар бораи одоб ва хусусиятҳои хосси зиндагии мардумони одӣ ва дарвешон)

ҲИКОЯТ

Дузде ба хонаи порсое¹ даромад. Чандон ки² чуфт, чизе наёфт, дилтанг шуд. Порсоро хабар шуд. Гилеме, ки дар он хуфта буд, бардошт ва дар роҳи дузд андохт, то маҳрум³ нашавад.

*Шунидам ки мардони роҳи Худой
Дили душманонро накарданд танг.
Туро кай муяссар⁴ шавад ин мақом⁵,
Ки бо дӯстонат хилоф асту чанг?!*

Маваддати⁶ аҳли сафо⁷, чи дар рӯй ва чи дар қафо, на чунон к-аз пасат айб гиранд ва пешат беш миранд.

*Ҳар кӣ айби дигарон пеши ту оварду шумурд⁸
Бегумон⁹ айби ту пеши дигарон хоҳад бурд.*

Луғат:

1. Парҳезкор, дарвеш. 2. ҳар қадар ки. 3. бебаҳра, бенасиб. 4. осонгардонида. 5. пойгоҳ, манзалат, чойгоҳ. 6. муҳаббат, дӯстӣ. 7. покдил, софизамир. 8. баён кард, як ба як ба ҳисобу шумор овард. 9. ба яқин.

Мазмуни матн:

Дузде ба хонаи порсое...: Дузде ба хонаи дарвеше даромад. Ҳарчанд ки чустуҷӯ кард, чизе наёфт, ғамгин шуд. Дарвеш аз ин ҳолати дузд хабардор шуд. Гилеме, ки рӯйи он хуфта буд, пеши роҳи дузд гузошт, то ноумед наравад.

باب دوم در اخلاق درویشان

(در باره آداب و خصوصیت‌های خاص زندگی مردمان عادی و درویشان)

حکایت

دزدی به خانه پارسایی^۱ درآمد. چندان که^۲ جُست چیزی نیافت. دلتنگ شد. پارسا را خبر شد. گلیمی که در آن خفته بود برداشت و در راه دزد انداخت تا محروم^۳ نشود.

شنیدم که مردان راه خدای
دل دشمنان را نکردند تنگ
تو را کی میسر^۴ شود این مقام^۵
که با دوستانت خلاف است و جنگ

مَوَدَّتِ^۶ اهلِ صفا^۷ چه در روی و چه در قفا، نه چنان که از پست عیب گیرند و پشت
پیش میرند.

هر که عیب دگران پیش تو آورد و شمرد^۸
بی گمان^۹ عیب تو پیش دگران خواهد برد

لغت:

۱. پرهیزگار، درویش. ۲. هر قدر که. ۳. بی بهره، بی نصیب. ۴. آسان گردانیده. ۵. پایگاه، منزلت، جایگاه. ۶. محبت، دوستی. ۷. پاکدل، صاف ضمیر. ۸. بیان کرد، یک به یک به حساب و شمار آورد. ۹. به یقین.

مضمون متن:

دزدی به خانه پارسایی ...: دزدی به خانه درویشی درآمد، هر چند که جستجو کرد چیزی نیافت غمگین شد. درویش از این حالت دزد خبردار شد. گلیمی که روی آن خفته بود، پیش راه دزد گذاشت، تا ناامید نرود.

Шунидам ки...: Аз пирони доно шунидам, ки мардони роҳи Худо ва соликони роҳи Ҳақ намегузоранд ҳатто душманонашон аз онҳо дилтангу ранчида шаванд. Расидан ба пойгоҳи мардони роҳи Ҳақ барои ту осон нест, зеро ту бо дӯстони худ ҳам сари ситезаву душманӣ дорӣ.

Маваддати аҳли сафо...: Дӯстии ёрони покдил чи дар хузуру чи дар ғоиб яқсон аст ва чунин нест, ки дар ғоиб аз ту айбҷӯӣ кунанду дар ҳузурат ҳозир бошанд чонашонро фидо созанд. Яъне, дар пешат туро мадху ситоиш кунанду дар ғоиб сиёҳ намоянд.

Ҳар кӣ айби дигарон...: Ҳар касе, ки айбу камбуди касони дигарро ба ту мегӯяд, яқин дон, ки айбу нуқсонии туро ба дигарон мерасонад.

ҲИКОЯТ

Зоҳиде¹ меҳмони подшоҳе буд. Чун ба таом бинишастанд, камтар аз он хӯрд, ки иродати² ӯ буд ва чун ба намоз бархостанд³, беш аз он кард, ки одати ӯ буд, то занни салоҳ⁴ дар ҳаққи ӯ зиёдат кунанд.

*Тарсам⁵, нарасӣ ба Каъба, эй аъробӣ,
К-ин раҳ, ки ту меравӣ, ба Туркистон аст.*

Чун ба мақоми⁶ хеш боз омад, суфра хост, то тановуле⁷ кунад. Писаре дошт соҳибфиросат⁸, гуфт:

- Эй падар, боре ба маҷлиси султон-дар⁹ таом нахӯрдӣ?

Гуфт:

- Дар назари эшон чизе нахӯрдам, ки ба кор ояд.

Гуфт:

- Намозро ҳам қазо кун¹⁰, ки чизе накардӣ, ки ба кор ояд.

Луғат:

1. парҳезкор, обид, таркидунёкарда, аммо дар ин ҷо шахсе аст, ки худро зоҳид метарошад. 2. хосту майл. 3. бархостан барои хондани намоз, қиём кардан. 4. гумони некию некӯкорӣ. 5-ин ҷо ба маънии яқин дорам ба кор рафтааст. 6. ҷойи иқомат, манзил, хона. 7. хуроке хӯрад. 8. тезфаҳм, доно, боҳуш. 9. пешоянде буда, ки пеш аз исми масдар меомада ва дар забони имрӯза аз байн рафтааст. 10. бигузур, намозатро ҳам ба ҷой ор.

شنیدم که ...: از پیرانِ دانا شنیدم که مردانِ راه خدا و سالکانِ راه حق نمی‌گذارند حتی دشمنانشان از آنها دل‌تنگ و رنجیده شوند. رسیدن به پایگاهِ مردانِ راهِ حق برای تو آسان نیست، زیرا تو با دوستانِ خود هم سرِ ستیزه و دشمنی داری.

مودتِ اهلِ صفا ...: دوستی یارانِ پاک‌دل چه در حاضر و چه در غایب یکسان است و چنین نیست که در غایبِ تو از تو عیب‌جویی کنند و در حضورت حاضر باشند جانشان را فدا کنند. یعنی در حضور تو را مدح و ستایش سازند و در غایب سیاه نمایند.

هرکه عیبِ دگران ...: هرکسی که عیب و کمبود کسانِ دیگر را به تو می‌گوید، یقین دان که عیب و نقصان تو را به دیگران می‌رساند.

حکایت

زاهدی^۱ مهمانِ پادشاهی بود. چون به طعام بنشستند کمتر از آن خورد که ارادت^۲ او بود و چون به نماز برخاستند^۳ پیش از آن کرد که عادتِ او بود، تا ظنِّ صلاح^۴ در حقِّ او زیادت کنند.

ترسم^۵ نرسی به کعبه، ای اعرابی
کاین ره که تو می‌روی به ترکستان است

چون به مقام^۶ خویش بازآمد سفره خواست تا تناولی^۷ کند. پسری داشت صاحب‌فراست^۸. گفت:

- ای پدر، باری به مجلس سلطان در^۹ طعام نخوردی؟
گفت:

- در نظرِ ایشان چیزی نخوردم که به کار آید.
گفت:

- نماز را هم فضا کن^{۱۰} که چیزی نکردی که به کار آید.

لغت:

۱. پرهیزگار، عابد، ترکِ دنیا کرده، اما در اینجا شخصی است خود را زاهد می‌تراشد. ۲. خواست و میل. ۳. برخاستن برای خواندن نماز، قیام کردن. ۴. گمانِ نیکی و نیکوکاری. ۵. اینجا به معنی یقین دارم به کار رفته است. ۶. جای اقامت، منزل، خانه. ۷. خوراکی خورد. ۸. تیزفهم، دانا، باهوش. ۹. پیشایندی بوده که پیش از اسم مصدر می‌آمده و در زبان امروزه از بین رفته است. ۱۰. بگذار، نمازت را هم به جای آر.

Мазмуни матн:

Зоҳиде...: Зоҳиде дар меҳмони подшоҳе рафта буд. Ҳангоми таомхӯрӣ ҳарчанд майли бештар дошт, хеле кам таом хӯрд ва чун вақти намоз шуд, аз одати ҳаррӯзааш зиёдтар намоз хонд, то подшоҳ гумон кунад, ки ӯ бештар нақӯроку ибодаткунанда аст.

Тарсам...: Эӣ араби саҳронишин, аз он нигаронам, ки ту ба хонаи Худо нарасӣ, зеро роҳе, ки ту раҳсипорӣ, ба Туркистон мебарад, на ба Каъба. Яъне, ин шеваи зиндагӣ ва ибодати дурӯғине, ки дорӣ, назди Худованд қабул намешавад ва ту ба мақсад намерасӣ.

Чун ба мақоми хеш...: Вақте ба хонаи худ омад, фармуд, ки дастархон биёранд, то чизе хӯрад. Писари зоҳид, ки зираку рамузфаҳм буд, пурсид: Эӣ падар, оё дар меҳмони подшоҳ хӯрок нахӯрдӣ? Зоҳид ҷавоб дод, ки дар пешии подшоҳу наздиконаш чизе нахӯрд, то фоида барам ва рӯзе маро ба қор ояд. Писараш гуфт: Намозро ҳам аз нав бихон, ки аз он намози риёӣ низ туро фоидае нест.

Хулоса, Саъдӣ дар ин ҳикоят ибодати намоишқорона ё худ намози риёиро мазаммат мекунад. Намозро бояд бо дили софу нияти нек хонд, зеро ба Худованд ҳама чиз маълум аст ва ӯ ба намозе, ки барои худнамоӣ хонда мешавад, ниёзе надорад.

ҲИКОЯТ

Ёд дорам¹, ки дар айёми туфулият² мутааббид³ будаме ва шабхезу⁴ мулаъи зуҳду парҳез⁵. Шабе дар хидмати падар⁶ нишаста будам ва ҳама шаб⁷ дида ба ҳам набаставу мусҳафи⁸ азиз бар қанор гирифта ва тоифае⁹ гирди мо хуфта. Падарро гуфтам:

- Аз инон¹⁰ яке сар барнамедорад, ки дугонае¹¹ бигузорад¹².
Чунон хоби ғафлат бурдаанд¹³, ки гӯйӣ нахуфтаанд, ки¹⁴ мурдаанд.

Гуфт :

- Ҷони падар, ту низ агар бихуфтӣ,¹⁵ беҳ аз он ки дар пустини халқ уфтӣ¹⁶.

**Набинад муддаӣ¹⁷ ҷуз хештанро,
Ки дорад пардаи пиндор¹⁸ дар пеш.
Гарат ҷашми худобине бибахшанд,
Набинӣ ҳеч қас очизтар аз хеш.**

مضمون متن:

زاهدی ... زاهدی در مهمانی پادشاهی رفته بود. هنگامِ طعام خوری هر چند میل بیشتر داشت، خیلی کم طعام خورد و چون وقت نماز شد از عادت هر روزه اش زیادت‌تر نماز خواند تا پادشاه گمان کند که او بیشتر نکوکار و عبادت‌کننده است.

ترسم ... ای عرب صحرانشین، از آن نگرانم که تو به خانه خدا نرسی، زیرا راهی که تو رهسپاری به ترکستان می‌برد، نه به کعبه. یعنی این شیوه زندگی و عبادت دروغینی که داری نزد خداوند قبول نمی‌شود و تو به مقصد نمی‌رسی.

چون به مقام خویش ... وقتی به خانه خود آمد، فرمود که دسترخوان بیارند تا چیزی خورد. پسر زاهد که زیرک و رمزفهم بود، پرسید: ای پدر، آیا در مهمانی پادشاه خوراک نخوردی؟ زاهد جواب داد که در پیش پادشاه و نزدیکانش چیزی نخوردم تا فایده برم و روزی مرا به کار آید. پسرش گفت: نماز را هم از نوبخوان که از آن نماز ریایی نیز تو را فایده‌ای نیست.

خلاصه، سعدی در این حکایت عبادت نمایش کارانه یا خود نماز ریایی را مذمت می‌کند. نماز را باید با دل صاف و نیت نیک خواند، زیرا به خداوند همه چیز معلوم است و او به نمازی که برای خودنمایی خوانده می‌شود نیازی ندارد.

حکایت

یاد دارم^۱ که در ایام طفولیت^۲ متعبّد^۳ بودمی و شب خیز^۴ و مولع زهد و پرهیز^۵ شبی در خدمت پدر^۶، نشسته بودم و همه شب^۷ دیده بر هم نبسته و مُصْحَف^۸ عزیز بر کنار گرفته و طایفه‌ای^۹ گردِ ما خفته. پدر را گفتم:
از اینان^{۱۰} یکی سر بر نمی‌دارد که دوگانی ای^{۱۱} بگذارد.^{۱۲} چنان خواب غفلت برده‌اند^{۱۳} که گویی نخفته‌اند، که^{۱۴} مُرده‌اند.
گفت:

- جان پدر، تو نیز اگر بخفتی^{۱۵} به از آنکه در پوستین خلق افتی^{۱۶}.

نبیند مدعی^{۱۷} جز خویشان را
که دارد پرده پندار^{۱۸} در پیش
گرت چشم خدایینی بیخشدند
نبینی هیچ‌کس عاجز‌تر از خویش

Луғат:

1. дар хотир дорам. 2. рӯзгори кӯдакӣ. 3. ибодаткунанда. 4. касе, ки барои ибодат шабонгоҳ бархезад. 5. чазбманди порсоию тақво. 6. ба киноя ба маънии дар назди падар. 7. аз оғоз то поёни шаб. 8. Қуръон. 9. гурӯҳе. 10. инҳо. 11. киноя аз ду рақъат намоз. 12. ба ҷо оварад, адо кунад. 13. рабудаи хоби ғафлат, хоби беҳабарӣ. 14. ин ҷо ба маънии балки омадааст. 15. хоб мерафтӣ. 16. ба киноя, айбҷуию ғайбат. 17. даъвогар, ин ҷо ба маънии беҳудагӯю лофзан аст. 18. ҳичоби гумони ботил, гумони ноҳақ.

Мазмуни матн:

Ёд дорам...: Дар хотир дорам, ки айёми кӯдакӣ ба ибодат бисёр майл доштам ва шабҳо аз хоб бармехестаму намоз мегузоридам. Яке аз шабҳо дар назди падар нишаста будаму тамоми шаб Қуръони мачид мехондам ва гурӯҳе дар гирди ману падарам хуфта буданд. Ба падар гуфтам, ки аз инҳо яке ҳам аз хоб намехезад, то ду рақъат намози бомдодӣ гузорад, чунон хоби ғафлаташон бурда, ки гӯё хоб нарафтаанд, балки мурдаанд. Падарам гуфт: Ҷони ман, ту низ агар хоб мерафтӣ беҳтар буд аз он ки айби мардумон ҷуию ғайбат кунӣ.

Набинад муддаӣ...: Инсони беҳудагӯю лофзан ғайр аз худ каси дигарро намебинад, зеро пардаи тираи гумони ботил пеши чашмашро бастааст. Агар ба ту чашми ниҳонбину ҳақиқатшинос бидиҳанд, ҳеч касро аз худ пасттар намебинӣ. Яъне, худро аз ҳама кас очизтару нотавонтар мешуморӣ.

Хулоса, Саъдӣ дар ин ҳикоят онҳоро танқид кардааст, ки айби дигаронро мебинанду айби худашонро намебинанд, ё худ танҳо аз пайи айби дигарон ҳастанд. Шаб то рӯз нахуфтани ибодат қардан ва Қуръон дар каф доштан суде надорад, агар дар ҷустуҷӯи айби дигарон бошӣ!

ҲИКОЯТ

Лукмонро гуфтанд:

- Адаб аз кӣ омӯхтӣ?

لغت:

۱. در خاطر دارم. ۲. روزگار کودکی. ۳. عبادت‌کننده. ۴. کسی که برای عبادت شبانگاه برخیزد. ۵. جذبمند پارسایی و تقوا. ۶. به کنایه به معنی در نزد پدر. ۷. از آغاز تا پایان شب. ۸. قرآن. ۹. گروهی. ۱۰. اینها. ۱۱. کنایه از دو رکعت نماز. ۱۲. به جا آورد، ادا کند. ۱۳. ربه‌ده خواب غفلت، خواب بی‌خبری. ۱۴. اینجا به معنی بلکه آمده است. ۱۵. خواب می‌رفتی. ۱۶. به کنایه مراد عیب‌جویی و غیبت. ۱۷. دعوای، اینجا به معنی بیهوده‌گویی و لاف‌زن است. ۱۸. حجاب گمان باطل، گمان ناحق.

مضمون متن:

یاد دارم ...: در خاطر دارم که ایام کودکی به عبادت بسیار میل داشتم و شب‌ها از خواب می‌خیستم و نماز می‌گزاریدم. یکی از شب‌ها در نزد پدر نشسته بودم و تمام شب قرآن مجید می‌خواندم و گروهی در گرد من و پدرم خفته بودند. به پدر گفتم که از اینها یکی هم از خواب نمی‌خیزد تا دو رکعت نماز بامدادی گذارد، چنان خواب غفلتشان برده که گویا خواب نرفته‌اند، بلکه مُرده‌اند. پدرم گفت: جان من، تو نیز اگر خواب می‌رفتی بهتر بود از آنکه عیب مردمان جویی و غیبت کنی.

نبیند مدعی ...: انسان بیهوده‌گویی و لاف‌زن غیر از خود کس دیگر را نمی‌بیند، زیرا پرده تیره گمان باطل پیش چشمش را بسته است. اگر به تو چشم نهان بین و حقیقت‌شناس بدهند هیچ‌کس را از خود پست‌تر نمی‌بینی. یعنی خود را از همه‌کس عاجزتر و ناتوان‌تر می‌شماری.

خلاصه، سعدی در این حکایت آنهایی را تنقید کرده است که عیب دیگران را می‌بینند و عیب خودشان را نمی‌بینند، یا خود تنها از پی عیب دیگران هستند. شب تا روز نخفتن و عبادت کردن و قرآن در کف داشتن سودی ندارد، اگر در جستجوی عیب دیگران باشی!

حکایت

لقمان را گفتند:

- ادب از که آموختی؟

Гуфт:

- Аз беадабон: Ҳар чӣ аз эшон дар назарам нописанд омад, аз феъли он парҳез кардам.

*Нагӯянд аз сари бозича¹ ҳарфе,
К-аз он панде нагирад соҳиби хуш².
В-агар сад боби ҳикмат³ пеши нодон
Бихонанд, оядаш бозича дар гӯш.*

Луғат:

1. он чи ба он бозӣ кунанд, ин чо ба маънии масхара, мазох. 2. хушманд, доно. 3. фалсафа, донишу маърифат.

Мазмуни матн:

Лукмонро...: Аз Лукмони ҳаким ва донишманд пурсиданд: адаб аз кӣ омӯхтӣ? Ҷавоб дод, ки аз беадабон омӯхтам, зеро ҳар чӣ аз феълу рафтори онҳо дар назарам писанд наомад, аз он дурӣ чустам.

Нагӯянд аз...: Аз сухане, ки ба масхара гуфта шудааст, ҳар одами хушманду доно панде мегирад, вале агар сад фасл аз китоби фалсафаву ҳикмат барои нодон бихонӣ, ҳамаро ҳазл мепиндорад.

ҲИКОЯТ

Обидеро¹ ҳикоят кунанд, ки шабе даҳ ман таом бихӯрдию то саҳар хатме² дар намоз бикардӣ. Соҳибдиле³ шуниду гуфт:

- Агар ними ноне бихӯрдию бихуфтӣ, бисёр аз ин фозилтар⁴ будӣ.

*Андарун⁵ аз таом холӣ дор,
То дар ӯ нури маърифат бинӣ.
Тихӣ аз ҳикмати ба иллати⁶ он,
Ки нури аз таом то бинӣ.*

Луғат:

1. ибодаткунанда, худочӯй, зоҳид. 2. як хатм, хондани Қуръон аз оғоз то поён ба тартиб. 3-соҳибназар, аслан ба орифони роҳи ҳақ гуфта мешавад. 4. афзунтар, бехтар. 5. мурод шикам. 6. ба сабаби.

گفت:

- از بی ادبان؛ هرچه از ایشان در نظر ناپسند آمد از فعل آن پرهیز کردم.

نگویند از سر بازیچه^۱ حرفی
کز آن پندی نگیرد صاحبِ هوش^۲
وگر صد باب حکمت^۳ پیش نادان
بخوانند آیدش بازیچه در گوش

لغت:

۱. آنچه به آن بازی کنند، اینجا به معنی مسخره، مزاح. ۲. هوشمند، دانا. ۳. فلسفه، دانش و

معرفت.

مضمون متن:

لقمان را... از لقمان حکیم و دانشمند پرسیدند: ادب از که آموختی؟ جواب داد که از بی ادبان آموختم، زیرا هرچه از فعل و رفتار آنها در نظرم پسند نیامد، از آن دوری جست. نگویند از... از سخنی که به مسخره گفته شده است، هر آدم هوشمند و دانا پندی می گیرد، ولی اگر صد فصل از کتاب فلسفه و حکمت برای نادان بخوانی، همه را هزل می پندارد.

حکایت

عابدی^۱ را حکایت کنند که شبی ده من طعام بخوردی و تا سحر ختمی^۲ در نماز بکردی. صاحب دلی^۳ شنید و گفت:
- اگر نیم نانی بخوردی و بخفتی بسیار از این فاضل تر^۴ بودی.

اندرون^۵ از طعام خالی دار
تا در او نور معرفت بینی
نهی از حکمتی به علت^۶ آن
که پُری از طعام تا بینی.

لغت:

۱. عبادت کننده، خداجوی، زاهد. ۲. یک ختم، خواندن قرآن از آغاز تا پایان به ترتیب. ۳. صاحب نظر، اصلاً به عارفان راه حق گفته می شود. ۴. افزون تر، بهتر. ۵. مراد شکم. ۶. به سبب.

Мазмуни матн:

Обидеро ...: Дар бораи обиде нақл мекунад, ки ҳар шабе даҳ ман таом меҳӯрад ва то саҳар дар намоз як хатми Қуръон мекунад, яъне дар намозаш Қуръонро аз оғоз то охир ба тартиб меконад. Орифи соҳибназаре ин нақро шунид ва гуфт: Агар ними ноне меҳӯрду меҳуфт, мақомаш ба даргоҳи Худованд бисёр аз ин афзунтару бартар буд.

Андарун аз...: Шикамро аз хӯроки бисёр пур макун, то бо камхӯрӣ дидаат ба фуруғи дониш равшан шавад. Ту аз дониш ба он сабаб маҳрум мондаӣ, ки меъдаат то бинӣ аз хӯроки хӯрдаат пур аст.

Хулоса, дар ин ҳикоят пурхӯрӣ мазаммат шудааст. Саъдӣ обиди пурхӯрро барои он танқид кардааст, ки даруни ӯ аз таом пур асту барои донишу маърифат ҷой намондааст ва аз ин рӯ аз нуру сафо холӣ аст.

ҲИКОЯТ

Фақеҳе¹ падарро гуфт:

- Ҳеч аз ин суҳанони рангини диловези мутакаллимон² дар ман асар намекунад ба ҳукми он ки намебинам мар эшонро феъле мувофиқи гуфтор.³

*Тарки дунё⁴ ба мардум омӯзанд,
Хештан симу галла⁵ андӯзанд.
Олимеро, ки гуфт бошаду бас,
Ҳар чӣ гӯяд, нагирад андар кас.
Олим он кас бувад, ки бад накунад,
На бигӯяд ба халқу худ накунад.*

Падар гуфт:

- Эй писар, ба мучарради хаёли ботил⁶ нашояд рӯй аз тарбияти носеҳон⁷ бигардондан ва уламоро ба залолат⁸ мансуб кардан ва дар талаби олими маъсум⁹ аз фавоиди¹⁰ илм маҳрум мондан. Ҳамчу нобиное, ки шабе дар ваҳал¹¹ уфтода буду мегуфт: «Охир, яке аз мусулмонон, чароғе фаророҳи¹² ман доред!» Зане форича¹³ бишниду гуфт: «Ту, ки чароғ набинӣ, ба чароғ чӣ бинӣ?». Ҳамчунин маҷлисӣ ваъз чун кулбаи баззоз¹⁴ аст, он ҷо то нақде¹⁵ надихӣ, бизоате¹⁶ наситонӣ ва ин ҷо, то иродате¹⁷ наёрӣ, саодате набарӣ.

مضمون متن:

عابدی را... درباره عابدی نقل می‌کنند که هر شبی ده من طعام می‌خورد و تا سحر در نماز یک ختم قرآن می‌کرد، یعنی در نمازش قرآن را از آغاز تا آخر به ترتیب می‌خواند. عارف صاحب‌نظری این نقل را شنید و گفت: اگر نیم‌نانی می‌خورد و می‌خفت، مقامش به درگاه خداوند بسیار از این افزون‌تر و برتر بود. اندرون از... شکم را از خوراک بسیار پُر مکن تا با کم‌خوری دیده‌ات به فروغ دانش روشن شود. تو از دانش به آن سبب محروم مانده‌ای که معده‌ات تا بینی از خوراکِ خورده‌ات پُر است. خلاصه، در این حکایت پرخوری مذمت شده است. سعدی عابد پُر‌خور را برای آن تنقید کرده است که درون او از طعام پُر است و در آن به دانش و معرفت جای نمانده است و از این‌رو از نور و صفا خالی است.

حکایت

ققیهی^۱ پدر را گفت:

- هیچ از این سخنانِ رنگینِ دلاویزِ متکلمان^۲ در من اثر نمی‌کند به حکم آنکه نمی‌بینم مر ایشان را فعلی موافقِ گفتار.^۳

ترک دنیا^۴ به مردم آموزند
خویشتن سیم و غله^۵ اندوزند
عالمی را که گفت باشد و بس
هرچه گوید، نگیرد اندر کس
عالم آن کس بود که بد نکند
نه بگوید به خلق و خود نکند

پدر گفت:

- ای پسر، به مجرّد خیالِ باطل^۶ نشاید روی از تربیت ناصحان^۷ بگرداندن و علما را به ضلالت^۸ منسوب کردن و در طلبِ عالمِ معصوم^۹ از فواید^{۱۰} علم محروم ماندن؛ همچو ناینبایی که شبی در و حل^{۱۱} افتاده بود و می‌گفت: «آخر یکی از مسلمانان چراغی فرا راه^{۱۲} من دارید!» زنی فارجه^{۱۳} بشنید و گفت: «تو که چراغِ نبینی به چراغ چه بینی؟» همچنین مجلسِ وعظ چون کلبه^{۱۴} بزاز^{۱۵} است، آنجا تا نقدی^{۱۵} ندهی بضاعتی^{۱۶} نستانی و اینجا تا ارادت^{۱۷} نیاری سعادت^{۱۷} نبوی.

*Соҳибдиле ба мадраса омад зи хонақоҳ¹⁸,
Бишкаст аҳди суҳбати аҳли тариқро¹⁹,
Гуфтам: Миёни олиму обид чӣ фарқ буд,
То ихтиёр кардӣ аз он ин фариқро²⁰?
Гуфт: Он гилеми хеш бадар мебарад зи мавҷ
В-ин ҷаҳд мекунад, ки бигирад зарикро²¹.*

Луғат:

1. донишманди илми дин, шариатшинос. 2. донандаи илми калом, воиз ва сухангӯ. 3. феъле мувофиқи гуфтор: рафторе тибқи гуфта, яъне суханашон бо рафторашон яксон бошад. 4. аз баҳри нозу неъматҳои дунё гузаштан. 5. ҳосили замин. 6. ба муҷарради ҳаёли ботил-ба сабаби пиндори нодуруст. 7. насихатгарон, пандгӯяндагон. 8. гумроҳӣ. 9. покдоман. 10. фоидаҳо. 11. гил, лой. 12. пеши роҳ. 13. шӯхтабъ. 14. чомафурӯш, газворфурӯш. 15. нақдина, симу зар, пул. 16. мол, коло. 17. ихлос. 18. мақом, хонаи дарвешон. 19. аҳли тариқати тасаввуф. 20. гурӯҳ, тоифаи мардум. 21. фарқшудагон, мурод касони муҳтоҷ, корафтода.

Мазмуни матн:

Факехе падарро гуфт...: Донишманди илми шариат ба падар гуфт: Ҳеч як аз ин суханони ба зоҳир оростаю ба ботин костаи воизон ба ман таъсир намекунад, зеро гуфторашонро бо кирдору амалашон созгору яксон намебинам.

Тарки дунё...: Ба дигарон дарси порсой, тарки дунё кардан меомӯзанд, аммо худ ба гирдоварии пулу мол ва ҳосили замин машғуланд. Олиме, ки мувофиқи гуфтораш амал намекунад, сухани ӯ ба касе таъсир намерасонад. Олим он аст, ки рафтору кирдораш бо ҳам мувофиқ бошад, на он ки ба халқ насихат кунаду худааш ба он амал накунад.

Падар гуфт...: Эй фарзанд, дар асоси ин пиндори нодуруст ҷоиз нест, ки аз омӯзиши хайрандешон рӯй тобию доноёнро гумроҳ шуморӣ ва дар талаби олими покдоман аз фоидаҳои илм бебаҳра монӣ. Ин амал монанди кори нобиноест, ки шаб дар лойдон дармонда буду мегуфт: «Боре, яке аз шумо, мусулмонон, чароғе пеши пойи ман нигоҳ доред». Зани шӯхтабъе ин садои кӯрро шуниду гуфт: «Ту, ки чароғро наметавонӣ бубинӣ, бо чароғ

صاحب‌دلی به مدرسه آمد ز خانقاه^{۱۸}
 بشکست عهدِ صحبتِ اهلِ طریق را^{۱۹}
 گفتم: میانِ عالم و عابد چه فرق بود
 تا اختیار کردی از آن این فریق^{۲۰} را؟
 گفت آن گلیم خویش به درمی برد ز موج
 وین جهد می کند که بگیرد غریق را^{۲۱}

لغت:

۱. دانشمندِ علمِ دین، شریعت‌شناس. ۲. دانندهٔ علمِ کلام، واعظ و سخنگو. ۳. فعلی موافق گفتار. رفتاری طبق گفته، یعنی سخنشان با رفتارشان یکسان باشد. ۴. از بهر ناز و نعمت‌های دنیا گذشتن. ۵. حاصل زمین. ۶. به مجرد خیالِ باطل: به سبب پندارِ نادرست. ۷. نصیحت‌گران، پندگویندگان. ۸. گمراهی. ۹. پاکدامن. ۱۰. فایده‌ها. ۱۱. گل، لای. ۱۲. پیش راه. ۱۳. شوخ‌طبع. ۱۴. جامه‌فروش، گزوارفروش. ۱۵. نقدینه، سیم وزر، پول. ۱۶. مال، کالا. ۱۷. اخلاص. ۱۸. مقام، خانهٔ درویشان. ۱۹. اهلِ طریقتِ تصوف. ۲۰. گروه، طایفهٔ مردم. ۲۱. غرق‌شدگان، مراد کسانِ محتاج، کارافتاده.

مضمون متن:

فقیهی پدر را گفت ... دانشمندِ علمِ شریعت به پدر گفت: هیچ‌یک از این سخنان به ظاهر آراسته و به باطن کاسته و اعظان به من تأثیر نمی‌کند، زیرا گفتارشان را با کردار و عملشان سازگار و یکسان نمی‌بینم.

ترکِ دنیا ... به دیگران درس پارسایی، ترک دنیا کردن می‌آموزند، اما خود به گردآوری پول و مال و حاصل زمین مشغول‌اند. عالمی که موافق گفتارشان عمل نمی‌کند، سخن او به کسی تأثیر نمی‌رساند. عالم آن است که رفتار و کردارش با هم موافق باشد، نه آنکه به خلق نصیحت کند و خودش به آن عمل نکند.

پدر گفت ... پدر گفت: ای فرزند، در اساس این پندارِ نادرست جایز نیست که از آموزشِ خیراندیشان روی تابی و دانایان را گمراه شماری و در طلبِ عالمِ پاکدامن از فایده‌های علم بی‌بهره مانی. این عمل مانند کار ناپیایی است که شب در لای‌دان در مانده بود و می‌گفت: «باری، یکی از شما، مسلمانان، چراغی پیش پای من نگاه دارید». زن شوخ‌طبعی این صدای کور را شنید و گفت: «تو که چراغ را نمی‌توانی بینی، با چراغ

чиро мебинӣ»? Мачлиси мавъиза ва панду андарз ҳам монанди дукони баззоз аст, ки агар он чо маблағе напардозӣ, чизе гирифтани наметавонӣ ва ин чо ҳам агар ихлосе надорӣ, баракате намеёбӣ.

Хоҷа Ҳофиз дар пайравӣ аз Саъдӣ ин нуктаро дар байте хуб гуфтааст:

Туфайли ҳастии ишқанд одамию парӣ,
Иродате бинамо, то саодате бибарӣ.

Соҳибдиле...: Орифи вораствае аз хонақоҳ, ки макони ибодат аст, ба мадраса, ки ҷойи илмомӯзист, омад ва ба ин амал аҳди паймони худро бо аҳли тариқат шикасту аз онҳо дурӣ ҷуст. Аз ӯ пурсидам, ки байни олиму обид чӣ фарқ аст, ки ту аз суҳбати ибодаткунандагон гурехтию суҳбати донишмандонро ихтиёр кардӣ? Ҷавоб дод, ки обиди хонақоҳнишин фақат дар ғами хеш аст, аммо олим мушкилоти дигаронро ҳам ҳал мекунад. Яъне фоидаи ибодат танҳо ба худ ибодаткунанда мерасад, аммо илм ҳам ба олим ва ҳам ба дигарон манфиат меоварад.

ҲИКОЯТ

Ҳакимеро пурсиданд:

- **Аз саховат ва шучоат кадом беҳтар аст?**

Гуфт:

- **Он киро саховат аст, ба шучоат чӣ хочат?**

*Намонд Ҳотами Тойӣ¹, валеқ то ба абад
Бимонд номи баландаш ба неқуӣ машҳур.
Зақути² мол бадар кун, ки фазлаш разро³
Чу боғбон бизанад, беиштар диҳад ангур.*

چه را می بینی؟» مجلسِ موعظه و پند و اندرز هم مانند دکان بزاز است که اگر آنجا مبلغی نپردازی چیزی گرفتن نمی توانی و اینجا هم اگر اخلاصی نداری، برکتی نمی یابی. خواجه حافظ به پیروی از سعدی این نکته را در بیتی خوب گفته است:

طفیل هستی عشقند آدمی و پری

ارادتی بنما تا سعادت بیبری

صاحب دلی...: عارف و ارسته ای از خانقاه که مکان عبادت است، به مدرسه که جای علم آموزی است، آمد و با این عمل عهد پیمان خود را با اهل طریقت شکست و از آنها دوری جست. از او پرسیدم که بین عالم و عابد چه فرق است که تو از صحبت عبادت کنندگان گریختی و صحبت دانشمندان را اختیار کردی؟ جواب داد که عابد خانقاه نشین فقط در غم خویش است، اما عالم مشکلات دیگران را هم حل می کند. یعنی فایده عبادت تنها به خود عبادت کننده می رسد، اما علم هم به عالم و هم به دیگران منفعت می آورد.

حکایت

حکیمی را پرسیدند:

- از سخاوت و شجاعت کدام بهتر است؟

گفت:

- آن که را سخاوت است به شجاعت حاجت نیست.

نماند حاتم طایی^۱ ولیک تا به ابد
بماند نام بلندش به نیکوی مشهور
زکوة^۲ مال به درکن که فضله رزرا^۳
چو باغبان بزند، بیشتر دهد انگور

*Навиштааст⁴ бар гӯри Бахроми Гӯр⁵,
Ки дасти карам⁶ беҳ зи бозуи зӯр.*

Лугат:

1. номи ҷавонмарде аз араб, ки ба саховат шуҳрат дорад, писари Абдуллоҳ ибни Саъд, аз қабилаи Тай, соли 605 мелодӣ вафот кардааст. 2. закот, қисмате аз дорой, ки барои пок кардани молу амвол дар роҳи Худо медиҳанд. 3. бақия ва зоидмондаи тоқ, яъне шоҳаи нодаркориҳои тоқ, ки бояд бурида шавад. 4. навишта аст. 5. Шоҳи ҷаҳоруми Сосонӣ, ки ба айшу ишрат ва ҷавонмардию шоирӣ шуҳрат дорад. 6. саховат.

Мазмуни матн:

Ҳакимеро пурсиданд...: Аз донишманде пурсиданд, ки саховат беҳтар аст ё шучоат? Ҷавоб дод, ки саховат беҳтар аст, агар шахс саховат дошта бошад, ба шучоат эҳтиёҷ нахоҳад дошт. Зеро саховат далели шучоат доштани кас мебошад.

Намонд Ҳотам...: Ҳотами Тойӣ дерест аз дунё рафтааст, вале номаш ба некию саховатмандӣ то абад машхур аст. Зақоти молро бидеҳ, ки боғбон чун шоҳаи нодаркориҳои тоқро бибурад, бештар ҳосил медиҳад.

Навиштааст...: Дар лавҳи турбати Бахроми Гӯр навишта шуда, ки дасти саховатманд беҳ аз бозуи зӯрманд аст.

Яъне, шахси саховатманд бидуни шучоат ҳам ном мебарорад, дар дили мардум роҳ меёбад, вирди забони ҷамагон мегардад, монанди Ҳотами Тойӣ, ки садҳо сол пеш аз дунё гузаштааст, аммо то ба ҳол номашро ба некӣ ёд мекунанд. Беш аз ин саховат ғайзу баракати ҳоса дорад ва сабаби фаровонӣ мешавад ва ба сарват сарват зам менамояд. Саъдӣ ин маъниро дар мисоли ангур ифода намудааст. Ҳангоме ки боғбон навдаҳои зиёдагии тоқро мебурад, ба ҳосили он меафзояд. Агар инсон ҳам аз он чи ба даст овардааст, кам-кам ба дигарон, аз ҷумла ба очизону бенавоён бахшад, рӯзгораш рангинтару босафатар ва сарваташ фаровонтар хоҳад шуд.

نَبَشْتَه سَتْ بُرْگُورِ بَهْرَامِ گُورِ کِه دَسْتِ کَرَمِ بَه زَبازوی زور

لغت:

۱. نام جوانمردی از عرب که به سخاوت شهرت دارد، پسر عبدالله ابن سعد، از قبیلۀ طی، به سال ۶۰۵ میلادی وفات کرده است. ۲. زکات، قسمتی از دارایی که برای پاک کردن مالا موال در راه خدا می دهند. ۳. بقیه و زایدماندهٔ تاک، یعنی شاخهٔ نادرکاری تاک که باید بریده شود. ۴. نوشته است. ۵. شاه چهارم ساسانی که به عیش و عشرت و جوانمردی و شاعری شهرت دارد. ۶. سخاوت.

مضمون متن:

حکیمی را ...: از دانشمندی پرسیدند که سخاوت بهتر است یا شجاعت؟ جواب داد که سخاوت بهتر است. اگر شخص سخاوت داشته باشد به شجاعت احتیاج نخواهد داشت. زیرا سخاوت، دلیل شجاعت داشتن کس می باشد.

نماینده حاتم ...: حاتم طایی کی ها از دنیا رفته است، ولی نامش به نیکی و سخاوتمندی تا ابد مشهور است. زکات مال را و بده که باغبان چون شاخهٔ نادرکاری تاک را بُرد، بیشتر حاصل می دهد.

نَبَشْتَه سَتْ ...: در لوحِ تربتِ بهرامِ گور نوشته شده است که دستِ سخاوتمندِ به از بازوی زورمند است. یعنی شخصِ سخاوتمند بدون شجاعت هم نام می برآرد، در دل مردم راه می یابد، و در زبان همگان می گردد، مانند حاتم طایی که هزاران سال پیش از دنیا گذشته است، اما تا به حال نامش را به نیکی یاد می کنند. بیش از این سخاوت، فیض و برکت خاصه دارد و سبب فراوانی می شود و به ثروت ثروت ضم می نماید. سعدی این معنی را در مثالِ انگور افاده نموده است. هنگامی که باغبان نوده‌های زیادتی تاک را می بُرد به حاصل آن می افزاید. اگر انسان هم از آنچه به دست آورده است کم کم (سهمی) به دیگران، از جمله به عاجزان و بینوایان بخشد، روزگارش رنگین تر، باصفا تر و ثروتش فراوان تر خواهد شد.

БОБИ СЕВУМ

Дар фазилати қаноат

(Дар бораи бартарию фоидаҳои шукргузорӣ,
қаноат ва сабру тоқат)

ҲИКОЯТ

Ду амирзода дар Миср буданд. Яке илм омӯхту дигар мол андӯхт¹. Оқибатуламп² он яке алломай³ аср гашту ин яке азизи Миср⁴ шуд. Пас ин тавонгар ба чашми ҳақорат⁵ дар фақеҳ назар кардию гуфтӣ:

- Ман ба салтанат⁶ расидаму ин ҳамчунон дар масканат⁷ бимондааст.

Гуфт:

- Эй бародар, шукри неъматӣ Борӣ⁸ аззасмуху⁹, ҳамчунон афзунтар аст бар ман, ки мероси¹⁰ пайғамбарон ёфтам, яъне илм ва туро мероси Фиръавну¹¹ Ҳомон¹² расид, яъне мулки Миср.¹³

*Ман он мӯрам, ки дар поям бимоланд,
На занбӯрам, ки аз дастам биноланд.
Кучо худ шукри ин неъмат гузорам,
Ки зӯри мардумозорӣ надорам.*

Луғат:

1. захира кардан, чамъ кардан. 2. охири кор, саранҷоми кор. 3. доно, ҳамадон. 4. вазири мулки Миср. 5. дидаи хорӣ, яъне нописандона нигаристан, ҳақиру паст шуморидан. 6. фармонравой, шоҳӣ. 7. фақру ҳоҷат, муҳтоҷӣ. 8. Офаридгор. 9. номи вай гиromӣ бод. 10. моле, ки аз мурда ба ворисаш мерасад, мурдарег. 11. подшоҳи Мисри қадим, ки худро Худо эълон карда буд, ба даъвати пайғамбар Мӯсо гӯш надод ва ўро таъқиб кард ва ҳангоми таъқиб бо чумлаи лашқараш дар дарёи Сурх ғарқ шуд. 12. вазири Фиръавн, ки ўро дар даъвои худоияш дастгирӣ менамуд. 13. подшоҳӣ ва фармонравои мулки Миср.

باب سوّم در فضیلتِ قناعت

(دربارهٔ برتری و فایده‌های شکرگزاری، قناعت و صبر و طاقت)

حکایت

دو امیرزاده در مصر بودند. یکی علم آموخت و دیگر مال اندوخت.^۱ عاقبت الامر^۲ آن یکی علامه^۳ عصر گشت و این یکی عزیز مصر^۴ شد. پس این توانگر به چشم حقارت^۵ در فقیه نظر کردی و گفتی:

- من به سلطنت^۶ رسیدم و این همچنان در مسکنت^۷ بمانده است.
گفت:

- ای برادر، شکر نعمتِ باری^۸ عَزَّ اسْمُهُ^۹ همچنان افزون‌تر است بر من که میراث^{۱۰} پیغمبران یافتم، یعنی علم، و تو را میراث فرعون^{۱۱} و هامان^{۱۲} رسید، یعنی مُلکِ مصر.^{۱۳}

من آن مورم که در پایم بمالند
نه زنبورم که از دستم بنالند
کجا خود شکر این نعمت گزارم
که زورِ مردم آزاری ندارم

لغت:

۱. ذخیره کردن، جمع کردن. ۲. آخر کار، سرانجام کار. ۳. دانا، همه‌دان. ۴. وزیرِ مَلِکِ مصر.
۵. دیدهٔ خواری، یعنی ناپسندانه نگرستن، حقیر و پست شماریدن. ۶. فرمانروایی، شاهی. ۷. فقر و حاجت، محتاجی. ۸. آفریدگار. ۹. نام وی گرامی باد. ۱۰. مالی که از مُرده به وارثش می‌رسد، مُرده‌ریگ.
۱۱. پادشاهِ مصرِ قدیم که خود را خدا اعلان کرده بود، به دعوت پیغمبر موسی گوش نداد و او را تعقیب کرد و هنگام تعقیب با جملهٔ لشکرش در دریای سرخ غرق شد. ۱۲. وزیرِ فرعون که او را در دعوی خدایی اش دستگیری می‌نمود. ۱۳. پادشاهی و فرمانرواییِ مَلِکِ مصر.

Мазмуни матн:

Ду амирзода...: Дар мулки Миср ду амирзода буданд, ки яке илм омӯхту дигаре пулу мол ва сарват чамъ кард. Дар охир яке донишманди забардаст замону худ гашту дигаре вазири малики Миср шуд. Бародаре, ки вазири Миср шуда буд, нописандона ва ба чашми хорию забунӣ ба бародари донишмандаш нигарист ва гуфт, ки ман ба фармонравоию подшоҳӣ расидам, аммо ту ҳанӯз дар нодорию муҳтоҷӣ мондаӣ. Бародари донишманд гуфт: -Эй бародар, шукри неъматӣ Худованд, ки номи вай гиromӣ бод, лутфу атои Ё бар ман бештар аст нисбат ба ту, зеро ман мероси пайғамбарон, ки илму дониш аст, ёфтаам, аммо ба ту мероси Фиръавну Ҳомони лаънаткардаи Худованд, яъне вазирию фармонравоии Миср расид.

Ман он мӯрам...: Ман он мӯрчаи нотавонам, ки гоҳе зери пойи ину он мемонам, занбур нестам, ки ба касе неш занаму онҳо аз неши ман дар нолаю фарёд бошанд. Оё метавонам шукри неъматӣ Худованд кунам, ки зӯри мардумозорӣ надорам?

Ҳадафи Саъдӣ дар ин ҳикоят танқиди салтанатхоҳӣ, чоҳталабӣ, мансабхоҳӣ, зӯроварӣ, зулмпарварӣ ва ситоиши илму дониш ва хоксорию беозорӣ мебошад. Саъдӣ ғуруру худписандию тавонгарӣ ва салтанати амирзодаи аввалро наменписандад ва инро мероси Фиръавну Ҳомон мешуморад.

ҲИКОЯТ

Дарвешеро зарурате¹ пеш омад. Касе гуфт:

Фалон неъмате дорад бекиёс². Агар бар хочати ту воқиф³ гардад ҳамоно ки дар қазои⁴ он таваккуф⁵ раво надорад⁶.

Гуфт:

- Ман ўро надонам.

Гуфт:

- Манат раҳбарӣ кунам⁷.

Дастан гирифт, то ба манзили он шахс даровард. Якero дид лаб фурӯҳиштаю⁸ тунд нишаста.⁹ Баргашту сухан нагуфт.

Касе гуфташ:

- Чӣ кардӣ?

Гуфт:

مضمون متن:

دو امیرزاده... در ملک مصر دو امیرزاده بودند که یکی علم آموخت و دیگری پول و مال و ثروت جمع کرد. در آخر یکی دانشمند زبردستِ زمانِ خود گشت و دیگری وزیرِ مَلِکِ مصر شد. برادری که وزیرِ مصر شده بود، ناپسندانه و به چشم خواری و زبونی به برادر دانشمندش نگریست و گفت که من به فرمانروایی و پادشاهی رسیدم، اما تو هنوز در کم‌بغلی و محتاجی مانده‌ای. برادر دانشمند گفت: ای برادر، شکرِ نعمتِ خداوند که نام وی گرامی باد، لطف و عطای او بر من بیشتر است نسبت به تو، زیرا من میراث پیغمبران که علم و دانش است، یافته‌ام، اما به تو میراث فرعون و هامان لعنت‌کرده خداوند، یعنی وزیری و فرمانروایی مصر رسید.

من آن مورم ...: من آن مورچه ناتوانم که گاهی زیر پای این‌وآن می‌مانم، زنبور نیستم که به کسی نیش زنم و آنها از نیش من در ناله و فریاد باشند. آیا می‌توانم شکرِ نعمتِ خداوند کنم که زور مردم‌آزاری ندارم؟

هدف سعدی در این حکایت تنقیدِ سلطنت‌خواهی، جاه‌طلبی، منصب‌خواهی، زورآوری، ظلم‌پروری و ستایش علم و دانش و خاکساری و بی‌آزاری می‌باشد. سعدی غرور و خودپسندی و توانگری و سلطنت امیرزاده‌اول را نمی‌پسندد و این را میراث فرعون و هامان می‌شمارد.

حکایت

درویشی را ضرورتی^۱ پیش آمد، کسی گفت:

- فلان نعمتی دارد بی‌قیاس.^۲ اگر بر حاجت تو واقف^۳ گردد همانا که در قضای^۴ آن

توقف^۵ روا ندارد.^۶

گفت:

- من او را ندانم.

گفت:

- مَنّت رهبری کنم.^۷

دستش گرفت تا به منزل آن شخص درآورد. یکی را دید لب فروهشته^۸ و تند نشسته.^۹

برگشت و سخن نگفت.

کسی گفتش:

- چه کردی؟

گفت:

- Атои¹⁰ ўро ба лиқои¹¹ ў бахшидам.

*Мабар ҳочат ба наздики турушрӯй,
Ки аз хӯи бадаш фарсуда гардӣ.
Агар гӯйӣ ғами дил, бо касе гӯй,
Ки аз рӯяш ба нақд осуда гардӣ.*

Луғат:

1. ҳочате. 2. беандоза, аз ҳад зиёд. 3. огоҳ. 4. баровардан, адо кардан. 5. боз истодан, таъхир кардан. 6. яъне, зуд ҳочати туро мебарорад. 7. яъне, ман туро назди ў мебарам. 8. лаб фурӯовехта. 9. яъне, бо ғазабу хашмин нишастааст. 10. бахшиш. 11. рӯй, мурод рӯйи нохуш.

Мазмуни матн:

Дарвешеро...: Дарвеше ба пул муҳтоҷ шуд. Касе гуфт, ки фалон кас молу сарвати зиёд дорад, агар аз муҳтоҷии ту огоҳ шавад, зуд ҳочати туро мебарорад. Дарвеш гуфт, ки ман ўро намешиносам. Гуфт: -Ман туро назди ў мебарам. Ўро ба манзили он шахси сарватманд бурд. Дарвеш мардеро дид, ки чехра дарҳам кашида ва ботакаббур нишаста буд. Сухане нагуфт ва баргашт. Он кас ба дарвеш гуфт: -Чӣ кор кардӣ? Гуфт: - Бахшиши ўро ба дидори нохушояндаш бахшидам. Яъне, аз бахшиши ў сарфи назар кардам.

Мабар ҳочат...: Арзи ҳочат пеши турушрӯй макун, ки аз гирифтагии чехраю тундхӯйии вай ранҷур мегардӣ. Агар меҳоҳӣ ғами дил бигӯйӣ, ба касе гӯй, ки аз чехраи кушодааш осудахотир шавӣ.

Хулоса, Саъдӣ мегӯяд: Дар рӯзи нотавонӣ дармондагӣ назди касе равед, ки рӯйи хушу чехраи кушода дошта бошад. Яъне, аз каси турушрӯю хашмгину сарднигоҳ мадад хоستان хатост. Ин маънӣ дар қитъаи анҷоми ҳикоят пурратар ва мукамалтар шудааст.

ҲИКОЯТ

Ҳолами Тойиро гуфтанд:

- Аз худ бузургҳимматтар¹ дар чaxon дидаӣ ё шунидаӣ?

- عطای ' او را به لقای ' او بخشیدم.

میر حاجت به نزدیک ترش روی
که از خوی بدش فرسوده گردی
اگر گویی غم دل، با کسی گوی
که از رویش به نقد آسوده گردی

لغت:

۱. حاجتی. ۲. بی اندازه، از حد زیاد. ۳. آگاه. ۴. برآوردن، ادا کردن. ۵. بازایستادن، تأخیر کردن. ۶. یعنی زود حاجت تو را می برآرد. ۷. یعنی من تو را نزد او می برم. ۸. لب فروآویخته. ۹. یعنی با غضب و خشمگین نشسته است. ۱۰. بخشش. ۱۱. روی، مراد روی ناخوش.

مضمون متن:

درویشی را...: درویشی به پول محتاج شد، کسی گفت که فلان کس مال و ثروت زیاد دارد، اگر از محتاجی تو آگاه شود زود حاجت تو را می برآرد. درویش گفت که من او را نمی شناسم. گفت: من تو را نزد او می برم و او را به منزل آن شخص ثروتمند برد. درویش مردی را دید که چهره در هم کشیده و با تکبر نشسته بود. سخنی نگفت و برگشت. آن کس به درویش گفت: چه کار کردی؟ گفت: بخشش او را به دیدار ناخوشايندش بخشیدم. یعنی از بخشش او صرف نظر کردم.

میر حاجت ...: عرض حاجت پیش ترش روی مکن که از گرفتگی چهره و تندخویی وی رنجور می گردی. اگر می خواهی غم دل بگویی به کسی گوی که از چهره گشاده اش آسوده خاطر شوی. خلاصه، سعدی می گوید: در روز ناتوانی و درماندگی نزد کسی زوید که روی خوش و چهره گشاده داشته باشد. یعنی از کس ترش روی و خشمگین و سردنگاه مدد خواستن خطاست. این معنی در قطعه انجام حکایت مکمل تر شده است.

حکایت

حاتم طایی را گفتند:

- از تو بزرگ همت تر^۱ در جهان دیده ای یا شنیده ای؟

Гуфт:

- Бале, рӯзе чихил шутур қурбон карда будам умарои² арабро. Пас ба гӯшаи сахрое ба хочате бурун рафта будам³. Хорканеро дидам, пушта фароҳам оварда⁴. Гуфтаманш:

- Ба меҳмонии Ҳотам чаро наравӣ, ки халқе бар симоти⁵ ӯ гирд омадаанд? Гуфт:

*Ҳар кӣ нон аз амали хеш хурад,
Миннати Ҳотами Тойӣ набарад.*

- Ман ӯро ба ҳиммату ҷавонмардӣ аз худ баргар дидам.

Луғат:

1. ҷавонмардӣ, футуват, яъне дар ҷавонмардию саховат ҳиммати баландтар дорад. 2. амирон. 3. яъне, ба каронаи сахро барои коре рафта будам. 4. яъне, хоркашero дидам, ки дар пушташ ҳезум дошт. 5. дастархон, суфра.

Мазмуни матн:

Ҳотами Тойиро...: Аз Ҳотами Тойӣ пурсиданд, ки дар ҷавонмардию саховат аз худ бузургҳимматгарро дидаӣ ё шундаӣ? Гуфт: -Бале, рӯзе чихил шутур қурбонӣ карда будам ва амирони араб бо қабिलाҳои худ дар он зиёфат ҳузур доштанд. Коре пеш омад, ки ба гӯшаи сахро рафтам ва он чо хоркаше дидам, ки дар пушташ дарзаи ҳезум меомад. Аз ӯ пурсидам, ки чаро ба меҳмонии Ҳотам намеравӣ, ки ҳама халқ сари дастархони ӯ гирд омадаанд? Хоркаш ҷавоб дод:

- Ҳар кӣ бо кӯшишу заҳмати худ нон хӯрад, бори миннати Ҳотам Тойӣро ба дӯш намекашад.

Ман ӯро дар саховату ҷавонмардӣ аз худ болотар дидам.

Хулоса, Саъдӣ дар ин ҳикоят аз амали хеш ризқу рӯзӣ ёфтандро баландтарин қуллаи ҳиммату ҷавонмардӣ мешуморад. Ҳотами Тойӣ, ки аз саховатмандтарин шахсони дунёст, пеши як нафар хоркаш сари таъзим фуру меорад, зеро ӯ аз амали хеш нон хӯрдандро аз саховати беминнати Ҳотам авлотар медонад.

گفت:

- بلی، روزی چهل شتر قربان کرده بودم امرای^۲ عرب را. پس به گوشهٔ صحرائی به حاجتی برون رفته بودم.^۳ خارکنی را دیدم پشته فراهم آورده.^۴ گفتمش:
- به مهمانی حاتم چرا نروی که خلقی بر سماط^۵ او گرد آمده‌اند؟
گفت:

هرکه نان از عملِ خویش خورد
مَنْتِ حاتمِ طایی نبرد

من او را به همّت و جوانمردی از خود برتر دیدم.

لغت:

۱. جوانمردی، فتوّت، یعنی در جوانمردی و سخاوت همّت بلندتر دارد. ۲. امیران. ۳. یعنی به کرانهٔ صحرا برای کاری رفته بودم. ۴. یعنی خارکشی را دیدم که در پشتش هیزم داشت. ۵. دسترخوان، سفره.

مضمون متن:

حاتم طایی را... از حاتم طایی پرسیدند که در جوانمردی و سخاوت از خود بزرگ‌همّت‌تر را دیده‌ای یا شنیده‌ای؟ گفت: بلی، روزی چهل شتر قربانی کرده بودم و امیران عرب با قبیله‌های خود در آن ضیافت حضور داشتند. کاری پیش آمد که به گوشهٔ صحرا رفتم و آنجا خارکشی دیدم که در پشتش درزهٔ هیزم می‌آمد. از او پرسیدم که چرا به مهمانی حاتم نمی‌روی که همه خلق سر دسترخوان او گرد آمده‌اند؟ خارکش جواب داد: هرکه با کوشش زحمت خود نان خورد بارِ مَنْتِ حاتمِ طایی را به دوش نمی‌کشد. من او را در سخاوت و جوانمردی از خود بالاتر دیدم.

خلاصه، سعدی در این حکایت از عمل خویش رزق و روزی یافتن را بلندترین قلّهٔ همّت و جوانمردی می‌شمارد. حاتم طایی که از سخاوتمندترین شخصان دنیا است، پیش یک نفر خارکش سر تعظیم فرومی‌آرد، زیرا او از عمل خویش نان خوردن را از سخاوتِ بی‌مَنْتِ حاتمِ اولی‌تر می‌داند.

ҲИКОЯТ

Бозаргонеро шунидам¹, ки саду панчоҳ шутур бор дошту чихил бандаи² хидматгор. Шабе дар қазираи Кеш³ маро ба хучраи⁴ хеш даровард. Ҳама шаб наёрамид аз суханҳои парешон гуфтан, ки фалон анбозам⁵ ба Туркистону фалон бизоат⁶ ба Ҳиндустон аст ва ин қаболаи⁷ фалон замин асту фалон чизро фалон кас замин⁸. Гоҳ гуфтӣ: Хогири Искандария⁹ дорам, ки ҳавое хуш аст. Боз гуфтӣ: На, ки дарёи Мағриб мушавваш¹⁰ аст.

- Саъдиё, сафари дигарам дар пеш аст. Агар он карда шавад, бақияти умри хеш ба гӯшае бинишинам. Гуфтам:

- Он кадом сафар аст?

Гуфт:

- Гӯгирди порсӣ хоҳам бурдан ба Чин, ки шунидаам қимате азим дорад ва аз он ҷо косаи чинӣ ба Рум¹¹ ораму дебои румӣ ба Ҳинд ва фӯлоди ҳиндӣ ба Ҳалабу¹² обгинаи¹³ ҳалабӣ ба Яман ва бурди¹⁴ ямонӣ ба Порс ва з-он пас тарки тичорат кунаму ба дуконе бинишинам.

Инсоф, аз ин мохулиё¹⁵ чандон фӯрӯ гуфт, ки беш тоқати гуфтаниш намонд.

Гуфт:

- Эй Саъдӣ, ту ҳам сухане бигӯӣ аз онҳо, ки дидаию шунида.

Гуфтам:

*Он шунидастӣ, ки дар ақсои Фӯр¹⁶,
Борсолоре¹⁷ бияфтод аз сутур¹⁸.*

*Гуфт: «Чаши танги дунёдӯстро
Ё қаноат пур кунад, ё хоки гӯр».*

Луғат:

1. шунидам, ки бозаргоне. 2. ғулом. 3. қазираест дар Халиҷи Форс. 4. хонаи хурд. 5. шарик. 6. сармоя, мол. 7. санад. 8. кафил, замонатдиханда. 9. минтақае дар Аврупо. 10. тӯфонӣ, ноором. 11. мурод Осӣи Сағир аст, ки бахши муҳимми имперотурии Руми Шарқӣ будааст ва дар замони Саъдӣ Салҷуқиёни Рум дар он ҳукумат доштанд. 12. шаҳре дар Сурияи имрӯза. 13. оина, шиша. 14. ҷомаи

حکایت

بازرگانی را شنیدم^۱ که صد و پنجاه شتر بار داشت و چهل بنده^۲ خدمتگار. شبی در جزیره کیش^۳ مرا به حجره^۴ خویش درآورد. همه شب نیارمید از سخن‌های پریشان‌گفتن که فلان انبازم^۵ به ترکستان و فلان بضاعت^۶ به هندوستان است و این قبالة^۷ فلان زمین است و فلان چیز را فلان ضمین^۸. گاه گفתי خاطر اسکندریه^۹ دارم که هوایی خوش است. باز گفתי نه! که دریای مغرب مشوش^{۱۰} است. سعدیا، سفری دیگرم در پیش است. اگر آن کرده شود بقیت^{۱۱} عمر خویش به گوشه‌ای بنشینم. گفتم:

- آن کدام سفر است؟

گفت:

- گوگرد پاریسی خواهم بردن به چین که شنیده‌ام قیمتی عظیم دارد و از آنجا کاسه چینی به روم^{۱۱} آرم و دیبای رومی به هند و فولاد هندی به حلب^{۱۲} و آبگینه^{۱۳} حلبی به یمن و بُرد^{۱۴} یمانی به پارس و زان پس ترک تجارت کنم و به دگانی بنشینم.

انصاف از این ماخولیا^{۱۵} چندان فروگفت که بیش طاقت گفتنش نماند. گفت:

- ای سعدی، تو هم سخنی بگوی از آنها که دیده‌ای و شنیده.

گفتم:

آن شنیدستی که در اقصای غور^{۱۶}

بارسالاری^{۱۷} بیفتاد از سُتور^{۱۸}

گفت: «چشم تنگ دنیا دوست را

یا قناعت پُر کند، یا خاکِ گور»

لغت:

۱. شنیدم که بازرگانی. ۲. غلام. ۳. جزیره‌ای است در خلیج فارس. ۴. خانه خُرد. ۵. شریک. ۶. سرمایه، مال. ۷. سند. ۸. کفیل، ضمانت‌دهنده. ۹. منطقه‌ای در اروپا. ۱۰. طوفانی، ناآرام. ۱۱. مراد آسیای صغیر است که بخش مهم امپراتوری روم شرق بوده است و در زمان سعدی سلجوقیان روم در آن حکومت داشتند. ۱۲. شهری در سوریه امروزه. ۱۳. آئینه، شیشه. ۱۴. جامه

пурнақш. 15. хаёли хом, халали димоғӣ. 16. дурдасттарин ҷойи сарзамини Ғӯр, Ғӯр: сарзамини кӯҳистони таърихӣ дар Афғонистони имрӯза. 17. бозарғони қофиласолор, сорбон. 18. маркаби саворӣ, монанди шутур, асп ё хар.

Мазмуни матн:

Бозарғонеро...: Шунидам, ки савдогаре саду панҷоҳ шутур мол дошту чихил ғуломи хидматгор. Шабе маро ба кулбаи хеш даъват кард ва ҳама шаб суханҳои парешон гуфт, ки фалон анбозам дар Туркистон асту фалон молу сармоям дар Ҳиндустон ва ин санади фалон замин асту фалон чизамро фалонӣ замонатдиханда. Гоҳе мегуфт, ки андешаи рафтан ба Искандария дорам, ки ҳавои хуше дораду орзуи дилпазири ман аст. Боз мегуфт, ки не, Искандария рафтан салоҳ нест, зеро дарёи (бахри) Мағриб тӯфонию ноором аст. Эй Саъдӣ, сафари дигаре дар пеш дорам, агар он сафар анҷом ёбад, боқии умр ба гӯшае биншинам. Пурсидам, ки он кадом сафар аст? Ҷавоб дод, ки мехоҳам гӯгирди форсиро ба Чин барам, ки нархи баланд дорад ва аз он ҷо косаи чиниро ба Рум бараму ҳарири румиро ба Ҳиндустону пӯлоди хиндиро ба Ҳалаб ва шишаи ҳалабиро ба Яману ҷомаи рангини яманиро ба Форс ва аз он пас сафарро тарк кунам ба дуконе нишинам ва савдогарӣ кунам.

Ба ростӣ, аз ин суханони беҳуда ва хаёлҳои хом чандон гуфт, ки аз вай бештар тавони гуфтан нест. Боз гуфт: - Эй Саъдӣ, ту ҳам аз дидаву шунидаат сухане гӯй. Гуфтам:

Он шунидастӣ...: Оё ин воқеаро шунидаӣ, ки дар дуртарин маҳалли сарзамини Ғӯр бозарғони сорбон аз маркаби савориаш афтод. Яке гуфт:- Чашми носери дунёпарастро ду чиз пур мекунад: ё қаноат, ки чашмаш сер шавад, ё баъд аз мурданаш хоки гӯр косахонаи чашмашро пур мекунад.

Хулоса, Саъдӣ дар ин ҳикоят нафси бад, харисию чизпарастӣ ва дунёгалабиро мазаммат менамояд.

پُرتقش. ۱۵. خیالِ خام، خللِ دماغی. ۱۶. دوردست‌ترین جای سرزمینِ غور، غور: سرزمینِ کوهستانی تاریخی در افغانستان امروزه. ۱۷. بازرگان قافله‌سالار، ساربان. ۱۸. مرکبِ سواری، مانند شتر یا اسب یا خر.

مضمون متن:

بازرگانی را...: شنیدم که سوداگری صد و پنجاه شتر مال داشت و چهل غلام خدمتگار. شبی مرا به کلبه خویشت دعوت کرد و همه شب سخن‌های پریشان گفت که فلان انبازم در ترکستان است و فلان مال و سرمایه‌ام در هندوستان و این سَنَد فلان زمین است و فلان چیزم را فلانی ضمانت‌دهنده. گاهی می‌گفت که اندیشه رفتن به اسکندریه دارم که هوای خوشی دارد و آرزوی دلپذیر من است. باز می‌گفت که نه، اسکندریه رفتن صلاح نیست، زیرا دریای مغرب طوفانی و ناآرام است. ای سعدی، سفر دیگری در پیش دارم، اگر آن سفر انجام یابد باقیه عمر به گوشه‌ای بنشینم. پرسیدم که آن کدام سفر است؟ جواب داد که می‌خواهم گوگرد فارسی را به چین بَرَم که نرخ بلند دارد و از آنجا کاسه چینی را به روم بَرَم و حریر رومی را به هندوستان و پولاد هندی را به حَلَب و شیشه حلبی را به یمن و جامه رنگین یمنی را به فارس و از آن پس سفر را ترک کنم و به دگانی می‌نشینم و سوداگری کنم.

به‌راستی از این سخنان بیهوده و خیال‌های خام چندان گفت که از وی بیشتر توان گفتن نیست.

باز گفت: ای سعدی، تو هم از دیده و شنیده‌ات سخنی گوی. گفتم:

آن شنیدستی...: آیا این واقعه را شنیده‌ای که در دورترین محل سرزمینِ غور بازرگانِ ساربان از

مرکبِ سواری اش غلتید. یکی گفت: - چشمِ ناسیر دنیاپرست را دو چیز پُر می‌کند: یا قناعت که چشمش سیر شود، یا بعد از مُردنش خاک گور کاسه‌خانه چشمش را پُر می‌کند.

خلاصه، سعدی در این حکایت حریصی و چیزپرستی و دنیاطلبی را مذمت می‌نماید.

БОБИ ЧАҲОРУМ

Дар фавоиди хомӯшӣ

*(Дар бораи фоидаҳои камгӯи хомӯшӣ ва зиёнҳои
пургӯи сухани беҳуда гуфтан)*

ҲИКОЯТ

Бозаргонеро ҳазор динор хасорат уфтод¹.

Писарро гуфт:

- Набойд, ки ин сухан бо касе дар миён ниҳӣ.²

Гуфт:

- Эй падар, фармон турост, нагӯям, валекин хоҳам маро бар
фоидаи ин мутгалеъ³ гардонӣ, ки маслиҳат дар ниҳон доштан чист?

Гуфт:

- То мусибат ду нашавад: яке нуқсони мояву⁴ дигар шамотати⁵
ҳамсоя.

*Магӯй андӯҳи хеш бо душманон,
Ки лоҳавл⁶ гӯянд шодикунон.*

Луғат:

1. зиён расид. 2. яъне, ин суханро бо касе магӯй. 3. огоҳ.
4. сармоя, мол. 5. хурсандӣ, шод шудан аз ғаму ранҷи каси дигар. 6.
чӯзье аз ҳадиси «Ло ҳавла ва ло қуввата илло биллоҳил-алийил
азим», яъне, «Нест нерую қуввате магар Худои баландқадру
воломартабаро».

Мазмуни матн:

Бозаргонеро...: Савдогаре ҳазор динор зарар дид. Писарашро
гуфт, ки набояд ба касе аз ин воқеа сухан гӯйӣ. Писар гуфт: Эй
падар, фармонатро иҷро мекунам, ба касе намегӯям, аммо мехоҳам
маро аз фоидаи ин воқеаро пинҳон доштан огоҳ кунӣ. Падар гуфт:
То мусибати мо ду нашавад: яке ғаме, ки талафоти мол дидем ва
дигаре ғами хурсандии ҳамсояи душман аз мусибати мо.

باب چهارم در فواید خاموشی

(در باره فایده‌های کم‌گویی و خاموشی و زیان‌های پُرگویی و سخن‌بیهوده گفتن)

حکایت

بازرگانی را هزار دینار خسارت افتاد. ^۱ پسر را گفت:
- نباید که این سخن با کسی در میان نهی. ^۲
گفت:

- ای پدر، فرمان تو راست، نگویم، ولكن خواهیم مرا بر فایده این مَطَّلَع ^۳ گردانی که
مصلحتِ درنهمان داشتن چیست؟
گفت:

- تا مصیبت دو نشود: یکی نقصانِ مایه و ^۴ دیگر شماتتِ همسایه.

مگوی انده خویش با دشمنان
که لا حَوْلَ ^۶ گویند شادی کنان

لغت:

۱. زیان رسید. ۲. یعنی این سخن را با کسی مگوی. ۳. آگاه. ۴. سرمایه، مال. ۵. خرسندی،
شاد شدن از غم و رنج کس دیگر. ۶. جزئی از حدیث «لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ»، یعنی
«نیست نیرویی و قوتی مگر خدای بلندقدر و والا مرتبه را».

مضمون متن:

بازرگانی را ... سوداگری هزار دینار ضرر دید. پسرش را گفت که نباید به کسی از این واقعه
سخن گویی. پسر گفت: ای پدر، فرمانت را اجرا می‌کنم، به کسی نمی‌گویم، اما می‌خواهم مرا از فایده این
واقعه را پنهان داشتن آگاه کنی. پدر گفت: تا مصیبت ما دو نشود؛ یکی غمی که تلفات مال دیدیم و دیگری
غم خرسندی همسایه دشمن از مصیبت ما.

Мағӯй андӯх...: Ҳеч вақт ғаму мусибати худро ба душманон ошкор макун, ки дар забон зохиран «лохавл» мегӯянд дилсӯзӣ мекунад, аммо дар дил шодӣ мекунад.

Хулоса, шоир мегӯяд, ки сирри хонаро берун набаровардан беҳтар аст, аз ин ки хотиратон ноорому парешон шавад.

ҲИКОЯТ

Ҷавоне хирадманд аз фунуни фазоил¹ ҳаззе вофир² дошту таъбе нофир³. Чандон ки дар маҳофили⁴ донишмандон нишастӣ, забони сухан бибастӣ. Боре падараш гуфт:

- Эй писар, ту низ он чи донӣ, бигӯй!

Гуфт: - Тарсам, ки бипурсанд аз он чи надонаму шармсори барам.

*Нашунидӣ, ки сӯфие мекӯфт,
Зери наълайни⁵ хеш меҳе чанд.
Остинаи гирифт сарҳанге,⁶
Ки биё, наъл бар сутурам банд.*

Луғат:

1. фанҳо, хунарҳою донишҳои гуногун ва афзуниҳо. 2. лаззати фаровон. 3. хислати безор аз нописанд. 4. маҳфилҳо. 5. кафшҳо. 6. сарлашкар, сардори дастаи чангӣ.

Мазмуни матн:

Ҷавоне хирадманд...: Ҷавони хирадманд, ки аз донишхову хунарҳои гуногун лаззати фаровон бардошта буду аз корҳои нописанд хислати безорӣ дошт, чун дар маҳфилҳои донишмандон менишаст, ҳаргиз сухан намегуфт. Боре падараш гуфт, ки эй писар, ту низ, ки дониши фаровон дорӣ, чизе бигӯй! Писар гуфт: Метарсам, ки аз он чи намедонам, бипурсанду шарманда шавам.

Нашнидӣ, ки...: Оё ин воқеаро нашунидаӣ, ки сӯфие меҳ зери кафши худ мезад. Сарҳанге чун ин кори сӯфиро дид, ба гумони он ки сӯфӣ наълзан аст, аз ӯ хост, ки аспӣ ӯро ҳам наъл занад.

مگوی اندوه...: هیچ وقت غم و مصیبت خود را به دشمنان آشکار مکن که در زبان ظاهراً «لا حول» می گویند و دلسوزی می کنند، اما در دل شادی می کنند. خلاصه، شاعر می گوید سِرِّ خانه را بیرون نبر آوردن بهتر است از اینکه خاطرتان ناآرام و پریشان شود.

حکایت

جووانی خردمند از فنون فضایل^۱ حظّی وافر^۲ داشت و طبعی نافر^۳ چندان که در محافل^۴ دانشمندان نشستی زبان سخن بیستی. باری پدرش گفت:

- ای پسر، تو نیز آنچه دانی بگوی!
گفت:

- ترسم که پیرسند از آنچه ندانم و شرمساری برم.

نشیدی که صوفی ای می کوفت

زیر نعلین^۵ خویش میخی چند

آستینش گرفت سرهنگی^۶

که بیا نعل بر ستورم بند

لغت:

۱. فن ها، هنرها و دانش های گوناگون و افزونی ها. ۲. لذت فراوان. ۳. خصلت بیزار از ناپسند.

۴. محفل ها. ۵. کفش ها. ۶. سرلشکر، سردار دسته جنگی.

مضمون متن:

جووانی خردمند...: جووانی خردمند که از دانش ها و هنرهای گوناگون لذت فراوان برداشته بود و از کارهای ناپسند خصلت بیزاری داشت، چون در محفل های دانشمندان می نشست هرگز سخن نمی گفت. باری پدرش گفت که ای پسر، تو نیز که دانش فراوان داری، چیزی بگوی! پسر گفت: می ترسم که از آنچه نمی دانم پیرسند و شرمنده شوم.

نشیدی که...: آیا این واقعه را شنیده ای که صوفی ای میخ زیر کفش خود می زد. سرهنگی

چون این کار صوفی را دید به گمان آنکه صوفی نعل زن است، از او خواست که اسپ او را هم نعل زند.

Хулоса, шоир дар ин ҳикоят тарғиби хоксорӣ ва ғарра нашудан ба донишу хунар мекунад. Шахси донишманд хоксору фурутан мешавад ва ба андешаву назари дигарон, ки аз ӯ калонсоланд, эҳтиром мениҳад.

ҲИКОЯТ

Чолинус¹ аблаҳеро дид, даст дар гиребони донишманде задаю беҳурмати Ҳамекард.

Гуфт:

- Агар ин нодон набудӣ, кори вай бо нодон бад-ин чо нарасидӣ.

*Ду оқилро набошад кину пайкор,
На доное ситезад бо сабуксор².
Агар нодон ба ваҳшат³ сахт гӯяд,
Хирадмандаш ба нармӣ дил бичӯяд.
Ду соҳибдил ниғаҳ доранд мӯе,
Ҳамедун⁴ саркашӣ в-озармчӯе⁵.
В-агар бар ҳар ду қониб қоҳилонанд,
Агар занҷир бошад, бигсалонанд⁶.*

Луғат:

1. табиб ва файласуфи бузурги Юнони қадим. 2. сабуксар, аблаҳ. 3. нафрат. 4. ҳамчунин. 5. шармгину нармхислат. 6. пора кунанд.

Мазмуни матн:

Чолинус...: Чолинуси ҳаким шахси аблаҳе дид, ки гиребони донишмандеро гирифтаю ба ӯ беҳурмати мекунад. Гуфт: - Агар ин шахс нодон набуд, кори вай бо аблаҳон ба ин дараҷа намерасид.

Ду оқилро...: Ду одами доно ба ҳеч вачҳ бо якдигар душманию ситеза намекунанд. Агар шахси нодоне ба нафрату ғазаб сухан гӯяд, доно бояд бо вай мудоро кунаду дилашро ба даст орад. Ду одами дилогоҳ риштаи дӯстиро, агар ба монанди сари мӯе монда бошад, нигоҳ медоранд, вале агар аз ҳар ду қониб шахсони аблаҳ бошанд, риштаи дӯстӣ чун занҷир сахт ҳам бошад, пора мекунанд.

خلاصه، شاعر در این حکایت ترغیبِ خاکساری و غرّه نشدن به دانش و هنر می‌کند. شخصِ دانشمند خاکسار و فروتن می‌شود و به اندیشه و نظر دیگران که از او کلان‌سال‌ترند احترام می‌نهد.

حکایت

جالینوس^۱ ابلهی را دید دست در گریبانِ دانشمندی زده و بی‌حرمتی همی‌کرد.
گفت:

– اگر این نادان نبودی کارِ وی با نادانان بدینجا نرسیدی.

دو عاقل را نباشد کین و پیکار
نه دانایی ستیزد با سَبْکَسار^۲
اگر نادان به وحشت^۳ سخت گوید
خردمندش به نرمی دل بجوید
دو صاحب‌دل نگه دارند مویی
همیدون^۴ سرکشی و آرم جویی^۵
وگر بر هر دو جانب جاهلانند
اگر زنجیر باشد، بگسلانند^۶

لغت:

۱. طیب و فیلسوف بزرگ یونان قدیم. ۲. سَبْکَسَر، ابله. ۳. نفرت. ۴. همچین. ۵. شرمگین و نرم‌خصلت. ۶. پاره کنند.

مضمون متن:

جالینوس...: جالینوسِ حکیم شخصِ ابلهی دید که گریبانِ دانشمندی را گرفته و به او بی‌حرمتی می‌کند. گفت: اگر این شخصِ نادان نبود کارِ وی با ابلهان به این درجه نمی‌رسید.
دو عاقل را...: دو آدم دانا به هیچ وجه با یکدیگر دشمنی و ستیزه نمی‌کنند. اگر شخصِ نادانی به نفرت و غضب سخن گوید دانا باید با وی مدارا کند و دلش را به دست آرد. دو آدمِ دل‌آگاه رشته‌دوستی را، اگر به مانند سرِ مویی مانده باشد، نگاه می‌دارند. ولی اگر از هر دو جانب شخصانِ ابله باشند، رشته‌دوستی چون زنجیر سخت هم باشد، پاره می‌کنند.

ҲИКОЯТ

Якero аз ҳукамо¹ шунидам, ки мегуфт:

-Харгиз касе ба чаҳли хеш иқрор накардааст, магар он кас, ки чун дигаре дар сухан бошад, ҳамчунон нотамом гуфта, сухан оғоз кунад.

*Суханро сар аст, эй хирадманду бун²,
Маёвар сухан дар миёни сахун³.
Худованди⁴ тадбиру фарҳангу хуш
Нагӯяд сухан, то набинад хамӯш.*

Луғат:

1. ҳакимон, донишмандон. 2. ин ҷо ба маънии охир, анҷом ба кор рафтааст. 3. суханҳо. 4. дурандеш, дорои андешаи дуруст.

Мазмуни матн:

Якero...: Шунидам, ки яке аз донишмандон мегуфт: -Харгиз касе ба аблаҳии худ иқрор накарда аст. Танҳо он кас ба аблаҳию нодонии худро иқрор мекунад, ки ханӯз шахси гӯянда суханаширо ба итмом нарасонида, сухан гӯяд.

Суханро...: Эй марди хирадманд, сухан оғоз дораду анҷом, ба ҳеч вачҳ дар миёни сухани дигарон сухан магӯй. Шахси дурандеш ва соҳиби андешаи дуруст он гоҳ забон ба гуфтор мекушояд, ки аҳли нишаст хомӯш шуда бошанд.

ҲИКОЯТ

Яке аз шуаро¹ пеши амири дуздон рафту саное² бар ӯ бигуфт. Фармуд, то чома аз ӯ баркананду аз деҳ бадар кунанд. Мискини бараҳна ба сармо ҳамерафт. Сагон дар қафои вай афтоданд. Хост, то санге бардораду сагонро дафъ кунад, дар замин ях гирифта буд, очиз шуд, гуфт:

- Ин чӣ харомзода мардумонанд? Сагро кушодаанду сангро баста.

حکایت

یکی را از حکما^۱ شنیدم که می گفت:
- هرگز کسی به جهل خویش اقرار نکرده است، مگر آن کس که چون دیگری در سخن باشد، همچنان ناتمام گفته، سخن آغاز کند.

سخن را سر است ای خردمند و بن^۲
میاور سخن در میان سخن^۳
خداوند تدبیر^۴ و فرهنگ و هوش
نگوید سخن، تا نبیند خموش

لغت:

۱. حکیمان، دانشمندان. ۲. اینجا به معنی آخر و انجام به کار رفته است. ۳. سخن‌ها. ۴. دوران‌دیش، دارای اندیشه درست.

مضمون متن:

یکی را... شنیدم که یکی از دانشمندان می گفت: هرگز کسی به ابله‌ی خود اقرار نکرده است. تنها آن کس به ابله‌ی و نادانی خود را اقرار می کند که هنوز شخص گوینده سخنش را به اتمام نرسانیده، سخن گوید.

سخن را... ای مرد خردمند، سخن آغاز دارد و انجام. به هیچ وجه در میان سخن دیگران سخن مگوی. شخص دوران‌دیش و صاحب اندیشه درست آن‌گاه زبان به گفتار می‌گشاید که اهل نشست خاموش شده باشند.

حکایت

یکی از شعرا^۱ پیش امیر دزدان رفت و ثنایی^۲ بر او بگفت. فرمود تا جامه از او بکنند و از ده به‌درکنند. مسکین برهنه به سرما همی رفت. سگان در قفای وی افتادند. خواست تا سنگی بردارد و سگان را دفع کند، در زمین یخ گرفته بود. عاجز شد، گفت:
- این چه حرامزاده مردمان اند؟ سگ را گشاده‌اند و سنگ را بسته.

Амир аз ғурфа³ бидиду бишуниду бихандид. Гуфт:

- Эй ҳаким, аз ман чизе бихоҳ!

Гуфт:

- Ҷомаи худ мехоҳам, агар инъом фармой⁴.

*Умедвор бувад одамӣ ба хайри касон,
Маро ба хайри ту уммед нест, шар марасон!*

Солори дуздонро бар \bar{u} раҳмат омад ва чома бозпас фармуду кабопӯстине⁵ бар \bar{u} мазид⁶ карду дирამе чанд.

Луғат:

1. шоирон. 2. мадҳ, ситоиш. 3. болохона. 4. эҳсон кунӣ. 5. чомае, ки бо пӯстин дӯхта шуда бошад. 6. афзудан, илова кардан.

Мазмуни матн:

Яке аз шоирон назди солори дуздон рафту \bar{u} ро мадҳу ситоиш кард. Сардори дуздон ба зердастонаш супориш дод, ки чомаи шоирро бигиранду худаширо аз деҳа берун кунанд. Бечора бараҳна мерафт, ки сағҳо аз қафои вай омаданд. Хост то санге гираду сагонро пеш кунад. Аммо замин ях карда буд, сангро гирифта натавонист. Ночор шуда гуфт: -Ин чӣ мардуми ҳаромзодаанд, ки сагро боз гузоштаанду сангро бастаанд. Яъне, дар чое, ки саг бояд баста бошад, раҳост.

Сардори дуздон аз болохона ҳолати шоирро мушохида мекард. Сухани \bar{u} ро шуниду хандида гуфт, ки эй донишманд, аз ман чизе бихоҳ.

Шоир гуфт, ки агар эҳсон мекунӣ, ҳамон чомаи худамро боз деҳ.

Умедвор...: Одамон аз мардум умеди эҳсон доранд, вале ман аз ту интизори некӣ надорам, бадӣ макун.

Дили солори дуздон бар вай бисӯхту фармуд, ки чомаашро боздиханд ва худ чомаи пӯстиндореро бо чанд дирам илова карду ба вай дод.

امیر از غرّفه^۳ بدید و بشنید و بخندید. گفت:

- ای حکیم، از من چیزی بخواه!

گفت:

- جامه خود می خواهم، اگر انعام فرمایی.^۴

امیدوار بود آدمی به خیر کسان

مرا به خیر تو امید نیست، شر مرسان!

سالار دزدان را بر او رحمت آمد و جامه باز فرمود و قبا پوستینی^۵ بر او مزید^۶ کرد و درمی چند.

لغت:

۱. شاعران. ۲. مدح، ستایش. ۳. بالاخانه. ۴. احسان کنی. ۵. جامه‌ای که با پوستین دوخته

شده باشد. ۶. افزودن، علاوه کردن.

مضمون متن:

یکی از شاعران نزد سالار دزدان رفت و او را مدح و ستایش کرد. سردار دزدان به زیردستانش

سپارش داد که جامه شاعر را بگیرند و خودش را از دیهه بیرون کنند. بیچاره برهنه می‌رفت که سگ‌ها از

قفای وی آمدند. خواست تا سنگی گیرد و سگان را پیش کند. اما زمین یخ کرده بود، سنگ را گرفته

نتوانست. ناچار شده گفت: این چه مردم حرامزاده‌اند که سگ را باز گذاشته‌اند و سنگ را بسته‌اند.

سردار دزدان از بالاخانه حالت شاعر را مشاهده می‌کرد. سخن او را شنید و خندید و گفت که

ای دانشمند، از من چیزی بخواه.

شاعر گفت که اگر احسان می‌کنی، همان جامه خودم را باز ده.

امیدوار... آدمان از مردم امید احسان دارند، ولی من از تو انتظار نیکی ندارم، بدی مکن.

دل سالار دزدان بر وی بسوخت و فرمود که جامه‌اش را باز دهند و خود جامه پوستین‌داری را با

چند درم علاوه کرد و به وی داد.

ҲИКОЯТ

Хатибе карехуссавт¹ худро хушовоз пиндоштию фарёди беҳуда бардоштӣ. Гуфтӣ, наъиби² ғуробалбайн³ дар пардаи алҳони⁴ ўст ё ояти «Инна анкараласвот»⁵ дар шаъни ў.

Мардуми қаря⁶ ба иллоти чоҳе⁷, ки дошт, балияташ⁸ ҳамекашиданду азияташро маслаҳат намедиданд, то яке аз хутабои⁹ он иқлим, ки бо ў адовати¹⁰ ниҳонӣ дошт, боре ба пурсиш омада будаш, гуфт:

- Туро хобе дидаам, хайр бод!

Гуфто:

- Чӣ дидӣ?

Гуфт:

- Чунон дидаме, ки туро овози хуш буду мардумон аз анфоси¹¹ ту дар роҳат.

Хатиб андар ин лаҳте¹² биандешиду гуфт:

- Ин муборак хоб аст, ки дидӣ, ки маро бар айби худ вокиф гардонидӣ. Маълум шуд, ки овози нохуш дораму халқ аз баланд хондани ман дар ранҷ. Тавба кардам, к-аз ин пас хутба¹³ нагӯям, магар ба охистагӣ

*Аз суҳбати дӯсте баранҷам,
К- ахлоқи бадам ҳасан¹⁴ намояд.
Айбам ҳунару камол бинад,
Хорам гулу ёсаман намояд.
Ку душмани шӯхчаиши нопок,
То айби маро ба ман намояд.*

Луғат:

1. хутбахон, воизи зиштовоз. 2. садо, бонг, ғигон. 3. зоғи фироку чудой, яъне овози хатиб монанди овози зоғ шумхабар аст. 4. оҳанги овоз. 5. қисмате аз ояи 19 сураи «Луқмон» аз Қуръон: «Ҳамоно нохуштарини овозҳо овози хар аст». 6. деҳа. 7. бузургӣ, мақому манзалати баланд. 8. ранҷу сахтӣ. 9. хатибҳо. 10. кина. 11. чамъи нафас, даму нафас. 12. андаке, лаҳзае. 13. ваъз гуфтан. 14. хуб, нек.

حکایت

خطیبی کریمه الصّوت^۱ خود را خوش آواز پنداشتی و فریاد بیهوده برداشتی. گفتی نَعِيبٌ^۲ غُرَابِ الْبَيْنِ^۳ در پرده الحان^۴ اوست یا آیتِ «إِنَّ أَنْكَرَ الْأَصْوَاتِ»^۵ در شان او. مردم قریه^۶ به علّت جاهی^۷ که داشت بَلَيْشِ^۸ همی کشیدند و اذیتش را مصلحت نمی دیدند، تا یکی از خطبای^۹ آن اقلیم که با او عداوتی^{۱۰} نهانی داشت، باری به پرسش آمده بودش، گفت:

- تو را خوابی دیده ام، خیر باد!

گفتا:

- چه دیدی؟

گفت:

- چنان دیدمی که تو را آواز خوش بود و مردمان از آنفاس^{۱۱} تو در راحت.

خطیب اندر این لَختی^{۱۲} بیندیشید و گفت:

- این مبارک خواب است که دیدی که مرا بر عیبِ خود واقف گردانیدی. معلوم شد که آوازِ ناخوش دارم و خلق از بلند خواندن من در رنج. توبه کردم، کز این پس خطبه^{۱۳} نگویم، مگر به آهستگی.

از صحبت دوستی برنجم
کاخلاق بَدَمِ حَسَنِ^{۱۴} نماید
عیسم هنر و کمال بیند
خارم گل و یاسمن نماید
کو دشمن شوخ چشم ناباک
تا عیبِ مرا به من نماید

لغت:

۱. خطبه خوان، واعظ زشت آواز. ۲. صدا، بانگ، فغان. ۳. زاغ فراق و جدایی، یعنی آواز خطیب مانند آوازِ زاغ شوم خبر است. ۴. آهنگِ آواز. ۵. قسمتی از آیه ۱۹ سوره «لقمان» از قرآن: «همانا ناخوش ترین آوازه‌ها آوازِ خر است». ۶. دیه. ۷. بزرگی، مقام و منزلت بلند. ۸. رنج و سختی. ۹. خطیب‌ها. ۱۰. کینه. ۱۱. جمع نفس، دم و نفس. ۱۲. اندکی، لحظه‌ای. ۱۳. وعظ گفتن. ۱۴. خوب، نیک.

Мазмуни матн:

Хатибе...: Хутбахони зиштовозе гумон мекард овози хуше дорад, бо садои баланди дилхарошу нохушоянд ваъз мегуфт. Чунин ба назар мерасид, ки овози шуми зоғ дар оҳанги овози ўст ва ояи «инна анкара-л-асвот» (яъне нохуштарин овоз) дар бораи ў нозил шудааст. Мардуми деҳа аз мақому манзилате, ки дошт, ранчи ўро таҳаммул мекарданду ронданаширо салоҳ намедиданд, то он дам, ки яке аз хатибони он сарзамин, ки бо ў кинаю нафрати пинҳонӣ дошт, боре ба дидани вай омада буд, гуфт:

- Дар бораи ту хобе дидаам, ки неку муборак бошад.

Гуфто: - Чӣ хоб дидӣ?

Гуфт: - Чунин хоб дидам, ки овози хуше дар ваъз гуфтан доштӣ, ки мардум аз даму нафаси ту роҳат доштанд.

Хатиб андаке андеша карду гуфт: - Хоби неке дидаӣ, ки маро бар айби худ огоҳ кардӣ. Маълум шуд, ки овози бад дораму мардум аз баланд хондани ман ранҷ мекашанд. Тавба кардам, аз ин пас танҳо бо овози паст хутба мехонам.

Аз суҳбат...: Аз ҳамнишинӣ бо дӯсте озурдаам, ки хислатҳои бади маро нек чилва медиҳаду нақсу камбудамро фазилату камолот медонад, амалҳои хормонанди маро дар шакли гул нишон медиҳад. Кучост он душмани нопоки густох, ки айбҳои маро рӯбарӯ гӯяд?

ҲИКОЯТ

Нохушовозе ба бонги баланд Қуръон ҳамехонд. Соҳибдиле бар ў бигузашт, гуфт:

- Туро мушоҳара¹ чанд аст?

Гуфт: -Ҳеч.

Гуфт: - Пас, ин захмати² худ чандин чаро ҳамедихӣ?

Гуфт: -Аз баҳри Худо мехонам.

Гуфт: -Аз баҳри Худо махон!

*Гар ту Қуръон бар ин наमत³ хонӣ,
Бибарӣ равнақи мусулмонӣ.*

مضمون متن:

خطیبی...: خطبه خوان زشت آوازی گمان می کرد آواز خوشی دارد، با صدای بلند دلخراش و ناخوشایند وعظ می گفت. چنین به نظر می رسید که آواز شوم زاغ در آهنگ آواز اوست و آیه «إِنَّ أُنْكَرَ الْأَصْوَاتِ» (یعنی ناخوش ترین آواز) درباره او نازل شده است. مردم دیه از مقام و منزلتی که داشت، رنج او را تحمل می کردند و راندنش را صلاح نمی دیدند، تا آن دم که یکی از خطیبان آن سرزمین که با او کینه و نفرت پنهانی داشت، باری به دیدن وی آمده بود، گفت:

- درباره تو خوابی دیده ام که نیک و مبارک باشد.

گفتا:

- چه خواب دیدی؟

گفت:

- چنین خواب دیدم که آواز خوشی در وعظ گفتن داشتی که مردم از دم و نفس تو راحت داشتند. خطیب اندکی اندیشه کرد و گفت:

- خواب نیکی دیده ای که مرا بر عیب خود آگاه کردی. معلوم شد که آواز بد دارم و مردم از بلند خواندن من رنج می کشند. توبه کردم، از این پس تنها با آواز پست خطبه می خوانم. از صحبت...: از هم نشینی با دوستی آزاده ام که خصلت های بد مرا نیک جلوه می دهد و نقص و کمبودی ام را فضیلت و کمالات می داند و عمل های خارمانند مرا در شکل گل نشان می دهد. کجاست آن دشمن ناپاک گستاخ که عیب های مرا رو به رو گوید؟

حکایت

ناخوش آوازی به بانگ بلند قرآن همی خواند. صاحب دلی بر او بگذشت، گفت:

- تو را مشاهره^۱ چند است؟

گفت: - هیچ.

گفت: - پس این زحمت^۲ خود چندین چرا همی دهی؟

گفت: - از بهر خدا می خوانم.

گفت: - از بهر خدا مخوان!

گر تو قرآن بر این نمط^۳ خوانی

ببری رونقِ مسلمانی

Луғат:

1. маош, моҳона. 2. ранҷ. 3. тарз, равиш, шева.

Мазмуни матн:

Нохушовозе...: Бадсадое бо садои баланд Қуръон мехонд. Равшандиле аз назди ӯ мегузашт, пурсид, ки аз ин амалат чанд пул моҳона мегири? Ҷавоб дод, ки чизе намегирам. Равшандил гуфт: - Пас чаро ин қадар худро ранҷ медиҳӣ?

Гуфт: -Аз барои Худо мехонам. Гуфт: -Аз барои Худо махон, ки гӯши мардумро меозорӣ!

Ғар ту Қуръон...: Агар ту Қуръонро ба ин тарз тиловат кунӣ, обрӯи исломро табоҳ месозӣ муслмониро аз равақ бозмедорӣ.

Хулоса, Саъдӣ дар ин ҳикоят овози нохушу гӯшхарошро мазаммат менамояд. Садои нохуш ба ҳеч кас писанд нест.

Барои қироати Қуръон ва умуман ҳама гуна матлабу мақсад овози нарму хуш бояд дошт, ки то ки шунаванда аз он роҳату ҳаловат кунад сабақи маънавӣ бардорад.

لغت:

۱. معاش، ماهانه. ۲. رنج. ۳. طرز، روش، شیوه.

مضمون متن:

ناخوش آوازی ...: بدصدایی با صدای بلند قرآن می خواند. روشن دلی از نزد او می گذشت، پرسید که از این عملت چند پول ماهانه می گیری؟ جواب داد که چیزی نمی گیرم. روشن دل گفت: پس چرا این قدر خود را رنج می دهی؟

گفت: از برای خدا می خوانم. گفت: از برای خدا مخوان که گوش مردم را می آزاری! گر تو قرآن ...: اگر تو قرآن را به این طرز تلاوت کنی، آبروی اسلام را تباه می سازی و مسلمانی را از رونق باز می داری.

خلاصه، سعدی در این حکایت آوازِ ناخوش و گوش خراش را مذمت می نماید. صدای ناخوش به هیچ کس نمی فارَد. برای قرائتِ قرآن و عموماً همه گونه مطلب و مقصد آوازِ خوش و نرم و فارم باید داشت که تا که شنونده از آن راحت و حلاوت کند و سَبَقِ معنوی بردارد.

БОБИ ПАНЦУМ

Дар ишқу чавонӣ

(Дар бораи чигунагии ишқу ошиқӣ
ва одоби чавонию чавонмардӣ)

ҲИКОЯТ

Ёд дорам дар айёми пешин, ки ману дӯсте чун ду бодоммағз дар пӯсте суҳбат доштем. Ногоҳ иттифоқи мағиб¹ афтод. Пас аз муддате, ки боз омад, итоб² оғоз кард, ки дар ин муддат қосиде³ нафиристодӣ! Гуфтам:

- Дарег омадам, ки дидаи қосид ба чамоли ту равшан гардаду ман маҳрум.

*Ёри дерина маро, гӯ, ба забон тавба мадеҳ,
Ки маро тавба ба шамшер нахоҳад будан!
Раишкам ояд, ки касе сер ниғаҳ дар ту кунад,
Боз гӯям, на, ки кас сер нахоҳад будан!*

Луғат:

1. ғойб шудан, пинҳон шудан, ҷудой афтодан. 2. маломат, сарзаниш. 3. пайк, хабарбар.

Мазмуни матн:

Ёд дорам...: Дар хотир дорам, ки дар айёми гузашта дӯсти наздике доштам, ки ҳамеша ҳамнишин будем, монанди ду мағзи бодом дар як пӯст. Ногоҳон ғайбатею фосилае дар миёнамон афтод, ки аз ҳам дур мондем. Пас аз муддате дӯстам боз омаду маро сарзаниш кард, ки дар ин айёми ҷудой ба ман хабаре ҳам нафиристодӣ. Гуфтам: -Нахостам, ки чашми хабаррасон ба дидори ту равшан шаваду ман маҳрум монам.

Ёри дерина...: Ёри кӯхани маро бигӯ, ки маро аз ишқ тавба надиҳад, зеро дар зери шамшер низ аз ишқ тавба намекунам. Агар касе ба ту зиёдтар нигоҳ кунад, рашк мебарам. Боз ба худ мегӯям, ки ҳеҷ кас аз дидани чамоли ту сер намешавад.

باب پنجم

در عشق و جوانی

(در بارهٔ چگونگی عشق و عاشقی و آداب جوانی و جوانمردی)

حکایت

یاد دارم در ایام پیشین که من و دوستی چون دو بادام مغز در پوستی صحبت داشتیم. ناگاه اتفاق مغیب^۱ افتاد. پس از مدتی که بازآمد، عتاب^۲ آغاز کرد که در این مدت قاصدی^۳ نفرستادی! گفتم:

- در یغ آمدم که دیدهٔ قاصد به جمال تو روشن گردد و من محروم.

یارِ دیرینه مرا، گو، به زبان توبه مده
که مرا توبه به شمشیر نخواهد بودن!
رَشکم آید که کسی سیر ننگه در تو کند
باز گویم نه، که کس سیر نخواهد بودن!

لغت:

۱. غایب شدن، پنهان شدن، جدایی افتادن. ۲. ملامت، سرزنش. ۳. پیک، خبربر.

مضمون متن:

یاد دارم ...: در خاطر دارم که در ایام گذشته دوست نزدیکی داشتم که همیشه هم‌نشین بودیم، مانند دو مغزِ بادم در یک پوست. ناگهان غیبتی و فاصله‌ای در میانمان افتاد که از هم دور ماندیم. پس از مدتی دوستم باز آمد و مرا سرزنش کرد که در این ایام جدایی به من خبری هم نفرستادی. گفتم: نخواستم که چشم خبررسان به دیدارِ تو روشن شود و من محروم مانم.

یارِ دیرینه ...: یارِ کهن را بگو که مرا از عشق توبه ندهد، زیرا در زیرِ شمشیر نیز از عشق توبه نمی‌کنم. اگر کسی به تو زیاده‌تر نگاه کند، رَشک می‌برم. باز به خود می‌گویم که هیچ‌کس از دیدنِ جمالِ تو سیر نمی‌شود.

ҲИКОЯТ

Яке¹ дӯстеро, ки замонхо² надида буд, гуфт:

- Кучой, ки муштоқ³ будаам?

Гуфт:

- Муштоқӣ бех, ки⁴ малуӣ!⁵

*Дер омадӣ, ай нигори сармаст,
Зудат⁶ надихем доман аз даст!
Маъшуқа, ки дер-дер бинанд,
Охир,⁷ кам аз он,⁸ ки сер бинанд.*

Луғат:

1. киноя аз шахси номуайян, як касе. 2. киноя аз фурсати тӯлонӣ, вақти зиёд. 3. иштиёқманд, орзуманд, шавқманд. 4. бехтар, ки 5. озурдахотир, ғамгин, безор. 6. ба зудӣ, ба осонӣ. 7. ин ҷо ба маънии ба ҳар ҳол омадааст. 8. ҳадди ақал, лоақал.

Мазмуни матн:

Яке дӯстеро... Як касе рафикашро, ки муддати зиёд надида буд, гуфт:

- Дар кучо мегардӣ, ки шавқманди дидори ту будам?

Гуфт:

- Шавқмандӣ бехтар аст аз озурдахотирӣ.

Яъне, надида шавқманди дидор будан бехтар аз он аст, ки ҳар лаҳза бубинию безор (озурдахотир) гардӣ.

Дер омадӣ...Эй маҳбубаи зебои мағрур, ин қадар дер ва ба душворӣ ба дидори ту расидаам, ба ин осонию ба зудӣ раҳоят намекунам. Маҳбубаро, ки зуд-зуд дида наметавонанд, ба ҳар ҳол дар ҳамон мулоқот, лоақал ба серӣ бубинанд.

ҲИКОЯТ

Якero аз мулуки¹ араб ҳадиси Мачнуни Лайлию шӯриши холи² ӯ бигуфтанд, ки бо камоли фазлу³ балоғат⁴ сар дар биёбон ниҳодаасту зимоми⁵ ақл аз даст дода. Бифармудаш, то ҳозир оварданд ва маломат

حکایت

یکی^۱ دوستی را، که زمانها^۲ ندیده بود، گفت:
- کجایی، که مشتاق^۳ بوده‌ام؟
گفت:
- مشتاقی به، که^۴ ملولی^۵!

دیر آمدی، ای نگار سرمست
زودت^۶ ندهیم دامن از دست!
معشوقه، که دیردیر بینند
آخر^۷ کم از آن^۸ که سیر بینند.

لغت:

۱. کنایه از شخص نامعین، یک کسی. ۲. کنایه از فرصت طولانی، وقت زیاد.
۳. اشتیاق‌مند، آرزومند، شوق‌مند. ۴. بهتر، که ۵. آزرده‌خاطر، غمگین، بیزار. ۶. به زودی، به
آسانی. ۷. اینجا به معنی به هر حال آمده است. ۸. حداقل، لااقل.

مضمون متن:

یکی^۱ دوستی را...: یک کسی رفیقش را، که مدّت زیاد ندیده بود، گفت:
- در کجا می‌گردی، که شوقمند دیدار تو بودم؟
گفت:

- شوقمندی بهتر است از آزرده‌خاطری.

یعنی، ندیده شوقمند دیدار بودن بهتر از آن است، که هر لحظه بینی و بیزار (آزرده‌خاطر) گردی.
دیر آمدی... ای محبوبه^۲ زیبای مغرور، این قدر دیر و به دشواری به دیدار تو رسیده‌ام، به این
آسانی و به زودی رهایت نمی‌کنم. محبوبه را، که زودزود دیده نمی‌توانند، به هر حال در همان
ملاقات، لااقل به سیری بینند.

حکایت

یکی را از ملوک^۱ عرب حدیث^۲ مجنون لیلی و شورش حال^۳ او بگفتند که با کمال فضل
و^۴ بلاغت سر در بیابان نهاده است و زمام^۵ عقل از دست داده. بفرمودش تا حاضر آوردند و ملامت

кардан гирифт, ки дар шарафи нафси инсон чӣ халал⁶ дидӣ, ки хӯйи баҳоим⁷ гирифтӣю тарки ишрати⁸ мардум гуфтӣ?!

Гуфт:

*Кош, к-онон ки айби ман чустанд,
Рӯят, эй дилситон, бидидандӣ.
То ба ҷойи туранҷ дар назарат
Беҳабар дастҳо буридандӣ.*

Маликро дар дил омад чамоли Лайлӣ мутолаа кардан⁹, то чӣ сурат аст, мӯчиби¹⁰ чандин фитна¹¹. Бифармудаш талаб кардан. Дар аҳёи араб бигардиданду ба даст оварданд ва пеши малик дар сахни сароча бидоштанд. Малик дар ҳайъати ӯ назар кард, шахсе дид сияҳфои¹² борикандом. Дар назараш ҳақир¹³ омад ба ҳукми он ки камтарин худноми¹⁴ ҳарамии ӯ ба чамоли аз ӯ дар пеш буданду ба зиннат¹⁵ беш. Мачнун ба фаросат дарёфт, гуфт:

- Аз даричаи чашми Мачнун бояд дар чамоли Лайлӣ назар кардан, то сирри мушоҳадаи ӯ дар ту таҷаллӣ кунад.

Луғат:

1. малик, подшоҳ, амир. 2. парешонию ошфуфтагии аҳвол. 3. донишу маърифат. 4. расоии сухан. 5. миҳор, лаҷом. 6. табоҳии қору раҳна. 7. ҳайвонот. 8. муошират, омезиш. 9. нигаристан. 10. сабаб. 11. бало, ошӯб. 12. сиёҳчурда, сиёҳранг. 13. паст, безеб. 14. хидматгори.

Мазмуни матн:

Якero аз...: Ба яке аз амирони араб қиссаи аз ишқи Лайлӣ девона шудани Мачнун ва бо он ҳама донишу маърифат ва расоии сухан лаҷоми ақро аз даст додан ва рӯ ба биёбон овардани ӯро нақл намуданд. Фармон дод Мачнунро назди ӯ оварданд ва сарзаниш кард, ки дар вучуди одамӣ чӣ табоҳию фасод дидӣ, ки ҳамнишин бо ҳайвонҳо шудию аз суҳбати одамон дурӣ ҷустӣ? Мачнун гуфт:

Кош, к-онон...: Эй дилбар, кош онҳо, ки ба ман айб мемонанд, рӯйи зебои туро меиданд ва монанди занони Миср бо дидани чамоли Юсуф, ба ҷойи туранҷ дастҳои худро мебуриданд.

کردن گرفت که در شرف نفسِ انسان چه خلل^۶ دیدی که خوی بهایم^۷ گرفتی و ترکِ عشرت^۸ مردم
گفتی؟! گفت:

کاش کآنان که عیبِ من جُستند
رویت ای دلستان، بدیدندی
تا به جای ترنج در نظرت
بی خبر دست‌ها بریدندی

مَلِک را در دل آمد جمالِ لیلی مطالعه کردن^۹ تا چه صورت است موجب^{۱۰} چندین
فتنه^{۱۱}. بفرمودش طلب کردن. در اَحیاءِ عرب بگردیدند و به دست آوردند و پیشِ مَلِک در صحن
سراچه گذاشتند. مَلِک در هیئتِ او نظر کرد، شخصی دید سیه‌فام^{۱۲} باریک‌اندام. در نظرش حقیر^{۱۳}
آمد به حکم آنکه کمترین خُدّام^{۱۴} حرم او به جمال از او در پیش بودند و به زینت^{۱۵} بیش. معجون
به فراست دریافت، گفت:

از دریچهٔ چشم معجون باید در جمالِ لیلی نظر کردن، تا سِرِّ مشاهدهٔ او بر تو تجلّی کند.

لغت:

۱. مَلِک، پادشاه، امیر. ۲. پریشانی و آشفتگی احوال. ۳. دانش و معرفت. ۴. رسایی سخن. ۵. مهار، لجام. ۶. تباهی کار و رخنه. ۷. حیوانات. ۸. معاشرت، آمیزش. ۹. نگرستن. ۱۰. سبب. ۱۱. بلا، آشوب. ۱۲. سیاه‌چرده، سیاه‌رنگ. ۱۳. پست، بی‌زیب. ۱۴. خدمتگاران.

مضمون متن:

یکی را از... به یکی از امیرانِ عرب قصّهٔ از عشقِ لیلی دیوانه شدنِ معجون و با آن‌همه دانش و
معرفت و رسایی سخن لجام عقل را از دست دادن و رو به بیابان آوردن او را نقل نمودند. فرمان داد معجون را
نزد او آوردند و سرزنش کرد که در وجود آدمی چه تباهی و فساد دیدی که هم‌نشین با حیوان‌ها شدی و از
صحبت آدمان دوری جُستی؟ معجون گفت:

کاش، کآنان... ای دلبر، کاش آنها که به من عیب می‌مانند، رویِ زیبای تو را می‌دیدند و مانند
زنانِ مصر با دیدنِ جمالِ یوسف به‌جای ترنج دست‌های خود را می‌بریدند.

Маликро...: Амирро дар дил гузашт, ки чехраи Лайлиро бубинад, то донад, ки он чӣ рухсорай зебост, ки сабаби ин ҳама ошубу фитна гаштааст. Фармон дод, хидматгоронаш қабилаҳои арабро бигаштанду Лайлиро назди амир оварданд. Амир ба шамоили Лайлӣ нигарист, духтаре дид сиёҳчурдаю лоғар, дар назараш чандон зебо натофт, зеро занҳои хидматгори ҳарамӣ вай дар зебӣ аз Лайлӣ бештар буданду дар ороиш ҳам хубтар. Мачнун андешаи амирро дарёфт ва гуфт:

- Аз дариҷаи чашми Мачнун бояд ба ҷамоли Лайлӣ нигарист, то рози биниши Мачнун бар ту ошкор шавад.

ҲИКОЯТ

*Чавоне покбозу¹ покрав² буд,
Ки бо покizarуе³ дар кирав⁴ буд.
Чунин хондам, ки дар дарёи аъзам⁵
Ба гирдобе дарафтоданд бо ҳам.
Чу маллоҳ⁶ омадаи, то даст гирад,
Мабодо, к-андар он ҳолат бимирад.
Ҳамегуфт аз миёни мавчу ташир:⁷
«Маро бигзору дасти ёри ман гир».
Дар ин гуфтан ҷаҳон бар вай барошуфт.
Шунидандаи, ки ҷон медоду мегуфт:
«Ҳадиси шиқ аз он баттол⁸ манӣуи,⁹
Ки дар сахтӣ кунад ёрӣ фаромӯш!»
Чунин карданд ёрон зиндагонӣ,
Зи корафтода бишинав, то бидонӣ,
Ки Саъдӣ роҳу расми шиқбозӣ
Чунон донад, ки дар Бағдод тозӣ¹⁰.
Дилороме ки дорӣ, дил дар ӯ банд,
Дигар чашм аз ҳама олам фуру банд.
Агар Мачнуни Лайлӣ зинда гаши,
Ҳадиси шиқ аз ин дафтар навишти.*

ملک را...: امیر را در دل گذشت که چهره لیلی را ببیند تا داند که آن چه رخساره زیباست که سبب این همه آشوب و فتنه گشته است. فرمان داد خدمتگاران قبیله‌های عرب را بگشتند و لیلی را نزد امیر آوردند. امیر به شمایل لیلی نگریست، دختری دید سیاه‌چرده و لاغر. در نظرش چندان زیبا نتافت، زیرا زن‌های خدمتگار حرم وی در زیبایی از لیلی بیشتر بودند و در آرایش هم خوب‌تر. مجنون اندیشه امیر را دریافته و گفت:

از دریچه چشم مجنون باید به جمال لیلی نگریست تا رازِ بینش مجنون بر تو آشکار شود.

حکایت

جوانی پاک‌باز^۱ پاک‌رو^۲ بود
 که با پاکیزه‌رویی^۳ درگرو^۴ بود
 چنین خواندم که در دریای اعظم^۵
 به گردابی درافتادند با هم
 چو ملاح^۶ آمدش تا دست گیرد
 مبادا کاندر آن حالت بمیرد
 همی گفت از میان موج و تشویر^۷
 «مرا بگذار و دست یار من گیر»
 در این گفتن جهان بروی برآشف
 شنیدندش که جان می‌داد و می‌گفت:
 «حدیث عشق از آن بَطال^۸ مَنیوش^۹
 که در سختی کند یاری فراموش!»
 چنین کردند یاران زندگانی
 ز کار افتاده بشنو، تا بدانی
 که سعدی راه و رسم عشق بازی
 چنان داند که در بغداد تازی^{۱۰}
 دلارامی که داری دل در او بند
 دگر چشم از همه عالم فرو بند
 اگر مجنون لیلی زنده گشتی
 حدیث عشق از این دفتر نبستی

Луғат:

1. покбохта, покизакор. 2. некуравиш, некукор. 3. зебочеҳра. 4. киштии хурд, қайқ, заврақ. 5. бузургтарин дарёи рӯйи замин. 6. киштибон. 7. шарманда шудан, шармандагӣ. 8. беҳудагӯй, одами паст. 9. нашунав, гӯш макун, аз масдари «нийушидан», гӯш кардан, шунидан. 10. арабӣ, араб.

Мазмуни матн:

Чавоне покбоз...: Ошике чавону покбохтаву некӯкор бо ёри зебочеҳрае дар киштӣ нишаста буд. Бо амри тасодуф ҳарду дар бузургтарин дарё миёни гирдоб афтоданд. Чун маллоҳ омад, то ўро аз гирдоби бало халос кунад, гуфт: «Аз ман даст кашу ёри маро халос кун».

Шуниданд, ки ҳангоми ҷон додан мегуфт: «Қиссаи ишқу ошиқиро аз он мардони лофзану беҳудагӯй, ки дар сахтӣ шарти ошиқӣ, яъне, ҷон додан барои ёрро фаромӯш мекунанд, машунав». Ошиқони ҳақиқӣ, монанди ин чавон зиндагонӣ кардаанд. Расму роҳи ошиқиро аз чунин корафтодагони пухтакор бишнава. Саъдӣ аз ойини ишқбозӣ, монанди он ки дар Бағдод забони арабиро медонанд, огоҳ аст. Ёри нозанину дилнишине, ки дорӣ, дил ба ў банду чашм аз дигар хубони оламу нозу наими он бипӯш. Агар он Мачнуни дилбохтаи Лайлӣ зинда мегашт, достони ишқу ошиқиро аз ин китоб меомӯхт.

لغت:

۱. پاک‌باخته، پاکیزه‌کار. ۲. نیکوروش، نیکوکار. ۳. زیباچهره. ۴. کشتی خُرد، قایق، زورق. ۵. بزرگ‌ترین دریای روی زمین. ۶. کشتی‌بان. ۷. شرمنده شدن، شرمندگی. ۸. بیهوده‌گوی، آدم پست. ۹. نشنو، گوش مکن. (از مصدر نیوشیدن به معنای شنیدن یا گوش کردن) ۱۰. عربی، عرب.

مضمون متن:

جوانی پاک‌باز... عاشقی جوان و پاک‌باخته و نیکوکار با یارِ زیباچهره‌ای در کشتی نشسته بود. با امر تصادف هر دو در بزرگ‌ترین دریا میان گرداب افتادند. چون ملاح آمد، تا او را از گردابِ بلا خلاص کند، گفت: «از من دست کش و یارِ مرا خلاص کن».

شنیدند که هنگام جان دادن می‌گفت: «قصه عشق و عاشقی را از آن مردان لافزن و بیهوده‌گوی که در سختی، شرط عاشقی، یعنی جان دادن برای یار را فراموش می‌کنند، مشنو». عاشقان حقیقی مانند این جوان زندگانی کرده‌اند. رسم و راه عاشقی را از چنین کارافتادگان پخته‌کار بشنو. سعدی از آیین عشق‌بازی، مانند آن‌که در بغداد زبان عربی را می‌دانند، آگاه است. یار نازنین و دل‌نشینی که داری، دل به او بند و چشم از دیگر خوبان عالم و ناز و نعیم آن ببوش. اگر آن مجنون دل‌باخته لیلی زنده می‌گشت، داستان عشق و عاشقی را از این کتاب می‌آموخت.

БОБИ ШАШУМ

Дар заъфу пирӣ

(Дар бораи ҳолати заифию нотавонии инсон ва одоби тирӣ)

ҲИКОЯТ

Мехмони пире шудам дар Диёри Бакр¹, ки моли фаровон дошту фарзанди хубрӯй. Шабе хикоят кард: «Маро ба умри хеш ба чуз ин фарзанд набудааст. Дарахте дар ин водӣ зиёратгоҳ аст, ки мардумон ба ҳочат хоستان он чо раванд. Шабҳои дароз дар он пойи дарахт бар Ҳақ бинолидам, то маро ин фарзанд бахшидааст». Шунидам, ки писар бо рафикон оҳиста² ҳамегуфт:

- Чӣ будӣ, гар ман он дарахт бидонистаме кучост, то дуо кардамеву падар бимурдӣ. Ҳоча шодикунон, ки писарам оқил асту писар таъназанон, ки падарам фаргут.

*Солҳо бар ту бигзарад, ки гузор
Накунӣ сӯйи турбати падарат.
Ту ба ҷойи³ падар чӣ кардӣ хайр,
То ҳамон чаши дорӣ аз писарат.*

Луғат:

1. ноҳияе дар қисмати шимолии Алҷазира, номаш ба муносибати қабилаи Бакр ибни Воил аст, ки дар ин сарзамин сукунат доранд. 2. пинҳонӣ. 3. дар ҳаққи.

Мазмуни матн:

Мехмони пире...: Дар Диёри Бакр мехмони пирмарде шудам, ки сарвати зиёде дошту фарзанди зебо. Шабе он пирмард хикоят кард, ки ман дар умри дарози худ танҳо як фарзанд дорам. Дар ин сарзамин дарахте ҳаст, ки мардум онро зиёрат мекунанду ҳочат мецоҳанд. Шабҳои зиёде зери он дарахт ба Худо нола кардам, то ба ман ин фарзандро дод.

Шунидам, ки писари пирмард ба рафиконаш пинҳонӣ мегуфт:

باب ششم در ضعف و پیری

(دربارهٔ حالت ضعیفی و ناتوانی انسان و آداب پیری)

حکایت

مهمانِ پیری شدم در دیارِ بکر^۱ که مالِ فراوان داشت و فرزندی خوب روی. شبی حکایت کرد: «مرا به عمرِ خویش به جز این فرزند نبوده است. درختی در این وادی زیارتگاه است که مردمان به حاجت خواستن آنجا روند. شب‌های دراز در آن پایِ درخت بر حق بنالیده‌ام تا مرا این فرزند بخشیده است.» شنیدم که پسر با رفیقان آهسته^۲ همی گفت:
- چه بودی گر من آن درخت بدانستمی کجاست، تا دعا کردمی و پدر بمردی. خواجه شادی کنان که پسر م عاقل است و پسر طعنه‌زنان که پدرم فرتوت.

سال‌ها بر تو بگذرد که گذار
نکنی سوی تربتِ پدرت
تو به جای^۳ پدر چه کردی خیر
تا همان چشم داری از پسر ت؟

لغت:

۱. ناحیه‌ای در قسمتِ شمالِ الجزیره، نامش به مناسبتِ قبیلهٔ بکر ابن وائل است که در این سرزمین سکونت دارند. ۲. پنهانی. ۳. در حق.

مضمون متن:

مهمانِ پیری ...: در دیارِ بکر مهمانِ پیرمردی شدم که ثروتِ زیادی داشت و فرزندی زیبا. شبی آن پیرمرد حکایت کرد که من در عمرِ دراز خود تنها یک فرزند دارم. در این سرزمین درختی هست که مردم آن را زیارت می‌کنند و حاجت می‌خواهند. شب‌های زیادی زیر آن درخت به خدا ناله کردم تا به من این فرزند را داد.

شنیدم که پسر پیرمرد به رفیقانش پنهانی می‌گفت:

- Чӣ хуб мебуд, агар медонистам он дарахт дар кучост, то аз Худо мехостам, ки падарам ҳар чӣ зудтар бимирад. Падар шодикунон мегуфт, ки писарам хирадманд асту писар таъна мекард, ки падарам солхӯрдаи камақл аст.

Солҳо бар ту...: Солҳои зиёд гузашта, ки ту сари ғӯри падарат нарафтаӣ. Ту дар ҳаққи падарат чӣ некие кардаӣ, ки он некиро аз писарат интизор бошӣ!

ҲИКОЯТ

Рӯзе ба ғурури ҷавонӣ саҳт ронда будаму¹ шабонгоҳ ба пойи гаривае² суғт монда. Пирмарде заиф³ аз паси корвон ҳамеомад ва гуфт:

- Чӣ нишинӣ, ки на ҷойи хуфтагӣ аст?

Гуфтагӣ:

- Чун равам, ки на пойи рафтагӣ аст?

Гуфт:

-Ин нашунидӣ, ки соҳибдилон гуфтаанд: «Рафтагӣ нишастан беҳ, ки давидану гусастан»?

*Эй ки муштоқи⁴ манзилӣ, машитоб,
Панди ман қор банду сабр омӯз.
Асби тозӣ⁵ дутақ⁶ равад ба ишроб
В-уштур оҳиста меравад шабу рӯз.*

Луғат:

1. тез роҳ гашта будам. 2. дар домани теппае. 3. камқувват. 4. орзуманд. 5. аспи арабӣ. 6. давидани саҳти асп.

Мазмуни матн:

Рӯзе ба...: Рӯзе ба ғуруру ҷаҳли ҷавонӣ тез роҳ рафта будаму шабонгоҳ дар домани теппае аз рафтагӣ бозмондам. Пирмарди нотавоне, ки аз паси корвон меомад, гуфт:

-Чӣ нишастай, ки ин ҷой ҷойи хобидан нест?! Ба пирмард гуфтагӣ:

- Чӣ тавр равам, ки пойи рафтагӣ надорам.?

- چه خوب می بود اگر می دانستم آن درخت در کجاست تا از خدا می خواستم که پدرم هرچه زودتر بمیرد. پدر شادی کنان می گفت که پسرم خردمند است و پسر طعنه می کرد که پدرم سالخورده کم عقل است.

سالها بر تو ...: سالهای زیاد گذشته که تو سرِ گورِ پدرت نرفته ای. تو در حقِ پدرت چه نیکی کرده ای که آن نیکی را از پسرت انتظار باشی!

حکایت

روزی به غرورِ جوانی سخت رانده بودم^۱ و شبانگاه به پای گریه‌ای^۲ سست مانده. پیرمردی ضعیف^۳ از پسِ کاروان همی آمد و گفت:

- چه نشینی که نه جای خفتن است؟
گفتم:

- چون روم که نه پای رفتن است؟
گفت:

- این نشیندی که صاحب دلان گفته اند: «رفتن و نشستن به که دویدن و گسستن»؟

ای که مشتاق^۴ منزلی، مشتاب
پند من کاربند و صبر آموز
اسب تازی^۵ دوتک^۶ رود به شتاب
و اُشتر آهسته می رود شب و روز

لغت:

۱. تیزراه گشته بودم. ۲. در دامنهٔ تپه‌ای. ۳. کم‌قوت. ۴. آرزومند. ۵. اسب عربی. ۶. دویدنِ سختِ اسب.

مضمون متن:

روزی به ... روزی به فریب و جهل جوانی تیزراه رفته بودم و شب هنگام در دامنِ تپه‌ای از رفتن باز ماندم. پیرمرد ناتوانی که از پسِ کاروان می آمد گفت:

- چه نشسته ای که اینجا جای خوابیدن نیست؟!
به پیرمرد گفتم:

- چطور روم که پای رفتن ندارم.

Гуфт:

- Ин хикматро нашунидаї, ки равшандилони донишманд гуфтаанд: «Рафтани нишастан беҳтар аст аз давидану аз пой мондан»?

Эй ки муштоқи...: Эй он, ки орзуманди расидан ба манзили худ хастї, шитоб макун! Аспи арабии тезрав, ки шитобон меравад, ба зудї аз рафтан мемонад, вале шутур, ки оҳиста меравад, шабонарӯз роҳ мепаймояд.

ҲИКОЯТ

Чавоне चुсти латифи хандони ширинзабон дар ҳалқаи ишрати¹ мо буд, ки дар дилаш аз ҳеч навъе ғам наёмадию лаб аз ханда фароҳам². Рӯзгоре баромад, ки иттифоқи мулоқот науфтод. Баъд аз он дидамаш зан хостаю³ фарзандон хоста⁴ ва беҳи нишоташ⁵ буридаю гули хавас пажмурида. Пурсидамаш: «Чӣ гунаиву чӣ ҳолат аст?»

Гуфт:

- То кӯдакон биёвардам, дигар кӯдакӣ накардам!

*Чун тир шудӣ, зи кӯдакӣ даст бидор,
Бозию зарофат⁶ ба чавонон бигузор!*

Луғат:

1. анҷумани зиёфатхӯрию хушгузаронӣ. 2. даҳонаш ҳамеша пурханда буд. 3. зан гирифта. 4. фарзандон ёфта. 5. шодмонӣ, хушӣ. 6. хуштабӣ.

Мазмуни матн:

Чавоне चुст...: Чавони чолоку нуктасанҷ ва хандону ширинзабон дар ҳалқаи зиёфатхӯрию хушгузаронии мо буд, ки дар дили вай ҳеч ғам набуд ва даҳонаш аз ханда баста намешуд. Чандин вақт ўро надида будам. Баъд аз он айём дидам, ки зан гирифтаю фарзандон ёфтааст ва ниҳоли хушдилияш хушкидаю гули орзую хавасаш пажмурда шудааст. Пурсидам, ки чӣ гунаї ва ин чӣ ҳол аст?

گفت:

- این حکمت را نشنیده‌ای که روشن‌دلان دانشمند گفته‌اند: «رفتن و نشستن بهتر است از دویدن و از پای ماندن»؟

ای که مشتاق ...: ای آن‌که آرزومند رسیدن به منزل خود هستی، شتاب مکن! اسپِ عربی تیزرو که دوپویه شتابان می‌رود، به‌زودی از رفتن می‌ماند، ولی شتر که آهسته می‌رود شبانه‌روز راه می‌پیماید.

حکایت

جوانی چُستِ لطیفِ خندانِ شیرین‌زبان در حلقهٔ عشرت^۱ ما بود که در دلش از هیچ نوعی غم نیامدی و لب از خنده فراهم^۲. روزگاری برآمد که اتفاق ملاقات نیوفتاد. بعد از آن دیدمش زن خواسته^۳ و فرزندان خاسته^۴ و بیخ نشاطش^۵ بریده و گل هوس پژمریده. پرسیدمش: «چگونه‌ای و چه حالت است»؟

گفت:

- تا کودکان بیاوردم، دیگر کودکی نکردم!

چون پیر شدی، ز کودکی دست بدار

بازی و ظرافت^۶ به جوانان بگذار!

لغت:

۱. انجمن ضیافت‌خوری و خوش‌گذرانی. ۲. دهانش همیشه پُر خنده بود. ۳. زن گرفته. ۴. فرزندان یافته. ۵. شادمانی، خوشی. ۶. خوش طبعی.

مضمون متن:

جوانی چُست ...: جوان چقان و نکته‌سنج و خندان و شیرین‌زبانی در حلقهٔ ضیافت‌خوری و خوش‌گذرانی ما بود که در دل وی هیچ غم نبود و دهانش از خنده بسته نمی‌شد. چندین وقت او را ندیده بودم. بعد از آن ایام دیدم که زن گرفته و فرزندان یافته است و نهال خوشدلی‌اش خشکیده و گل آرزو و هوسش پژمریده شده است. پرسیدم که چگونه‌ای و این چه حال است؟

Гуфт:- Чун фарзанддор шудам, аз шодию хурсандии кӯдакона даст кашидам.

Чун пир шудӣ...: Чун пир шудӣ, аз хушиҳою бегамии кӯдакӣ даст каш ва бозию хуштабъиро ба ҷавонон гузор!

ҲИКОЯТ

Вақте ба ҷаҳли ҷавонӣ бонг бар модар задам. Дилозурда ба кунче нишасту гирён ҳамегуфт: «Магар хурдӣ фаромӯш кардӣ, ки дурушти¹ мекунӣ?»

*Чӣ хуш гуфт золе² ба фарзанди хеш,
Чу дидаш палангафкану пилтан³,
Гар аз аҳди хурдит ёд омадӣ,
Ки бечора будӣ дар оғӯши ман,
Накардӣ дар ин рӯз бар ман ҷафо,
Ки ту шермардию ман пирзан.*

Луғат:

1. дағалӣ, бадрафторӣ. 2. пир, солхӯрда. 3. танаш монанди фил, пурзӯр.

Мазмуни матн:

Вақте ба ҷаҳли...: Рӯзе бо ғуруру ҷаҳолати ҷавонӣ ба сари модар садо баланд кардам. Дилаш ранчиду ба кунче нишаст ва гирён гуфт:

- Магар замони кӯдакиятро фаромӯш кардӣ, ки ба ман дағалӣ мекунӣ?

Чӣ хуш гуфт...: Пирзане писар худро, ки далеру зӯрманд шуда буд, гуфт: - Агар айёми кӯдакии худро, ки дар оғӯши ман нотавон будӣ, фаромӯш намекардӣ, имрӯз, ки тануманду пурқувват гаштаию ман солхӯрда, ситам бар ман раво намедоштӣ.

گفت: چون فرزنددار شدم، از شادی و خرسندی کودکانه دست کشیدم.
چون پیر شدم... چون پیر شدم از خوشی‌ها و بی‌غمی کودکی دست کش و بازی و
خوش طبعی را به جوانان گذار!

حکایت

وقتی به جهل جوانی بانگ بر مادر زدم. دل آزرده به کنجی نشست و گریان همی گفت:
«مگر خردی فراموش کردی که درشتی^۱ می‌کنی؟»

چه خوش گفت زالی^۲ به فرزند خویش
چو دیدش پلنگ افکن و پیل تن^۳
گراز عهد خردیت یاد آمدی
که بیچاره بودی در آغوش من
نکردی در این روز بر من جفا
که تو شیر مردی و من پیرزن

لغت:

۱. دغلی، بد رفتاری. ۲. پیر، سالخورده. ۳. تنش مانند فیل، پُر زور.

مضمون متن:

وقتی به جهل... روزی با غرور و جهالت جوانی به سرِ مادر صدا بلند کردم. دلش رنجید و به
کنجی نشست و گریان گفت:

– مگر زمان کودکی‌ات را فراموش کرده‌ای که به من دغلی می‌کنی؟

چه خوش گفت...: پیرزنی پسر خود را که دلیر و زورمند شده بود، گفت: اگر ایام کودکی
خود را که در آغوش من ناتوان بودی فراموش نمی‌کردی، امروز که تومند و پُر قوت گشته‌ای و من
سالخورده، ستم بر من روانمی‌داشتی.

БОБИ ҲАФТУМ

Дар таъсири тарбият

(Дар бораи он аст, ки тарбият бояд чӣ гуна анҷом шавад ва он ба инсон чӣ таъсир дорад)

ҲИКОЯТ

Якero аз вузарo¹ писаре кавдан² буд. Пеши яке аз донишмандон фиристод, ки мар инро тарбияте мекун, магар ки оқил шавад. Рӯзгоре таълим кардашӯ муассир³ набуд. Пеши падараш кас фиристод, ки ин оқил намебошаду маро девона кард.

*Чун бувад асли гавҳаре қобил,
Тарбиятро дар ӯ асар бошад.
Ҳеч сайқал⁴ нақӯ надонад кард,
Оҳанеро, ки бадгуҳар бошад.
Саг ба дарёи ҳафтгона⁵ бишӯй,
Ки чу тар шуд, палидтар бошад.
Хари Исо⁶ гараи ба Макка⁷ баранд,
Чун биёяд, ҳанӯз хар бошад.*

Луғат:

1. вазирҳо. 2. гӯл, камақл. 3. таъсиргузор, фоидабахш. 4. зудоянда, суфтакунанда. 5. ҳафт муҳит ҳам мегӯянд, ҳафт дарё: дарёҳои Чин, Мағриб, Рум, Набтас, Табария, Ҷурҷон ва дарёи Хоразм. 6. харе, ки пайғомбар Исои Масеҳ бар он савор мешуду ба сафар мерафт. 7. шаҳре дар Арабистон, ки хонаи Худо он ҷост ва мусулмонон барои зиёрати он мераванду ҳоҷи мешаванд.

Мазмуни матн:

Яке аз...: Яке аз вазирон писари камақле дошт. Назди донишманде фиристод, ки тарбият кун, шояд оқил шавад. Донишманд чанд муддат таълим дод, аммо фоида накард. Назди вазир кас фиристод, ки ин писар оқил намебошаду маро девона мекунад.

باب هفتم در تأثیر تربیت

(در باره آن است که تربیت باید چگونه انجام شود و آن به انسان چه تأثیر دارد)

حکایت

یکی را از وزرا^۱ پسری کودن^۲ بود. پیش یکی از دانشمندان فرستاد که مر این را تربیتی می کن، مگر که عاقل شود. روزگاری تعلیم کردش و مؤثر^۳ نبود. پیش پدرش کس فرستاد که این عاقل نمی باشد و مرا دیوانه کرد.

چون بود اصل گوهری قابل

تربیت را در او اثر باشد

هیچ صیقل^۴ نکو نداند کرد

آهنی را که بدگهر باشد

سگ به دریای هفت گانه^۵ بشوی

که چو تر شد، پلیدتر باشد

خر عیسی^۶ گرش به مکه^۷ برند

چون بیاید هنوز خر باشد

لغت:

۱. وزیرها. ۲. گول، کم عقل. ۳. تأثیرگذار، فایده بخش. ۴. زودآینده، سفت کننده. ۵. هفت محیط هم می گویند، هفت دریا: دریاهای چین، مغرب، روم، نبتس، تبری، جرجان و دریای خوارزم. ۶. خری که پیغامبر، عیسای مسیح، بر آن سوار می شد و به سفر می رفت. ۷. پایتخت عربستان که خانه خدا آنجاست و مسلمانان برای زیارت آن می روند و حاجی می شوند.

مضمون متن:

یکی را از... یکی از وزیران پسر کم عقلی داشت. نزد دانشمندی فرستاد که تربیت کن، شاید عاقل شود. دانشمند چند مدت تعلیم داد، اما فایده نکرد. نزد وزیر کس فرستاد که این پسر عاقل نمی باشد و مرا دیوانه می کند.

Чун бувад...: Он кас, ки аслу сиришташ хуб бошаду таълихро қабул кунад, тарбият дар вай асар мекунад. Оҳане, ки бегавҳар аст, ҳазор сайқал кардан натиҷа намедиҳад. Сағро агар дар ҳафт дарё бишӯйӣ, чун тар мешавад, палидтар мегардад. Хари Исоро агар ба зиёрати хонаи Худо ҳам бубаранд, дидори Каъба бар вай таъсир намекунад ва ҳамон хар мемонад.

Мақсади шоир он аст, ки таълиму тарбият дар беҳирадон таъсир намекунад ва табиати харонаи онҳоро дигар намесозад.

ҲИКОЯТ

Ҳакиме¹ писаронро панд меод, ки чонони падар, хунар омӯзед, ки мулку давлати дунёро эътимод нашоёд ва симу зар дар сафар бар маҳалли хатар аст: ё дузд ба як бор бибарад, ё хоча ба тафорик² бихурад. Аммо хунар чашмаи зоянда асту давлати поянда. В-агар хунарманд аз давлат биуфтад, ғам набошад, ки хунар дар нафси³ худ давлат аст, ҳар чо ки равад, қадр бинаду дар садр⁴ нишинад ва беҳунар лукма чинаду сахтӣ бинад!

*Вақте афтод фитнае дар Шом⁵,
Ҳар кас аз гӯшае фаро рафтанд.
Рустозодагони⁶ донишманд
Ба вазири подшо рафтанд.
Писарони вазири ноқисақл⁷
Ба гадоӣ ба русто⁸ рафтанд.*

Луғат:

1. донишманд, донандаи илмҳои ҳикмат. 2. ҷудо-ҷудо, мурод кам-кам хӯрдан. 3. зоти худ. 4. пешгоҳ, болои маҷлис, маснади баланд. 5. Сурияи кунунӣ. 6-зодагони деҳа, аҳли деҳа. 6. камхирад, камақл. 7. деҳа.

Мазмуни матн:

Ҳакиме...: Донишманде писарони худро панд меод, ки «Эй азизони падар, хунар омӯзед, ки ба молу мулк ва давлати дунё эътимод нест. Пулу мол хангоми сафар дар маърази нобудӣ аст: ё дузд якбора ҳамаашро мебарад ё соҳибаш кам-кам харҷ мекунад, ки тамом мешавад. Аммо касбу хунар монанди чашма ҳамеша дар

چون بُود ... آن کس که اصل و سرشتش خوب باشد و تعلیم را قبول کند، تربیت در وی اثر می‌کند. آهنی که بی‌گوهر است، هزار صیقل و سُفته کردن نتیجه نمی‌دهد. سگ را اگر در هفت دریا بشویی، چون تر می‌شود، پلیدتر می‌گردد. خر عیسی را اگر به زیارت خانه خدا هم ببرند، دیدار کعبه بر وی تأثیر نمی‌کند و همان خر می‌ماند. مقصد شاعر آن است که تعلیم و تربیت در بی‌خردان تأثیر نمی‌کند و طبیعتِ خرانه آنها را دیگر نمی‌سازد.

حکایت

حکیمی^۱ پسران را پند می‌داد که جانان پدر، هنر آموزید که مُلک و دولت دنیا را اعتماد نشاید و سیم و زر در سفر بر محلّ خطر است: یا دزد به یک بار ببرد، یا خواجه به تفاریق^۲ بخورد. اما هنر چشمه زاینده است و دولت پاینده. وگر هنرمند از دولت بیفتد غم نباشد که هنر در نفس^۳ خود دولت است، هر جا که رُود قدر بیند و در صدر^۴ نشیند و بی‌هنر لقمه چیند و سختی بیند!

وقتی افتاد فتنه‌ای در شام^۵
هر کس از گوشه‌ای فرارفتند
روستازادگان^۶ دانشمند
به وزیری پادشا رفتند
پسران وزیر ناقص عقل^۷
به گدایی به روستا^۸ رفتند

لغت:

۱. دانشمند، داننده علم‌های حکمت. ۲. جدا جدا، مراد کم‌کم خوردن. ۳. ذات خود. ۴. پیشگاه، بالای مجلس، مَسْنَدِ بلند. ۵. سوریه کنونی. ۶. زادگان دیه، اهل دیه. ۶. کم‌خرد، کم‌عقل. ۷. دیه.

مضمون متن:

حکیمی ... دانشمندی پسران خود را پند می‌داد که ای عزیزان پدر، هنر آموزید که به مال و مُلک و دولت دنیا اعتماد نیست. پول و مال هنگام سفر در معرض نابودی است: یا دزد یک‌باره همه‌اش را می‌برد یا صاحبش کم‌کم خرج می‌کند که تمام می‌شود. اما کسب و هنر مانند چشمه همیشه در

афзоиш асту фоида меоварад ва сарватест, ки ҳамеша бо соҳибаш аст. Агар соҳибхунара бепул монд, гапе нест, зеро хунара дар зоти худ сарват аст. Хунараманд ҳар ҷо равад, ӯро ҳурмат мекунаду боло менишонанд, вале беҳунара гадоӣ мекунаду ба саҳтӣ рӯзгор мегузаронад».

Вақте афтод...: Вақте дар кишвари Шом ошӯбу ғавго ба амал омад, ҳар кас худро ба гӯшае гирифт пайи касбу коре шуд. Зодағони деҳа, ки донишманд буданд, ба мақоми вазири подшоҳ расиданд, аммо фарзандони камақли вазира ба деҳа барои гадоӣ рафтанд.

ҲИКОЯТ

Муаллими кутуберо¹ дидам дар диёри Мағриб² турушрӯе,³ талхгуфторе, бадгӯе, мардумозоре, гадотабье нопархезгор, ки айши мусулмонон ба дидани ӯ табаҳ гаштиву хондани Қуръонаш дили мардум сиях кардӣ. Ҷамъе писарони покизаву духтарони дӯшиза ба дасти ҷафои ӯ гирифтгор, на захираи хандаю на ёрои⁴ гуфтор, гаҳ орази симини⁵ якеро тапанча⁶ задӣ ва гоҳ соки булӯрини дигареро шиканча кардӣ. Алқисса⁷, шунидам, ки тарфе⁸ аз хабосати нафси⁹ ӯ маълум карданд ва бизаданду биронданд ва мактаби ӯро ба муслихе¹⁰ доданд порсои салим,¹¹ некмарди ҳалим, ки сухан ҷуз ба ҳукми зарурат нагуфтию мӯчиби озори кас бар забонаш нарафтӣ. Кӯдаконро ҳайбати устои нахустин аз сар бирафт ва муаллими дувминро ахлоқ малакӣ¹² диданду як-як дев шуданд. Ба эътимоди ҳилми¹³ ӯ тарки илм доданд. Ағлаби авқот¹⁴ ба бозича фароҳам нишастандӣ ва лавҳ дурустнокарда дар сари ҳам шикастандӣ.

*Устои муаллим ҷу бувад беозор,
Хирсақ бозанд кӯдакон дар бозор.*

Баъд аз ду ҳафта бар он масҷид гузар кардам, муаллими аввалинро дидам, ки дил хуш карда буданду ба ҷойи хеш оварда. Инсоф,¹⁵ биранчидаму «лоҳавл» гуфтам, ки иблисро¹⁶ муаллими малоика¹⁷ дигар чаро кардаанд? Пирмарде зарифи чахондида гуфт:

افزایش است و فایده می‌آورد و ثروتی است که همیشه با صاحبش است. اگر صاحب‌هنر بی‌پول ماند، گپی نیست، زیرا هنر در ذات خود ثروت است. هنرمند هر جا رُود او را حرمت می‌کنند و بالا می‌نشانند، ولی بی‌هنر گدایی می‌کند و به‌سختی روزگار می‌گذراند.

وقتی افتاد ... وقتی در کشور شام آشوب و غوغا به عمل آمد، هرکس خود را به گوشه‌ای گرفت و پی کسب و کاری شد. زادگان دیه که دانشمند بودند، به مقامِ وزیرِ پادشاه رسیدند، اما فرزندان کم‌عقلِ وزیر به قشلاق‌ها برای گدایی رفتند.

حکایت

معلم کُتابی^۱ دیدم در دیار مغرب^۲ تُرش‌روی^۳ تلخ‌گفتارِ بدگویِ مردم آزارِ گداطبعِ ناپرهیزگار که عیش مسلمانان به دیدن او تبه‌گشتی و خواندن قرآنش دلِ مردم سیه کردی. جمعی پسرانِ پاکیزه و دخترانِ دوشیزه به دست جفای او گرفتار، نه زهره خنده و نه یارای^۴ گفتار، گه عارضِ سیمین^۵ یکی را تَبَّچه^۶ زدی و گاه ساقِ بلورینِ دیگری را شکنجه کردی. القصه^۷ شنیدم که طرفی^۸ از خباثتِ نفس^۹ او معلوم کردند و بزدند و براندند و مکتب او را به مُصلحی^{۱۰} دادند پارسایِ سلیم^{۱۱} نیک‌مردِ حلیم که سخن جز به حکم ضرورت نگفتی و موجب آزارِ کس بر زبانش نرفتی. کودکان را هیبتِ استادِ نخستین از سر برفت و معلمِ دومین را اخلاقِ مَلکی^{۱۲} دیدند و یک‌یک دیو شدند. به اعتمادِ حلیم^{۱۳} او ترکِ علم دادند. اغلبِ اوقات^{۱۴} به بازیچه فراهم نشستندی و لوحِ درست‌ناکرده در سر هم شکستندی.

استادِ معلمِ چو بُود بی‌آزار

خرسکِ بازند کودکان در بازار

بعد از دو هفته بر آن مسجد گذر کردم، معلمِ اولین را دیدم که دل خوش کرده بودند و به‌جای خویش آورده. انصاف^{۱۵}، برنجیدم و «لا حول» گفتم که ابلیس^{۱۶} را معلمِ ملائکه^{۱۷} دیگر چرا کرده‌اند؟ پیرمردی ظریفِ جهان‌دیده گفت:

*Подшоҳе писар ба мактаб дод,
Лавҳи симин-и¹⁸ бар канор ниҳод.
Бар сари лавҳи ӯ набишта ба зар:
«Чаври устод бех, ки мехри падар».*

Луғат:

1. мактаб. 2. сарзамини шимоли Африқо. 3. чехра дарҳамкашида . 4. чуръат. 5. рухсораи нукрафом, рӯйи сафеди зебо. 6. шапотӣ, сий. 7. кӯтоҳии сухан. 8. андаке. 9. бадихои хислати ӯ. 10. некукор. 11. беозор. 12. ахлоқи фариштаӣ. 13. бурдборӣ, меҳрубонӣ. 14. бештари вақтҳо. 15. ба ростӣ. 16. шайтон, дев, аҳриман. 17. фариштаҳо. 18. тахтаи машқи нукрагин.

Мазмуни матн:

Муаллими куттобе...: Дар диёри Мағриб муаллими мактаберо дидам чехра дарҳамкашида, талхгуфтор, бадхислат, мардумозор ва бетакво, ки хушию нишоти мардumi мусулмон ба дидани вай хароб гаштаю қуръонхонияш дили мардумро сиёҳ карда буд. Як гурӯҳ писарони зебочехраву духтарони бокира гирифтори чаври ӯ буданд, ки на захираи хандидан дошганду на чуръати сухан гуфтан. Зеро ба рухсораи нукрамонанди яке шаппотӣ мезаду соқи булӯрини дигареро мепучид. Сухан кӯтоҳ, шунидам, ки мардум андаке аз хислатҳои бади муаллим огоҳ шудаанд ва ба зӯрӣ аз мактаб рондаанд. Ва мактаби ӯро ба як муаллими некӯкори парҳезкор ва беозору хубниҳод додаанд, ки танҳо ба зарурат сухан мегуфт ва касеро бо гуфтор озор намедод. Кӯдакон чун муаллимо фариштахислат диданд, ҳайбату даҳшати муаллими аввалро фаромӯш карданду ягон-ягон шайтонхислат шуданд. Аз меҳрубонию бурдбории муаллим истифода бурданду хонданро тарк карданд ва бештари вақтҳо ба бозӣ машғул буданд ва тахтаи машқи тамомнонавиштаро ба сари якдигар заданду шикастанд.

Устоди муаллим...: Омӯзгори таълимдиханда агар беозор бошад, бачагони мактаб дар сари кӯчаю бозор хирсакбозӣ мекунанд.

Баъд аз...: Баъд аз ду ҳафта бар он масҷид, ки мактаб дар он ҷо воқеъ буд, гузаштам. Дидам, ки падарону модарон ҳамон муаллими аввалро барои таълими кӯдакон беҳтар доништа ва дубора мактабро ба ӯ дода буданд. Ба ростӣ, ранҷидам ва ояи «Лоҳавл»-ро хондам, ки чаро шайтонро омӯзгори фариштаҳо кардаанд? Мӯйсафеди донои ҷаҳондидае гуфт:

پادشاهی پسر به مکتب داد
لوح سیمینش^{۱۸} بر کنار نهاد
بر سر لوح او نبشته به زر:
«جور استاد به ز مهر پدر»

لغت:

۱. مکتب. ۲. سرزمین شمال آفریقا. ۳. چهره درهم کشیده. ۴. جرئت. ۵. رخساره نقره فام، روی سفید زیبا. ۶. شپاتی، سیلی. ۷. کوتاهی سخن. ۸. اندکی. ۹. بدی های خصلت او. ۱۰. نیکوکار. ۱۱. بی آزار. ۱۲. اخلاق فرشته ای. ۱۳. بردباری، مهربانی. ۱۴. بیشتر وقت ها. ۱۵. به راستی. ۱۶. شیطان، دیو، اهریمن. ۱۷. فرشته ها. ۱۸. تخته مشق نقره گین.

مضمون متن:

معلم کتابی ... در دیار مغرب معلم مکتبی را دیدم چهره درهم کشیده، تلخ گفتار، بدخصلت، مردم آزار و بی تقوا که خوشی و نشاط مردم مسلمان به دیدن وی خراب گشته و قرآن خوانی اش دل مردم را سیاه کرده بود. یک گروه پسران زیباچهره و دختران باکره گرفتار جور او بودند و نه زهره خندیدن داشتند و نه جرئت سخن گفتن. زیرا به رخساره نقره مانند یکی شپاتی می زد و دست بلورین دیگری را می پوچید. سخن کوتاه، شنیدم که مردم اندکی از خصلت های پلید معلم آگاه شده اند و بزور از مکتب رانده اند و مکتب او را به یک معلم نیکوکار پرهیزگار و بی آزار و خوب نهاد داده اند که تنها به ضرورت سخن می گفت و کسی را با گفتار آزار نمی داد. کودکان چون معلم را فرشته خصلت دیدند، هیبت و دهشت معلم اول را فراموش کردند و یگان یگان شیطان خصلت شدند. از مهربانی و بردباری معلم استفاده بردند و خواندن را ترک کردند و بیشتر وقت به بازی مشغول بودند و تخته مشق تمام نانوشته را به سر یکدیگر زدند و شکستند.

استاد معلم ... آموزگار تعلیم دهنده اگر بی آزار باشد، بچگان مکتب در سر کوجه و بازار خرسک بازی می کنند.

بعد از ... بعد از دو هفته بر آن مسجد که مکتب در آنجا واقع بود، گذشتم. دیدم که پدران و مادران همان معلم اول را برای تعلیم کودکان بهتر دانسته و دوباره مکتب را به او داده بودند. به راستی رنجیدم و آیه «لا حول» را خواندم که چرا شیطان را آموزگار فرشته ها کرده اند؟ موی سفید دانای جهان دیده ای گفت:

Подшоҳе писар...: Подшоҳе писарашро ба мактаб овард ва тахтаи машқи нуқрагинро дар пешаш гузошт, ки дар оғози он бо оби тило чунин навишта шуда буд: «Ҷабре, ки омӯзгор барои таълим додан ба писар мекунад, беҳтар аз меҳри падараш аст».

ҲИКОЯТ

Фақираи¹ дарвеше ҳомила² буд. Муддате ҳамл ба сар оварда ва мар ин дарвешро ҳама умр фарзанд наёмада буд. Гуфт:

- Агар Худой таоло маро писаре диҳад, чуз ин хирқа³, ки пӯшида дорам, ҳар чӣ милки⁴ ман аст, исори⁵ дарвешон кунам.

Иттифоқан, писар оварду суфраи дарвешон ба мӯчиби шарт⁶ биниход.

Пас аз чанд соли, ки аз сафари Шом бозомадам, ба маҳаллати он дӯст баргузаштаму аз чигунагии ҳолаш хабар пурсидам. Гуфтанд:

- Ба зиндони шахна⁷ дар аст.

Сабаб пурсидам, касе гуфт:

- Писараш ҳамр⁸ хӯрдасту арбада⁹ кардааст ва хуни касе рехтаву худ аз миён гурехта. Падарро ба иллати ӯ¹⁰ силсила¹¹ дар ной¹² асту банди гарон бар пой. Гуфтам:

- Ин балоро ба хочат аз Худой хостааст!

*Занони бордор, эй марди хушёр,
Агар вақти вилодат¹³ мор зоянд,
Аз он беҳтар ба наздики хирадманд,
Ки фарзандони ноҳамвор¹⁴ зоянд.*

Луғат:

1. зан, ҳамсар. 2. бордор. 3. либоси пашминаи сад бор дарбехдидаи сӯфиён, ки барои дарвешони тариқат кадри азим дорад. 4. молу амвол. 5. бахшиш. 6. ба ҳукми паймону назр. 7. посбони шаҳр, асас, пулис. 8. шароб, арақ. 9. бадрафторӣ, чангу ситеза. 10. ба сабаби. 11. занчир. 12. гулӯ, гардан. 13. зодан, таваллуд кардан. 14. беадаб, бадахлок.

پادشاهی پسر ...: پادشاهی پسرش را به مکتب آورد و تختۀ مشقِ نقره‌گین را در پیشش گذاشت که در آغاز آن با آب طلا چنین نوشته شده بود: «جبری که آموزگار برای تعلیم دادن به پسر می‌کند، بهتر از مهر پدرش است».

حکایت

فقیره^۱ درویشی حامله^۲ بود. مدّتِ حَمَل به سر آورده و مر این درویش را همه عمر فرزند نیامده بود. گفت:

- اگر خدای تعالی مرا پسری دهد، جز این خرقه^۳ که پوشیده دارم، هرچه ملک^۴ من است ایثار^۵ درویشان کنم.

اتفاقاً پسر آورد و سفره^۶ درویشان به موجب شرط^۷ بنهاد. پس از چند سالی که از سفر شام بازآمدم به محلّت آن دوست برگزیدم و از چگونگی حالش خبر پرسیدم. گفتند به زندان شحنه^۸ در است.

سبب پرسیدم، کسی گفت:

- پسرش خمر^۹ خورده است و عربده^{۱۰} کرده است و خون کسی ریخته و خود از میان گریخته. پدر را به علّت او^{۱۱} سلسله^{۱۲} در نای^{۱۳} است و بندِ گران بر پای. گفتم:
- این بلا را به حاجت از خدای عزّ و جَلّ خواسته است!

زنانِ باردار ای مرد هُشیار
اگر وقتِ ولادت^{۱۴} مار زایند
از آن بهتر به نزدیکِ خردمند
که فرزندانِ ناهموار^{۱۵} زایند

لغت:

۱. زن، همسر. ۲. باردار. ۳. لباس پشمینه صد بار در بیه‌دیده صوفیان که برای درویشان طریقت قدرِ عظیم دارد. ۴. مال و اموال. ۵. بخشش. ۶. به حکم پیمان و نذر. ۷. پاسبانِ شهر، عسس، پلیس. ۸. شراب، عرق. ۹. بدرفتاری، جنگ و ستیزه. ۱۰. به سبب. ۱۱. زنجیر. ۱۲. گلو، گردن. ۱۳. زادن، تولد کردن. ۱۴. بی‌ادب، بد اخلاق.

Мазмуни матн:

Фақираи дарвеше...: Зани дарвеше бордор буду замони хомилагияш ба поён расида буд ва ин марди камбағал то он замон фарзанде надошт. Ният кард, ки агар Худованд ба ӯ писар диҳад, ба ғайр аз хирқае, ки дар тан дорад, ҳамаи дороияшро ба дарвешон бибахшад. Зани дарвеш писар ба дунё овард ва ӯ ба ҳукми аҳду назре, ки карда буд, барои қаландарони бечиз дастархон орошт. Чанд сол гузашт. Аз сафари Шом бармегаштам. Ба маҳаллаи он дарвеш рафтаму аз аҳволаш пурсидам. Гуфтанд, ки дар зиндон аст. Сабаби зиндон шуданашро пурсидам, гуфтанд, ки писараш шароб хӯрдаву чангу чидол карда ва касеро куштаву гурехтааст. Ба сабаби гуноҳи писар дарвешро ба зиндон андохтанду дар гарданааш занҷир баставу ба пояш кунда задаанд. Гуфтам, ки ин мусибатро бо орзуву ниёз аз Худованд хоста буд.

Занони бордор...: Эй марди зирак, агар занони ҳомила мор ба дунё оваранд, беҳтар аз он аст, ки фарзанди бадахлоку беадаб таваллуд кунанд.

ҲИКОЯТ

Мардакero чашмдард хост.¹ **Пеши байтор² рафт,** ки даво кун. **Байтор аз он чи дар чашми чорпой³ мекард,** дар дидаи ӯ кашиду кӯр шуд. **Ҳукумат⁴ ба довар⁵ бурданд.**

Гуфт:

- **Бар ӯ ҳеч товон⁶ нест.** Агар ин ҳар набудӣ, пеши байтор нарафтӣ!

Максуд аз ин сухан он аст, то бидонӣ, ки ҳар он ки ноозмударо кори бузург фармояд, бо он ки надомат⁷ барад, ба наздики хирадмандон ба хиффати⁸ раъй⁹ мансуб гардад.

*Надиҳад ҳушманди равшанроӣ
Ба фурумоя¹⁰ корҳои хатир.¹¹
Бӯриёбоф¹² агарчи бофандаст,
Набарандаш ба коргоҳи ҳарир.¹³*

Луғат:

1. пайдо шуд, ба вучуд омад, рӯй дод. 2. духтур (пизишк)-и ҳайвонот. 3. ҳайвон. 4. ин чо ба маънии доварӣ, ҳукм кардан. 5. қозӣ. 6. чарима, он чи дар бадали зараре дода мешавад. 7. пушаймонӣ. 8. сабукӣ, камақлӣ. 9. фикр, андеша, ақида. 10. сифла, пастфитрат, бадасл. 11. муҳим, бузург. 12. ҳасирбоф. 13. шохӣ, абрешим, матои абрешимӣ.

مضمون متن:

فقیره درویشی ...: زن درویشی باردار بود و زمان حامله‌گیش به پایان رسیده بود و این مرد کم‌بغل تا آن زمان فرزندی نداشت. تیت کرد که اگر خداوند به او پسر دهد، به غیر از خرّقه‌ای که در تن دارد، همه مال و اموالش را به کم‌بغلان ببخشد. زن درویش پسر به دنیا آورد و او به حکم عهد و نذری که کرده بود، برای قلندران بی چیز دسترخوان آراست. چند سال گذشت. از سفر شام برمی‌گشتم. به محله آن درویش رفتم و از احوالش پرسیدم. گفتند که در زندان است. سبب زندان شدنش را پرسیدم. گفتند: که پسرش شراب خورده و جنگ و جدال کرده و کسی را کشته و گریخته است. به سبب گناه پسر درویش را به زندان انداختند و در گردنش زنجیر بسته‌اند و به پایش کُنده زده‌اند. گفتم که این مصیبت را با آرزو و نیاز از خداوند خواسته بود.

زنان باردار...: ای مرد زیرک، اگر زنان حامله‌دار هنگام زاییدن مار به دنیا آورند بهتر از آن است که فرزند بد اخلاق و بی ادب تولد کنند.¹¹

حکایت

مردکی را چشم‌درد خواست.¹ پیش بیطار² رفت، که دوا کن. بیطار از آنچه در چشم چارپای³ می‌کرد، در دیده او کشید و کور شد. حکومت⁴ به داور⁵ بردند. گفت:

- بر او هیچ تاوان⁶ نیست. اگر این خر نبودی، پیش بیطار نرفتی! مقصود از این سخن آن است، تا بدانی، که هرآنکه ناآزموده را کار بزرگ فرماید، با آنکه ندامت⁷ برد، به نزدیک خردمندان به خفتی⁸ رأی⁹ منسوب گردد.

ندهد هوشمند روشن‌رای
به فرومایه¹⁰ کارهای خطیر¹¹
بوریا باف¹² اگر چه بافنده است
نبرندش به کارگاه حریر¹³

لغت:

1. پیدا شد، به وجود آمد، روی داد. 2. دُکتر (پزشک) حیوانات. 3. حیوان. 4. اینجا به معنی داور، حکم کردن. 5. قاضی. 6. جریمه، آنچه که در بدل ضرری داده می‌شود. 7. پشیمانی. 8. سبکی، کم‌عقلی. 9. فکر، اندیشه، عقیده. 10. سغله، پست‌فطرت، بداصل. 11. مهم، بزرگ. 12. حصیربا ف. 13. شاهی، ابریشم، متاع ابریشمی.

Мазмуни матн:

Мардакero... Марди нодонеро дар чашмаш дард пайдо шуд. Назди духтур (пизишк)-и ҳайвонот рафт, ки табобат кунад. Духтури ҳайвон он доруе, ки чашми гову харро муолича мекард, ба чашми ӯ молид. Чашми мардак кӯр шуд. Барои қазовату доварӣ ҳар ду ро назди қозӣ бурданд. Қозӣ гуфт:

- Ба ӯ, (яъне, байтор) ҳеч ҷарима баста намешавад. Агар ин мардаки нодон ҳар набуду одам мебуд, барои давои чашм пеши духтур (пизишк)-и ҳайвон намерафт.

Максуд аз ин суҳан... Мурод аз ин суҳан он аст, то бидонӣ, ки ҳар касе ба шахси ноозмудаи бетачриба кори муҳиммеро бовар мекунад, илова бар он ки аз ин амалаш пушаймон мешавад, дар назди донишмандон ба бемасъулиятию беандешагӣ ном мебарорад.

Надихад хушманд... Марди хирадманди дурандеш ба ҳеч вачҳ ба одами пастфитрати нокас корҳои бузурги муҳимро намефармояд. Бӯриёбоф ҳарчанд ки дар шумори бофандагон аст, вале ҳаргиз ӯро дар коргоҳи шоҳибофӣ роҳ намедиханд.

ҲИКОЯТ

Соле низое¹ дар пиёдагони ҳачич² афтода буд ва доӣ³ дар он сафар пиёда. Инсоф, дар сару рӯи ҳам фитодему доди фусуку⁴ чидол⁵ бидодем. Качованишинеро⁶ шунидам, ки бо адили⁷ худ мегуфт:

- Ё лалачаб⁸, пиёдаи оч⁹ чу арсаи шатранч¹⁰ ба сар мебарад, фарзин¹¹ мешавад, яъне, беҳ аз он мегардад, ки буд ва пиёдагони ҳоч¹² бодия¹³ ба сар бурданду батар шуданд.

Аз ман бигӯй ҳоҷи мардумгазойро¹³,

К-ӯ нӯстини халқ ба озор медарад.

Ҳоҷи ту нестӣ, шутур аст, аз барои он-к

Бечора хор мехураду бор мебарад.

Луғат:

1. чанҷол, кашмакаш. 2. ҳаҷқунандагон. 3. дуоқунанда, яъне, ҳуди Саъдӣ. 4. нофармонӣ аз Худо. 5. чангу ситеза кардан. 6. оне, ки дар болои шутур дар қачова, тахт нишастааст. 7. ҳамнишин дар қачова, ҳампахлӯ. 8. Эӣ аҷаб. 9. устухони фил; яъне муҳраи пиёдаи шатранч, ки аз устухони фил сохта шудааст. 10. шохмот. 11. муҳраи шохмот, ки баъд аз шох дараҷаи дуҷум дорад чун вазир, фарзин. 12. ҳоҷиён. 13. мардумозор.

مضمون متن:

مردکی را... مرد نادانی را در چشمش درد پیدا شد. نزد دُکتر (پزشک) حیوانات رفت، که طبابت کند. دامپزشک آن دارویی، که چشم گاو خر را معالجه می‌کرد، به چشم او مالید. چشم مردک کور شد. برای قضاوت و داوری هر دورا نزد قاضی بردند. قاضی گفت:

- به او، (یعنی، بیطار) هیچ جریمه بسته نمی‌شود. اگر این مردک نادان خر نبود و آدم می‌بود، برای دواي چشم پیش دُکتر (پزشک) حیوان نمی‌رفت.

مقصود از این سخن...: مراد از این سخن آن است، تا بدانی، که هرکسی به شخص ناآزموده بی تجربه کار مهمی را باور می‌کند، علاوه بر آنکه از این عملش پشیمان می‌شود، در نزد دانشمندان به بی مسئولیتی و بی‌اندیشگی نام می‌برآرد.

ندهد هوشمند...: مرد خردمند دوراندیش به هیچ وجه به آدم پست فطرت ناکس کارهای بزرگ مهم را نمی‌فرماید. بوریا باف هرچند، که در شمار بافندگان است، ولی هرگز او را در کارگاه شاهی بافی راه نمی‌دهند.

حکایت

سالی نزاعی^۱ در پیادگان حَجِج^۲ افتاده بود و داعی^۳ در آن سفر هم پیاده. انصاف، در سر و روی هم فتادیم و دادِ فسوق^۴ و جدال^۵ بدادیم. گجاوه نشینی^۶ را شنیدم که با عدیل^۷ خود می‌گفت:

- یا لَلْعَجَب^۸، پیاده^۹ عاج^۹ چو عرصه شطرنج^{۱۰} به سر می‌برد فرزین^{۱۱} می‌شود، یعنی به از آن می‌گردد که بود و پیادگان حاج^{۱۲} بادیه^{۱۳} به سر بردند و بتر شدند.

از من بگوی حاجی مردم‌گرای را^{۱۳}
کاو پوستین خلق به آزار می‌درد
حاجی تو نیستی، شتر است، از برای آنک
بیچاره خار می‌خورد و بار می‌برد

لغت:

۱. جنجال، کشمکش. ۲. حج‌کنندگان. ۳. دعاگوی در اینجا یعنی خود سعدی. ۴. نافرمانی از خدا. ۵. جنگ و ستیزه کردن. ۶. آنی که در بالای شتر در گجاوه، تخت نشسته است. ۷. هم‌نشین در گجاوه، هم‌پهلوی. ۸. ای عجب. ۹. دندان‌فیل. ۱۰. شاه‌مات. ۱۱. مهره شاه‌مات که بعد از شاه درجه دوم دارد چون وزیر، فرزین. ۱۲. حاجیان. ۱۳. مردم‌آزار.

Мазмуни матн:

Соле низоъе...: Яке аз солҳо миёни пиёда ҳаҷравандагон чангу ситеза рӯй дод ва ман низ дар ин сафар дар қатори пиёдагон будам. Ба ростӣ, хуб ба сару рӯйи якдигар задему чангу хархаша кардем. Дар баробари мо – пиёдагон, ҳочиёни савори шутур низ буданд. Шунидам, ки яке аз қачованишинон ба ҳамроҳи паҳлӯяш меғуфт: -Эй ачаб, пиёдаи аз устухони фил сохташудаи шоҳмот чун майдони шатранҷро тай мекунад, фарзин мешавад, вале пиёдагони ҳаҷгузор, биёбонро тай карданду ба Каъба расиданд, пастртар шуданду беҳтар не.

Аз ман бигӯй...: Аз номи ман ба ҳочии мардумозор, ки ба ғайбату сарзаниши мардум машғул аст, бигӯ, ки ҳаҷчи туро Худованд қабул намекунад ва ту ҳоҷӣ нестӣ. Балки ҳаҷкунанда шутур аст, зеро ин чонвари даҳонбаста хори биёбон меҳӯраду бори гарон мебарад.

ҲИКОЯТ

Тавонгарзодаеро¹ дидам бар сари гӯри падар нишастаю бо дарвешбачае² мунозира³ дарпайваста, ки сандуки турбати мо сангин асту китобае⁴ рангин ва фарши рухом⁵ андохтаю хишти пирӯза⁶ дар ӯ ба кор бурда, ба гӯри падарат чӣ монад? Хиште ду фароҳам овардаю муште ду хок бар он пошида?! Дарвешписар ин бишниду гуфт:

- То падарат зери он сангҳои гарон бар худ бичунбида бошад, падари ман ба бихишт расида бувад!

*Хар, ки камтар ниҳанд бар вай бор,
Бешиак, осудатар кунад рафтор.*

Луғат:

1. фарзанди давлатманд. 2. фарзанди камбағал. 3. баҳс, мубоҳиса. 4. навишта, катибаи санги рӯйи гӯр. 5. мрамор. 6. санги гаронбаҳо.

مضمون متن:

سال‌ی نزاعی... یکی از سال‌ها میان پیاده حج‌روندگان جنگ و ستیزه روی داد و من نیز در این سفر در قطار پیادگان بودم. به‌راستی، خوب به سر و روی یکدیگر زدیم و جنگ و خرخشه کردیم. در برابر ما پیادگان، حاجیان سوار شتر نیز بودند. شنیدم که یکی از کجاوه‌نشینان به همراه پهلو بوده‌اش می‌گفت: ای عجب، پیاده از دندان فیل ساخته‌شده شاه‌مات، چون میدان شطرنج را طی می‌کند، فرزین می‌شود، ولی پیادگان حج‌گزار بیابان را طی کردند و به کعبه رسیدند، پست‌تر شدند و بهتر نه.

از من بگوی... از نام من به حاجی مردم‌آزار که به غیبت و سرزنش مردم مشغول است، بگو که حج تو را خداوند قبول نمی‌کند و تو حاجی نیستی بلکه حج‌کننده شتر است، زیرا این جانور دهان بسته خار بیابان می‌خورد و بار گران می‌برد.

حکایت

توانگرزادی^۱ را دیدم بر سر گور پدر نشسته و با درویش بچه‌ای^۲ مناظره^۳ در پیوسته که صندوق تربت ما سنگین است و کتابه^۴ رنگین و فرش زخام^۵ انداخته و خشت پیروزه^۶ در او به کار برده، به گور پدرت چه ماند؟ خشتی دو فراهم آورده و مُشتی دو خاک بر آن پاشیده؟! درویش پسر این بشنید و گفت:

- تا پدرت زیر آن سنگ‌های گران بر خود بجنبیده باشد، پدر من به بهشت رسیده بُود!

خر که کمتر نهند بر وی بار
بی شک، آسوده‌تر کند رفتار

لغت:

۱. فرزند دولت‌مند. ۲. فرزند کم‌بغل. ۳. بحث، مباحثه. ۴. نوشته، کتیبه سنگ روی گور. ۵.

مرمر. ۶. سنگ قیمت‌بها.

Мазмуни матн:

Тавонгарзодаеро...: Фарзанди сарватманде дидам, ки дар сари қабри падар нишаста буд ва бо дарвешбачае баҳс мекард, ки қабри падари ман аз санг асту катибаи зебо навишта, фаршаш аз мрамар асту хишти фирӯзагин ба кор бурда шудааст. Ба ҳеч вақт ба гӯри падари ту монанд нест, ки чанд хишт болои ҳам ниҳодай ва чанд мушт хок партофтай. Камбағалзода суханони ўро гӯш кард ва гуфт:

- Пеш аз он ки падари ту зери ин сангҳои вазнин ҳаракате кунад, падари ман ба бихишт мерасад.

Хар, ки...: Харе, ки бар пушти вай бори сабуктар ниҳодаанд, роҳаттару осонтар роҳ меравад.

مضمون متن:

توانگرزاده‌ای...: فرزندِ ثروتمندی دیدم که در سرِ قبرِ پدرِ نشسته بود و با کم‌بغلِ بیچه‌ای بحث می‌کرد که قبرِ پدرِ من از سنگ است و کتیبه‌ی زیبا نوشته، فرشش از مرمر است و خشتِ فیروزه‌گین به کار برده شده است. به هیچ وقت به گورِ پدرِ تو مانند نیست که چند خشتِ بالای هم نهاده‌ای و چند مشت خاک پرتافته‌ای. کم‌بغلِ زاده سخنان او را گوش کرد و گفت:

- پیش از آنکه پدر تو زیر این سنگ‌های وزین حرکتی کند، پدر من به بهشت می‌رسد.
خر که ...: خری که بر پشت وی بار سبک‌تر نهاده‌اند راحت‌تر و آسان‌تر راه می‌رود.

БОБИ ҲАШТУМ

Дар одоби суҳбат

(Дар бораи қоидаҳои баҳсу гуфтугӯю ҳамнишинӣ ва санъату одоби суҳанварӣ)

ҲИКМАТ

Мол аз баҳри озоиши умр аст, на умр аз баҳри гирд кардани мол. Окилро¹ пурсиданд:

Некбахт кисту бадбахтӣ чист?

Гуфт:

- Некбахт он ки хӯрду кишт² ва бадбахт он, ки мурду хишт.³

Луғат:

1. шахси донишманд. 2. тухми некӣ киштан, мурод нек будану некӣ кардан. 3. хиштан, аз даст додан.

Шарҳи ҳикмат:

Пулу мол барои он лозим аст, ки зиндагӣ хушу осуда гузарад, на ин ки умр барои чамъ кардани пулу мол сарф шавад. Шахси донишмандеро пурсиданд, ки некбахт кисту бадбахтӣ чист? Ҷавоб дод: Саодатманд касест, ки аз нозу неъматҳои ҷаҳон баҳравар асту ҳама умр ба дигарон некӣ кардааст ва бадбахт он кас аст, ки ҳама умр пулу мол чамъ карду на худ хӯрду на ба касе инъом кард. Яъне, мурду пулу моли чамъкардааш аз он дигар кас шуд.

ҲИКМАТ

Ду кас ранчи беҳуда бурдану саъйи¹ бефоида карданд: Яке он, ки андӯхту² нахӯрд ва дигар он, ки омӯхту накард.

*Илм чандон ки беитар хонӣ,
Чун амал дар ту нест, нодонӣ.
На муҳаққиқ бувад, на донишманд,
Чорпое³ бар ӯ китобе чанд.*

باب هشتم در آداب صحبت

(در بارهٔ قاعده‌های بحث و گفتگوی و هم‌نشینی و صنعت و آداب سخنوری)

حکمت

مال از بهر آسایشِ عمر است نه عمر از بهرِ گرد کردنِ مال. عاقلی^۱ را پرسیدند:
- نیکبخت کیست و بدبختی چیست؟
گفت:

- نیکبخت آن‌که خورد و کشت^۲ و بدبخت آن‌که مُرد و هِشت^۳.

لغت:

۱. شخصِ دانشمند. ۲. تخمِ نیکی کِشتن، مراد نیک بودن و نیکی کردن. ۳. هِشتن، از دست دادن.

شرح حکمت:

پول و مال برای آن لازم است که زندگی خوش و آسوده گذرد، نه اینکه عمر برای جمع کردن پول و مال صرف شود. شخص دانشمندی را پرسیدند که نیکبخت کیست و بدبختی چیست؟ جواب داد: سعادت‌مند کسی است که از ناز و نعمت‌های جهان بهره‌ور است و همه عمر به دیگران نیکی کرده است و بدبخت آن‌کس است که همه عمر پول و مال جمع کرد و نه خود خورد و نه به کسی انعام کرد. یعنی مُرد و پول و مال جمع کرده‌اش از آن دیگر کس شد.

حکمت

دو کس رنجِ بیهوده بردند و سعی^۱ بی‌فایده کردند: یکی آن‌که اندوخت و^۲ نخورد و دیگر آن‌که آموخت و نکرد.

علم چندان که بیشتر خوانی
چون عمل در تو نیست، نادانی
نه محقق بُود، نه دانشمند
چارپایی^۳ بر او کتابی چند

*Он тиҳимагзро⁴ чӣ илму хабар,
Ки бар ӯ ҳезум аст ё дафтар!*

Луғат:

1. кӯшиш. 2. чамъ кардан, захира кардан. 3. ҳайвоне, ҳайвони боркаш. 4. бемағз, бесавод.

Шарҳи ҳикмат:

Ду кас ранчи беҳуда бурданду кӯшиши бефоида карданд: яке он ки пулу мол чамъ карду сарф накард ва дигар он ки илм омӯхту ба он амал накард.

Илм чандон...: Ҳар қадар зиёдтар илм омӯзию донишманд гардӣ, агар илми омӯхтаатро дар амал қорӣ накуни, чоҳили гузаро ҳастӣ. Ҳайвоне, ки ба ӯ чанд китоб бор карда бошанд, ба ҳеч ваҷҳ муҳаққику донишманд нест. Он бесавод донишу огоҳӣ надорад, ки бар пушти вай китоб аст ё ҳезум.

ҲИКМАТ

Олими нопарҳезгор¹ кӯри машъаладор² аст.

Луғат:

1. нопорсо, он, ки мувофиқи рафтораш нест. 2. қандил, чароғ.

Шарҳи ҳикмат:

Олиме, ки худогоҳу ҳештандор несту аз қорҳои баду ношоиста ва ҳислатҳои зишту нописандида парҳез намекунад, ба масал нобиноест, ки дар даст чароғ дорад, аммо роҳро намебинаду оқибат ба чоҳ меафтад.

ҲИКМАТ

Се чиз пайдор намонад: Моли бетичорату¹ илми бебаҳс² ва мулки бесиёсат.³

آن تهی مغز^۴ را چه علم و خبر
که بر او هیزم است، یا دفتر

لغت:

۱. کوشش. ۲. جمع کردن، ذخیره کردن. ۳. حیوانی (حیوان بارکش) ۴. بی مغز، بی سواد.

شرح حکمت:

دو کس رنج بیهوده بردند و کوشش بی فایده کردند: یکی آن که پول و مال جمع کرد و صرف نکرد و دیگر آن که علم آموخت و به آن عمل نکرد.

علم چندان ...: هر قدر زیادت‌تر علم آموزی و دانشمند گردی، اگر علم آموخته‌ات را در عمل جاری نکنی، جاهلی گذرا هستی. حیوانی که به او چند کتاب بار کرده باشند به هیچ وجه محقق و دانشمند نیست. آن بی سواد دانش و آگاهی ندارد که بر پشت وی کتاب است یا هیزم.

حکمت

عالم ناپرهیزگار^۱ کور مشعله دار^۲ است.

لغت:

۱. ناپارسا، آنی که که مراقب رفتارش نیست. ۲. قندیل، چراغ.

شرح حکمت:

عالمی که خودآگاه و خویشتن دار نیست و از کارهای بد و ناشایسته و خصلت‌های زشت و ناپسندیده پرهیز نمی کند، به مث‌ثل ناپینایی است که در دست چراغ دارد، اما راه را نمی بیند و عاقبت به چاه می افتد.

حکمت

سه چیز پایدار نم‌اند: مال بی تجارت^۱ و علم بی بحث^۲ و مل‌ک بی سیاست^۳.

Луғат:

1. бозаргонӣ, хариду фурӯш. 2. ҷустуҷӯ, пажӯҳиш, таҳқиқ, гуфтугӯ дар мавриди масъалаи илм. 3. қонуни мамлакатдорӣ, назорати риояи қонун.

Шарҳи ҳикмат:

Се ҷизро хатари завол асту зуд аз байн меравад: Сарвату дороии бетичорат. Пулу мол ба воситаи тичорат зиёд мешавад, яъне, хариду фурӯш мешаваду фоида меоварад. Агар тичорат нашавад, дар андак муддате аз байн меравад. Донише, ки мавриди баҳсу пажӯҳиш ва ҷустуҷӯ қарор намегирад, зуд фаромӯш мешавад ва ё аз раванди тараққиёти илм қафо мемонад, яъне, илм ба воситаи баҳсу мунозира ва ҷустуҷӯи бардавом рушд меёбад. Дар кишваре, ки қонуну қавоиди давлатдорӣ амал намекунад, он кишвар дар ҳоли нобудӣ асту зуд аз байн меравад. Яъне, давлат бо қонун, бо сиёсат ва бо назорату тадбири андеша пеш мераваду обод мегардад.

ҲИКМАТ

Раҳм овардан бар бадон ситам аст бар некон, афв кардан аз золимон чавр аст бар дарвешон.

*Хабисро¹ чу таахҳуд² кунию бинвозӣ³,
Ба давлати ту гунаҳ мекунад ба анбозӣ!⁴*

Луғат:

1. палид, одами пасту бадқор. 2. поси хотири касе доштан, гуноҳи ўро нодида гирифтан. 3. навозиш кардан, ҳурмат кардан. 4. ҳамроҳ будан, шарик будан.

Шарҳи ҳикмат:

Одамони бадқорро ҷазо надодан ба инсонони нек ситам кардан аст, бахшидани зулми золимон чавр кардан ба дарвешон, яъне, ситамдидагон аст. Саъдӣ ҷойи дигар ба ҳамин маънӣ мегӯяд:

لغت:

۱. بازرگانی، خرید و فروش. ۲. جستجو، پژوهش، تحقیق، گفتگو در مورد مسئله علم. ۳. قانون مملکت‌داری، نظارت رعایه قانون.

شرح حکمت:

سه چیز را خطر زوال است و زود از بین می‌رود: ثروت و دارایی بی تجارت. پول و مال به واسطه تجارت زیاد می‌شود، یعنی خرید و فروش می‌شود و فایده می‌آورد. اگر تجارت نشود در اندک مدتی از بین می‌رود. دانشی که مورد بحث و پژوهش و جستجو قرار نمی‌گیرد زود فراموش می‌شود و یا از روند ترقیات علم قفا می‌ماند، یعنی علم به واسطه بحث و مناظره و جستجویِ بردوام رشد می‌یابد. در کشوری که قانون و قواعد دولت‌داری عمل نمی‌کند، آن کشور در حال نابودی است و زود از بین می‌رود. یعنی دولت با قانون، با سیاست و با نظارت و تدبیر و اندیشه پیش می‌رود و آباد می‌گردد.

حکمت

رحم آوردن بر بدان ستم است بر نیکان، عفو کردن از ظالمان جور است بر درویشان.

خیب^۱ را چو تعهد^۲ کنی و بنوازی^۳
به دولت تو گنه می‌کند به انبازی^۴!

لغت:

۱. پلید، آدم پست و بدکار. ۲. پاسِ خاطر کسی داشتن، گناه او را نادیده گرفتن. ۳. نوازش کردن، حرمت کردن. ۴. همراه بودن، شریک بودن.

شرح حکمت:

آدمانِ بدکار را جزا ندادن به انسانان نیک ستم کردن است، بخشیدنِ ظلمِ ظالمان جور کردن به درویشان، یعنی ستمدیدگان است. سعدی جایی دیگر به همین معنی می‌گوید:

*Тараҳҳум бар паланги тездандон
Ситамкорӣ бувад бар гӯсфандон.*

Хабисро...: Агар одамони пасту палидро эҳтиром кунию аз гуноҳи онҳо чашм пӯшӣ ва ҷазо надихӣ, аз нармии ту истифода бурда, бештар бар мардум ситам мекунад ва ту шарики гуноҳи онҳо хоҳӣ буд.

ҲИКМАТ

Ҳар он сирре, ки дорӣ, бо дӯст дар миён манех¹, чӣ донӣ, ки вақте душман гардад. Ва ҳар газанде², ки тавонӣ, ба душман марасон, ки бошад, ки вақте дӯст шавад.

Розе³, ки ниҳон хоҳӣ, бо кас дар миён манех ва гарчи дӯсти мухлис⁴ бошад, ки мар он дӯстро низ дӯстони мухлис бошад, ҳамчунин мусалсал⁵:

*Хомушӣ беҳ, ки замири дили хеш
Бо касе гуфтани гуфтан, ки мағӯй.
Эй салим⁶, об зи сарчаиша бибанд,
Ки чу пур шуд, натавон баستاني чӯй.*

Луғат:

1. мағузор. 2. осеб, зарар, ранҷ. 3. сир, асрор. 4. покдил. 5. пайваста. 6. саломат, солим, дуруст.

Шарҳи ҳикмат:

Ҳар сирру розе, ки дорӣ, ҳатто ба дӯстат ҳам нағӯй, мумкин аст, ки рӯзе бо ту душман шавад ва ҳар зараре, ки метавонӣ ба душманат расонӣ, нарасон, эҳтимол дорад, ки рӯзе бо ту дӯст шавад.

Розе, ки мехоҳӣ пинҳон монад, ба ҳеч кас мағӯй, ҳатто агар дӯсти покдили ростқавл ҳам бошад, зеро дӯстат дӯстони ҷонии дигар дорад ва он дӯст низ дӯсти дигар ва монанди ҳамин пайваста. Мавлавӣ ба ҳамин маънӣ гуфтааст: Ёрро ёре бувад, аз ёри ёр андеша кун.

ترحم بر پلنگ تیزدندان
ستمگاری بود بر گوسفندان

خیث را ...: اگر آدمان پست و پلید را احترام کنی و از گناه آنها چشم پوشی و جزا ندهی، از نرمی تو استفاده می‌برند و بیشتر بر مردم ستم می‌کنند و توشریک گناه آنها خواهی بود.

حکمت

هر آن سِری که داری با دوست در میان منه،^۱ چه دانی که وقتی دشمن گردد. و هر گزندی^۲ که توانی به دشمن مرسان که باشد که وقتی دوست شود.
رازی^۳ که نهان خواهی، با کس در میان منه و گرچه دوستِ مخلص^۴ باشد که مر آن دوست را نیز دوستانِ مخلص باشد، همچنین مسلسل.^۵

خامشی به که ضمیرِ دلِ خویش
با کسی گفتن و گفتن که مگوی
ای سلیم^۶ آب ز سرچشمه ببند
که چو پُر شد توان بستن جوی

لغت:

۱. مگذار. ۲. آسیب، ضرر، رنج. ۳. سرّ، اسرار. ۴. پاکدل. ۵. پیوسته. ۶. سلامت، سالم،

درست.

شرح حکمت:

هر سِری و رازی که داری، حتی به دوستت هم نگوی، ممکن است که روزی با تو دشمن شود. و هر ضرری که می‌توانی به دشمنت رسانی، نرسان، احتمال دارد که روزی با تو دوست شود.
رازی که می‌خواهی پنهان ماند به هیچ‌کس مگوی، حتی اگر دوستِ پاکدلِ راست‌قول هم باشد، زیرا دوستت دوستانِ جانی دیگر دارد و آن دوست نیز دوستِ دیگر و مانند همین پیوسته. مولوی به همین معنی گفته است: یار را یاری بود از یارِ یار اندیشه کن.

Хомӯшӣ беҳ...: Хомӯш будан беҳтар аз он аст, ки рози дили худро ба касе гӯйиyo аз ӯ хошиш кунӣ, ки ба касе нагӯяд. Эй одами содаи зудбовар, обро аз оғози чӯй бибанд, зеро чӯйҳои хурд чун бо якдигар пайваст шаванд, рӯди калоне мешаванд, ки пеши онро гирифта наметавонӣ.

ҲИҚМАТ

Сухан миёни ду душман чунон гӯй, ки агар дӯст гарданд, шармзада нашавӣ .

*Миёни ду кас ҷанг чун оташ аст,
Суханчини бадбахт ҳезумкаш аст.
Кунанд ину он хуш дигарбора дил,
Вай андар миён кӯрбахту хичил.
Миёни ду тан оташ афрӯхтан
На ақл асту худ дар миён сӯхтан.*

Шарҳи ҳикмат:

Дар байни ду шахси ба ҳам душман чунон сухан гӯй, ки агар онҳо бо ҳамдигар ошгӣ кунанду дӯст шаванд, ту аз суханони ба онҳо гуфтаат хичилу шарманда набошӣ!

Миёни ду кас...: Ҷанг дар байни ду кас оташи афрӯхтаро мемонад ва хабаркаши бадбахт ҳезумкаши ин оташ аст. Он ду ҷангара бо ҳамдигар ошгӣ мекунанд, вале суханчини хабаркаш шармандаю расво мешавад. Оре, ду касро ҷанг андохтан аз рӯйи ақлу фаросат нест, зеро дар оташи ин ҷанг худи ҷангандозанда месӯзад.

ҲИҚМАТ

Хабаре, ки донӣ, ки диле биёзорад, ту хомӯш, то дигаре биёрад.

*Булбуло, муждаи баҳор биёр,
Хабари бад ба бум бозгузор!*

Шарҳи ҳикмат:

Хабаре, ки медонӣ аз шунидани он дили каси шунида озор меёбад, ту хомӯш бошу ҳаргиз мағӯ, то дигар кас бигӯяд.

خاموشی به ... : خاموش بودن بهتر از آن است که رازِ دل خود را به کسی گویی و از او خواهش کنی که به کسی نگوید. ای آدم ساده زودباور، آب را از آغازِ جوی ببند، زیرا جوی‌های خرد چون با یکدیگر پیوست شوند رودِ کلانی می‌شوند که پیشِ آن را گرفتن نمی‌توانی.

حکمت

سخن میانِ دو دشمن چنان گوی که اگر دوست گردند شرم‌زده نشوی.
میان دو کس جنگ چون آتش است

سخن چین بدبخت هیزم‌کش است
کنند این و آن خوش دگر باره دل
وی اندر میان کوربخت و خجل
میانِ دو تن آتش افروختن
نه عقل است و خود در میان سوختن

شرح حکمت:

در بین دو شخص به هم دشمن چنان سخن گوی که اگر آنها با همدیگر آشتی کنند و دوست شوند تو از سخنانِ به آنها گفته‌ات خجل و شرم‌زده نباشی!
میانِ دو کس ... : جنگ در بین دو کس آتشِ افروخته را می‌ماند و خیرکشِ بدبخت هیزم‌کش این آتش است. آن دو جنگره با همدیگر آشتی می‌کنند، ولی سخن‌چین خیرکش شرم‌زده و رسوا می‌شود. آری، دو کس را جنگ انداختن از روی عقل و فراست نیست، زیرا در آتشِ این جنگ خودِ جنگ‌اندازنده می‌سوزد.

حکمت

خبری که دانی که دلی بیازارد تو خاموش، تا دیگری بیارد.

بلبلا، مژدهٔ بهار بیار
خبر بد به بوم بازگذار!

شرح حکمت:

خبری که می‌دانی از شنیدن آن دلِ کس شنیده آزار می‌یابد تو خاموش باش و هرگز مگو تا دیگر کس بگوید.

Булбуло...: Эй булбули хушхабар, хабари омадани баҳорро биёр, паёми шумро ба чуғз бигзор! Яъне, эй инсони нек, ба мардум доимо паёми хуш бирасон, хабари бадро ба касони чуғдқирдори бад бимон.

Шоири бузург хабари нек расонандаро ба булбул ва хабари бад оварандаро ба бум, чуғз ташбеҳ кардааст.

ҲИКМАТ

Ҳар кӣ дар ҳоли тавоноӣ нақӯӣ накунад, дар вақти нотавонӣ сахтӣ бинад.

*Бадахтартар аз мардумозор нест,
Ки рӯзи мусибат касаш ёр нест.*

Шарҳи ҳикмат:

Ҳар кас, ки хангоми тавонгарӣ ба дигарон некӣ накунад, вақте ки қудраташро аз даст медиҳад, сахт ранҷ мебинад.

Бадахтартар аз...: Одамоне, ки мардум аз дасти онҳо ранҷ мебаранд, бадбахтгарин касонанд, зеро вақте ки ба балову мусибат гирифтор мешаванд, касе ба онҳо ёрию ҳамдардӣ намекунад.

ҲИКМАТ

Нодонро беҳ аз хомӯшӣ нест ва гар ин маслаҳат бидонистӣ, нодон набудӣ.

*Чун надорӣ камоли фазл¹, он беҳ,
Ки забон дар даҳон нигах дорӣ.
Одамиро забон фазиҳа² кунад,
Чавзи³ бемағзро сабукборӣ⁴.*

*Ҳар кӣ тааммул⁵ накунад дар чавоб,
Бештар ояд суҳанаши носавоб⁶.
Ё суҳан орой чу мардум ба хуш,
Ё бинишин чун ҳайавонон хамӯш.*

بلبلا... ای بلبلِ خوشِ خبر، خبر آمدنِ بهار را بیار، پیامِ شوم را به جغد بگذار! یعنی ای انسانِ نیک، به مردم دائماً پیامِ خوش برسان، خبر بد را به کسانِ جغدکردارِ بد بمان. شاعرِ بزرگِ خبرِ نیک رساننده را به بلبل و خبرِ بد آورنده را به بوم، چغد تشبیه کرده است.

حکمت

هرکه در حالِ توانایی نکندی در وقتِ ناتوانی سختی بیند.

بداخترتر از مردم آزار نیست
که روزِ مصیبت کسش یار نیست

شرح حکمت:

هرکس که هنگامِ توانگری، یعنی هنگامِ بای و به دولت و در سر منصبِ بلند بودنش به دیگران نیکی نکند، وقتی که قدرتش را از دست می دهد سخت رنج می بیند. بداخترتر از... آدمانی که مردم از دستِ آنها رنج می برند بدبخت ترین کسان اند، زیرا وقتی که به بلا و مصیبت گرفتار می شوند کسی به آنها یاری و همدردی نمی کند.

حکمت

نادان را به از خاموشی نیست و گراین مصلحت بدانستی نادان نبودی.

چون نداری کمالِ فضل^۱ آن به
که زبان در دهان نگه داری
آدمی را زبانِ فضیحه^۲ کند
جو ز^۳ بی مغز را سبکساری^۴

هرکه تأمل^۵ نکند در جواب
بیشتر آید سخنش ناصواب^۶
یا سخن آرای چو مردم بهوش
یا بنشین چون حیوانانِ خموش

Луғат:

1. камоли фазл, афзунии дониш. 2. расво. 3. чормағз, гардун. 4. сабукмағзӣ, мағзпучӣ, беандешагӣ. 5. андеша, фикр. 6. хато.

Шарҳи ҳикмат:

Барои нодон беҳтарин ҳунар хомӯш будан аст ва агар ин ҳикматро медонист, нодон набуд.

Чун надорӣ...: Ҳангоме ки дониши хуб надорӣ, беҳтар аст, ки хомӯш бошӣ. Инсонро гуфтори беандешааш расво мекунад чормағзро мағзи пучаш.

Ҳар кӣ тааммул...: Ҳар кӣ дар ҷавоб додан амиқ андеша накунад, гуфтораш бештар нодуруст мебарояд. Ё монанди мардум бо андешаву дуруст сухан бигӯ, ё мисли ҳайвонон хомӯш бош!

ҲИКМАТ

Ҳар кӣ бо бадон нишинад, некӣ набинад.

*Гар нишинад фариштае бо дев,
Ваҳшат¹ омӯзаду хиёнату рев.²
Аз бадон некӯӣ наёмӯзӣ,
Накунад гург нӯстиндӯзӣ.*

Луғат:

1. тарс, ин ҷо ба маънии бедодгарӣ, бадкорӣ. 2. фиребу найранг.

Шарҳи ҳикмат:

Касе, ки бо одамони бадкор ҳамнишин аст, ҳеч гоҳ рӯи хайру некӣ намебинад.

Гар нишинад...: Агар инсони фариштахислат бо одами девсират нишастухез кунад, аз вай бадкорию найранг ва хиёнату фиреб меомӯзад. Одами бадкор монанди гурги даранда аст, ки танҳо вайронкориро аз онҳо интизор шудан мумкин аст, на ободгарӣ.

لغت:

۱. کمال فضل، افزونی دانش. ۲. رسوا. ۳. چارمغز، گردو. ۴. سبک‌مغزی، مغزپوچی، بی‌اندیشگی. ۵. اندیشه، فکر. ۶. خطا.

شرح حکمت:

برای نادان بهترین هنر خاموش بودن است و اگر این حکمت را می‌دانست نادان نبود. چون نداری ... هنگامی که دانش خوب نداری بهتر است که خاموش باشی. انسان را گفتار بی‌اندیشه‌اش رسوا می‌کند و چارمغز را مغزپوچش. هرکه تأمل ... هرکه در جواب دادن عمیق اندیشه نکند گفتارش بیشتر نادرست می‌برآید. یا مانند مردم با اندیشه و درست سخن بگو، یا مثل حیوانات خاموش باش!

حکمت

هرکه با بدان نشیند نیکی نبیند.

گر نشیند فرشته‌ای با دیو

وحشت^۱ آموزد و خیانت و ریو^۲

از بدان نیکوی نیاموزی

نکنند گرگ پوسترین دوزی

لغت:

۱. ترس، اینجا به معنی بیدادگری، بدکاری. ۲. فریب و نیرنگ.

شرح حکمت:

کسی که با آدمان بدکار هم‌نشین است هیچ‌گاه روی خیر و نیکی نمی‌بیند.

گر نشیند ... اگر انسان فرشته‌خصلت با آدم دیوسیرت شین‌وخیز کند از وی بدکاری و نیرنگ

و خیانت و فریب می‌آموزد. آدم بدکار مانند گرگ درنده است که تنها ویران‌کاری را از آنها انتظار شدن ممکن است، نه آبادگری.

ҲИКМАТ

Ҳар кӣ илм хонду амал накард, бад-он монад, ки гов ронду тухм наяфшонд.

Шарҳи ҳикмат:

Ҳар кӣ дониш омӯхту ба он амал накард, монанди он аст, ки замин шудгор кунаду бар он тухм напояд.

ҲИКМАТ

На ҳар кӣ ба сурат некӯст, сирати¹ зебо дар ӯст, кор андарун² дорад, на пӯст.

*Тавон шинохт ба як рӯз дар шамоили мард³,
Ки то кучош расидаст пойгоҳи улум.⁴
Вале зи ботинаш эмин⁵ мабошу гарра машав,
Ки хубси⁶ нафс нагардад ба солҳо маълум.*

Луғат:

1. сиришт хислат. 2. ботин. 3. шакл, намуди зоҳирии мард. 4. илмҳо. 5. дар амон будан, яъне ғофили бепарво набош. 6. нопокӣ, палидӣ.

Шарҳи ҳикмат:

На ҳамаи онҳо, ки чеҳрашон зебост, сиришту хислати хуб доранд. Бояд ба сирату хулқи писандида назар дошт. Яъне, зебоии зоҳири кас нишони инсонии хуб будани ӯ нест, инсон бояд хислату сиришти писандида дошта бошад.

Тавон шинохт...: Дар давоми як рӯз метавон аз тарзи гуфтори шакл ва зоҳирии кас ба дараҷаи ақлу фаросати вай пай бурд, вале аз ғаразҳои ниҳонии ӯ худро дар амон мапиндору ба зоҳири зебоияш фирефта машав, зеро палидиҳои ботин тайи солҳои дароз доништа мешавад.

حکمت

هرکه علم خواند و عمل نکرد بدان مانند که گاو راند و تخم نیفشاند.

شرح حکمت:

هرکه دانش آموخت و به آن عمل نکرد مانند آن است که زمین شدگار کند و بر آن تخم نپاشد.

حکمت

نه هرکه به صورت نیکوست سیرت^۱ زیبا در اوست، کاژ اندرون^۲ دارد، نه پوست.

توان شناخت به یک روز در شمایل^۳ مرد

که تا کجاش رسیده ست پایگاه علوم^۴

ولی ز باطنش ایمن^۵ مباحش و غرّه مشو

که خُبث^۶ نفس نگردد به سالها معلوم

لغت:

۱. سرشت خصلت. ۲. باطن. ۳. شکل، نمود ظاهری مرد. ۴. علمها. ۵. در امان بودن، یعنی

غافل بی پروا نباش. ۶. ناپاکی، پلیدی.

شرح حکمت:

نه همه آنها که چهره شان زیباست سرشت و خصلت خوب دارند. باید به سیرت و خُلق

پسندیده نظر داشت. یعنی زیبایی ظاهر کس نشان انسان خوب بودن او نیست، انسان باید خصلت و

سرشت پسندیده داشته باشد.

توان شناخت ...: در دوام یک روز می توان از طرز گفتار و شکل ظاهری کس به درجه عقل و

فراست وی پی برد، ولی از غرض های نهانی او خود را در امان مپندار و به ظاهر زیبایش فریفته مشو، زیرا

پلیدی های باطن طی سال های دراز دانسته می شود.

ҲИКМАТ

Мушк¹ он аст, ки бибӯяд, на он ки аттор² бигӯяд. Доно чу таблаи³ аттор аст, хомӯшу хунарнамоӣ ва нодон чу табли⁴ ғозӣ,⁵ баландовозу миёнтиҳӣ.⁶

Луғат:

1. Атре, ки барои бӯйи хушаш истифода мебаранд. 2. атрфуруш. 3. сандукчаи атргии аттор. 4. нақора. 5. ғозӣ дар асл шахсеро мегӯянд, ки дар роҳи дин бичангад. 6. дарунҳоли.

Шарҳи ҳикмат:

Мушк (атр) аз вучуди худ бо бӯйи хушаш хабар медиҳад ва зарурат надорад, ки атрфуруш шаҳодат диҳад, ки вай мушк аст. Инсони донишманд монанди сандукчаи атрфуруш аст, ки хомӯш асту бо бӯйи хушаш атрофро муаттар мегардонад, аммо нодон монанди нақорай дорбозон аст, ки даруни холи дораду садои баланд.

ҲИКМАТ

Дӯстери, ки ба умре фарочанг оранд, нашоёд, ки ба як дам биёзоранд.

*Санге ба чанд сол шавад лаълпорае,
Зинҳор, то ба як нафасаи нашкани ба санг.*

Шарҳи ҳикмат:

Дӯст ё рафиқа, ки дар зиндагонӣ ба даст овардаӣ, сазовор нест дар як лаҳза биранҷонию аз худ дур сози!

Санге...: Як санги одиро солиёни бешумор лозим аст, ки ба лаъл мубаддал гардад, хушёр бош, ки аз ноэҳтиётӣ дар як дам ба санг нашкани!

Саъдӣ дар ин байт дӯстро ба лаълпора (санги қиматбаҳо) ташбеҳ медиҳад, ки пас аз чандин сол ба вучуд омадааст ва илтиҷо мекунад, ки ҳаргиз бо андак ғазаб ин лаълпораро нашканид, дӯстро, ки ба душворӣ ба даст омадааст, наёзоред.

حکمت

مُشک^۱ آن است که بیوید، نه آنکه عطار^۲ بگوید. دانا چو طبله^۳ عطار است، خاموش و هنرنمای، و نادان خود طبل^۴ غازی،^۵ بلند آواز و میان تهی^۶.

لغت:

۱. عطری که برای بوی خوش استفاده می‌برند. ۲. عطر فروش. ۳. صندوقه عطری عطار. ۴. تقاره. ۵. غازی در اصل شخصی را می‌گویند که در راه دین بجنگد. ۶. درون خالی.

شرح حکمت:

مُشک (عطر) از وجود خود با بوی خوشش درک می‌دهد و ضرورت ندارد که عطر فروش شهادت دهد که وی مُشک است. انسان دانشمند مانند صندوقه عطرفروش است که خاموش است و با بوی خوشش اطراف را معطر می‌گرداند، اما نادان مانند تقاره داربازان است که درون خالی دارد و صدای بلند.

حکمت

دوستی را که به عمری فرا چنگ آرند نشاید که به یک دم بیازارند.

سنگی به چند سال شود لعل پاره‌ای
زینهار، تا به یک نفسش نشکنی به سنگ

شرح حکمت:

دوست یا رفیقی که در زندگانی به دست آورده‌ای سزاوار نیست در یک لحظه برنجانی و از خود

دور سازی!

سنگی: یک سنگ عادی را سالیان بی‌شمار لازم است که به لعل مبدل گردد. هوشیار باش

که از نااحتیاطی در یک دم به سنگ نشکنی!

سعدی در این بیت دوست را به لعل پاره (سنگِ قیمت‌بها) تشبیه می‌دهد که پس از چندین سال

به وجود آمده است و التجا می‌کند که هرگز با اندک غضب این لعل پاره را نشکنید. دوست را که به دشواری

به دست آمده است، نیازارید.

ҲИКМАТ

Чавонмард, ки бихӯраду бидихад, беҳ аз обид¹, ки рӯза дораду бинихад². Ҳар кӣ тарки шахват³ аз баҳри қабули халқ додаст, аз шахвати ҳалол дар шахвати ҳаром утодааст.

*Обид, ки на аз баҳри Худо гӯша нишинад,
Бечора дар ойинаи торик чӣ бинад?*

Луғат:

1. Ибодаткунанда, зоҳид, сӯфӣ. 2. ҷамъ кунад, захира кунад. 3. мурод хоҳишҳои дил.

Шарҳи ҳикмат:

Марди чавону саховатманде, ки аз пулу молаш ҳам худ бихӯраду ҳам ба мардumi бечора хайр кунад, беҳтар аз он ибодаткунандаест, ки рӯза медораду пулу мол ҷамъ мекунад ва хайр карданро аз ёд бурдааст. Ҳар кӣ барои фиреби мардум аз он чи Худованд ҳалол дониста, даст кашида аст, аз хоҳиши ҳалол ба хости ҳаром, яъне, риёкорӣ, гирифтור шудааст.

Обид, ки...: Ибодаткунандае, ки барои худнамоӣ, на аз баҳри Худо гӯшанишинӣ мекунад, дар дили монанди ойинаи сиёҳи худ ҳақиқатро дида наметавонад.

Мақсад аз ойинаи торик дили сиёҳ аст. Яъне, рӯзаву намозро бояд барои ризои Худованд хонд, на барои намоиш додан ба мардум, ки ман намозхонам.

ҲИКМАТ

Тилмизи¹ беиродат ошиқи безар² асту равандаи³ бемаърифат – мурғи бепар ва олими беамал – дарахти бепаргу зоҳиди⁴ беилм – хонаи бедар.

Луғат:

1. шогирд. 2. бепул. 3. солиқ, равандаи роҳи ҳаққу ҳақиқат. 4. одами порсо, оне, ки барои Худо аз неъматҳои ҷаҳон даст кашидааст ва фақат ибодат мекунад.

حکمت

جوانمرد که بخورد و بدهد به از عابد^۱ که روزه دارد و بنهد.^۲ هرکه ترکِ شهوت^۳ از بهر قبول خلق داده است از شهوتی حلال در شهوتی حرام افتاده است.

عابد که نه از بهر خدا گوشه نشیند
بیچاره در آینه تاریک چه بیند؟

لغت:

۱. عبادت‌کننده، زاهد، صوفی. ۲. جمع کند، ذخیره کند. ۳. مراد خواهش‌های دل.

شرح حکمت:

مرد جوان و سخاوتمندی که از پول و مالش هم خود بخورد و هم به مردم بیچاره خیر کند بهتر از آن عبادت‌کننده‌ای است که روزه می‌دارد و پول و مال جمع می‌کند و خیر کردن را از یاد برده است. هرکه برای فریب مردم از آنچه خداوند حلال دانسته دست کشیده است، از خواهش حلال به خواست حرام، یعنی ریاکاری، گرفتار شده است.

عابد که ...: عبادت‌کننده‌ای که برای خودنمایی، نه از بهر خدا، گوشه‌نشینی می‌کند در دل مانند آینه سیاه خود حقیقت را دیده نمی‌تواند. مقصد از آینه تاریک دل سیاه است. یعنی روزه و نماز را باید برای رضای خداوند خواند، نه برای نمایش دادن به مردم که من نماز خوانم.

حکمت

تلمیذ^۱ بی ارادت عاشق بی زر^۲ است و رَوَندۀ^۳ بی معرفت مرغ بی پر و عالم بی عمل
درخت بی پرو زاهد^۴ بی علم خانه بی در.

لغت:

۱. شاگرد. ۲. بی پول. ۳. سالک، رونده راه حق و حقیقت. ۴. آدم پارسا، آنی که برای خدا از

نعمت‌های جهان دست کشیده است و فقط عبادت می‌کند.

Шарҳи ҳикмат:

Шогирде, ки шавқи омӯхтан надорад, монанди ошиқи бепул асту солики ноогоҳ мисли парандаи бе пар ва донишманде, ки бар дониши худ кор намекунад, чун дарахти бесамар асту порсое, ки бе донишу одоби шарият ибодат кунад, монанди хонаест, ки дару тареза (панчара) надорад, яъне, ноамн.

ҲИКМАТ

Якero гуфтанд: олими беамал ба чӣ монад? Гуфт: Ба занбӯри беасал.

*Занбӯри дурушти бемурувватро гӯй:
Боре, чу асал намедиҳӣ, неш мазан!*

Шарҳи ҳикмат:

Донишмандеро пурсиданд, ки олими беамал ба чӣ монанд аст? Гуфт: Ба занбӯри беасал.

Занбӯри дурушти...: Аз номи ман занбӯри бадафти мардумозорро бигӯй, ба ҳар ҳол, агар асал намедиҳӣ лоақал, неш назан.

ҲИКМАТ

Марди бемурувват зан асту обиди ботамаъ раҳзан.

*Эй ба номус карда чома сапед,
Баҳри пиндори халқу нома сиёҳ.
Даст кӯтоҳ бояд аз дунё,
Остин худ дарозу худ кӯтоҳ.*

Шарҳи ҳикмат:

Марде, ки меҳру муҳаббат ва эҳсону саховат надошта бошад, таъби мардонагӣ дар ӯ нест ва обид, ки бояд шахси парҳезгору аз неъматҳои дунё даст кашида бошад, чун тамаъ мекунад, яъне, аз одамон чиз меҳоҳад, роҳзани нобакор аст.

شرح حکمت:

شاگردی که شوقِ آموختن ندارد، مانند عاشقِ بی‌پول است و سالک ناآگاه مثل پرنده بی‌پر و دانشمندی که بر دانش خود کار نمی‌کند چون درختِ بی‌ثمر است و پارسایی که بی‌دانش و آدابِ شریعت عبادت کند مانند خانه‌ای است که در و تریزه (پنجره) ندارد، یعنی ناامن.

حکمت

یکی را گفتند: عالم بی‌عمل به چه ماند؟ گفت: به زنبورِ بی‌عسل.
زنبورِ درشتِ بی‌مُرّوتِ را گوی:
باری، چو عسل نمی‌دهی، نیشِ مزنی!

شرح حکمت:

دانشمندی را پرسیدند که عالم بی‌عمل به چه ماند است؟ گفت: به زنبورِ بی‌عسل.
زنبورِ درشت ... از نامِ من زنبورِ بدآفتِ مردم‌آزار را بگویی، به هر حال، اگر عسل نمی‌دهی، لااقلّ نیشِ نرن.

حکمت

مرد بی‌مُرّوتِ زن است و عابدِ باطمعِ رهزن.

ای به ناموس کرده جامه سپید
بهرِ پندارِ خلق و نامه سیاه
دست کوتاه باید از دنیا
آستین خود دراز و خود کوتاه

شرح حکمت:

مردی که مهر و محبت و احسان و سخاوت نداشته باشد طبعِ مردانگی در او نیست و عابد که باید شخصِ پرهیزگار و از نعمت‌های دنیا دست‌کشیده باشد، چون طمع می‌کند، یعنی از آدمان چیز می‌خواهد، راهزنِ نابکار است.

Эй ба номус...: Эй он ки аз рӯйи фиреб барои ҷалби таваччуи мардум ҷомаи сафеди парҳезгорӣ ба тан пӯшидаӣ, номаи аъмолат сиёҳ аст. Марди парҳезгор он аст, ки аз дунёдӯстӣ даст кашада, остини ҷома хоҳ дароз бошаду хоҳ ба расми сӯфиён кӯтоҳ, суде надорад.

ҲИКМАТ

Ҳар кӣ дар пеши сухани дигарон уфтад, то мояи фазлаш бидонанд, пояи ҷаҳлаш маълум кунад.

Шарҳи ҳикмат:

Касе, ки дар миёни сухан гуфтани дигарон сухан оғоз кунад, то дараҷаи дониши ӯро бидонанд, нодонии вайро маълум мекунад. Яъне, баъзеҳо, барои он ки ақлу дониш ва фазлу заковати худро намоиш диҳанд, ба миёни сухани дигарон мебароянд, пеши сухани онҳоро мегиранд. Ҳол он ки онҳо бо ин амали ночояшон фазилат не, балки ҷаҳолати хешро намоиш медиҳанд.

ҲИКМАТ

Ҳар кӣ бо бадон нишинад, агар низ табиати эшон¹ дар ӯ асар накунад, ба тариқати² эшон муттаҳам³ гардад ва гар ба хароботе⁴ равад ба намоз кардан, мансуб шавад ба хамр⁵ хӯрдан.

*Рақам бар худ ба нодонӣ кашидӣ,
Ки нодонро ба суҳбат баргузидӣ.
Талаб кардам зи доное яке панд,
Маро фармуд: «Бо нодон мапайванд,
Ки гар донои даҳрӣ, хар бибошӣ,
В-агар нодонӣ, аблаҳтар бибошӣ».*

Луғат:

1. хислати онҳо. 2. равиш, қору амал. 3. гунаҳкор.
4. шаробхона, қиморхона. 5. шароб.

ای به ناموس... ای آن‌که از روی فریب برای جَلْبِ توجّه مردم جامه سفید پرهیزگاری به تن پوشیده‌ای، نامه اعمالت سیاه است. مرد پرهیزگار آن است که از دنیادوستی دست کشیده باشد، آستین جامه خواه دراز باشد و خواه به رسم صوفیان کوتاه، سودی ندارد.

حکمت

هرکه در پیش سخن دیگران افتد تا مایه فضلش بدانند، پایه جهلش معلوم کند.

شرح حکمت:

کسی که در میان سخن گفتن دیگران سخن آغاز کند تا درجه دانش او را بدانند، نادانی وی را معلوم می‌کنند. یعنی بعضی‌ها، برای آنکه عقل و دانش و فضل و ذکاوت خود را نمایش دهند، به میان سخن دیگران می‌درآیند، پیش سخن آنها را می‌گیرند. حال آنکه آنها با این عمل ناجایشان فضیلت نه، بلکه جهالت خویش را نمایش می‌دهند.

حکمت

هرکه با بدان نشیند، اگر نیز طبیعت ایشان^۱ در او اثر نکند، به طریقت^۲ ایشان متهم^۳ گردد و گر به خراباتی^۴ رَوَد به نماز کردن، منسوب شود به خمر^۵ خوردن.

رقم بر خود به نادانی کشیدی
که نادان را به صحبت برگزیدی
طلب کردم ز دانایی یکی پند
مرا فرمود: «با نادان مپیوند
که گردانای دهری، خریباشی
وگر نادانی ابله‌تر بباشی»

لغت:

۱. خصلت آنها. ۲. روش، کار و عمل. ۳. گنه‌کار. ۴. شرابخانه، قمارخانه. ۵. شراب.

Шарҳи ҳикмат:

Ҳар касе бо одамони бадкирдор ҳамнишин бошад, ҳатто агар хислату рафтори онҳо ба \bar{u} таъсир надошта бошад, ба кору амали нописанди онҳо гунаҳкор мешавад. Монанди он ки агар касе ба шаробхона ҳатто барои хондани намоз равад ҳам, гумон мебаранд, ки шаробхӯрӣ рафтааст.

Рақам бар...: Бар худ доғи чаҳолат ниҳодӣ, зеро бо ҷоҳилон ҳамнишин шудӣ. Аз донишманде панд хостам, гуфт: «Бо мардуми нодон ҳамроҳ машав, зеро агар марди донишманд бошӣ ҳам, чун ҳамсухбату ҳамнишини нодон гаштӣ, ҷоҳил гардӣ ва агар худ ҷоҳилӣ, аблаҳтару ахмақтар хоҳӣ шуд.

ҲИКМАТ

Дурӯғ гуфтан ба зарбати лозим¹ монад, ки агар низ ҷароҳат дуруст шавад, нишон бимонад. Чун бародарони Юсуф, ки ба дурӯғе мавсум² шуданд, низ ба рост гуфтани эшон эътимод намонд.

Луғат:

1. захми собиту ҷойгир. 2. нишон кардан.

Шарҳи ҳикмат:

Дурӯғ гуфтан монанди захмест, ки аз худ нишон боқӣ мегузорад, агарчи он ҷароҳат дуруст шавад, чунон ки бародарони Юсуф як бор дурӯғ гуфтанд, дигар касе ба рост гуфтани онҳо эътимод накард. Яъне, касе ки ба дурӯғгӯйӣ машҳур шуд, дигар рост гӯяд ҳам, ба \bar{u} бовар намекунанд.

شرح حکمت:

هرکسی با آدمانِ بدکردار هم‌نشین باشد، حتی اگر خصلت و رفتار آنها به او تأثیر نداشته باشد، به کار و عمل ناپسند آنها گنه‌کار می‌شود. مانند آنکه اگر کسی به شرابخانه حتی برای خواندن نماز رَوَد گمان می‌برند که شراب‌خوری رفته است.

رقم بر ...: بر خود داغِ جهالت نهادی، زیرا با جاهلان هم‌نشین شدی. از دانشمندی پند خواستم، گفت: «با مردم نادان همراه مشو، زیرا اگر مردِ دانشمند باشی هم، چون هم‌صحبت و هم‌نشین نادان گشتی، جاهل گردی و اگر خود جاهلی، ابله‌تر و احمق‌تر خواهی شد.

حکمت

دروغ گفتن به ضربتِ لازم^۱ ماند که اگر نیز جراحی درست شود، نشان بماند. چون برادران یوسف که به دروغی موسوم^۲ شدند، نیز به راست گفتن ایشان اعتماد نماند.

لغت:

۱. زخمِ ثابت و جای‌گیر. ۲. نشان کردن.

شرح حکمت:

دروغ گفتن مانند زخمی است که از خود نشان باقی می‌گذارد؛ اگرچه آن جراحی درست شود، چنان‌که برادران یوسف یک بار دروغ گفتند، دیگر کسی به راست گفتن آنها اعتماد نکرد. یعنی کسی که به دروغ‌گویی مشهور شد دیگر راست گوید هم به او باور نمی‌کنند.

МУНДАРИЧА

Даромади сухан	3
Саъдии Шерозӣ	5
Гулистон.....	8
Дебочаи «Гулистон».....	13
Боби аввал «Дар сирати подшоҳон».....	43
Боби дувум «Дар ахлоқи дарвешон».....	54
Боби сеум «Дар фазилати қаноат».....	63
Боби чаҳорум «Дар фавоиди хомӯшӣ».....	69
Боби панҷум «Дар ишқ ва чавонӣ».....	77
Боби шашум «Дар заъф ва пирӣ».....	82
Боби ҳафтум «Дар таъсири тарбият».....	86
Боби ҳаштум «Дар одоби суҳбат».....	95

مندرجہ

۳	درآمد سخن
۵	سعدی شیرازی
۸	گلستان
۱۳	دیباچہ «گلستان»
۴۳	باب اول «در سیرت پادشاهان»
۵۴	باب دوم «در اخلاق درویشان»
۶۳	باب سوم «در فضیلت فناعت»
۶۹	باب چهارم «در فواید خاموشی»
۷۷	باب پنجم «در عشق و جوانی»
۸۲	باب ششم «در ضعف و پیری»
۸۶	باب ہفتم «در تأثیر تربیت»
۹۵	باب ہشتم «در آداب صحبت»

Ифодан овозхо	Ифодан овозхо				Номи харфҳо
	охир	байн	аввал	алохида	
О, а, э, и, у	ا	ا	ا	ا	алиф
Б	ب	ب	ب	ب	бо/бе
П	پ	پ	پ	پ	по/пе
Т	ت	ت	ت	ت	те/те
С	ث	ث	ث	ث	со/се
ч	چ	چ	چ	چ	чим/че
ч	چ	چ	چ	چ	чим/че
х	ح	ح	ح	ح	хе, хо-и ҳутгӣ
х	خ	خ	خ	خ	хе
д	د	د	د	د	дол
з	ذ	ذ	ذ	ذ	зол
р	ر	ر	ر	ر	ро/ре
з	ز	ز	ز	ز	зо/зе
ж	ژ	ژ	ژ	ژ	жо/же
с	س	س	س	س	син
ш	ش	ش	ش	ش	шин
с	ص	ص	ص	ص	сод
з	ض	ض	ض	ض	зод
т	ط	ط	ط	ط	то/итгӣ
з	ظ	ظ	ظ	ظ	зо/изгӣ
а, и, у, ь	ع	ع	ع	ع	айн
ғ	غ	غ	غ	غ	гайн
ф	ف	ف	ف	ف	фо/фе
қ	ق	ق	ق	ق	Қоф
к	ک	ک	ک	ک	коф
г	گ	گ	گ	گ	гоф
л	ل	ل	ل	ل	лом
м	م	م	م	م	мим
н	ن	ن	ن	ن	нун
в, у, ӯ	و	و	و	و	вов
х, а, и, е	ه	ه	ه	ه	ХО-и хавваз
й, е, и	ی	ی	ی	ی	йо

جدول شماره 1: حروف الفبای سیریلیک تاجیکی

Ҷадвали шумораи 1: ҳуруфи алифбои сириллики тоҷикӣ

ردیف	حروف چاپی بزرگ و کوچک	حروف دستی بزرگ و کوچک	آوانگار	معادل فارسی
1/1	А а	А а	[a]	الف؛ زَیْر (فتحه)
2/2	Б б	Б б	[b]	ب
3/3	В в	В в	[v]	و واو معروف، و واو مسکون، و واو مجهول (ضمه)
4/4	Г г	Г г	[g]	گ (گاف)
5/5	Ғ ғ	Ғ ғ	[g̣]	غ (غین)
6/6	Д д	Д д	[d]	د (دال)
7/7	Е е	Е е	[e]	ی (یا) مجهول زیر (کسره)
8/8	Ё ё	Ё ё	[yo]	ی (یا) مسکون
9/9	Ж ж	Ж ж	[zh]	ژ
10/10	З з	З з	[z]	ذ؛ ز؛ ض؛ ظ
11/11	И и	И и	[i]	ی (یا) مجهول، معروف، زیر (کسری)
12/12	ӣ	ӣ	[ī]	ی (یا)
13/13	Й й	Й й	[j]	ی (یا) مسکون
14/14	К к	К к	[k]	ک (کاف)
15/15	Қ қ	Қ қ	[q]	ق (قاف)
16/16	Л л	Л л	[l]	ل (لام)
17/17	М м	М м	[m]	م (میم)
18/18	Н н	Н н	[n]	ن (نون)
19/19	О о	О о	[o]	آ (الف مملوده)
20/20	П п	П п	[p]	پ
21/21	Р р	Р р	[r]	ر
22/22	С с	С с	[s]	ث، س، ص
23/23	Т т	Т т	[t]	ت، ط
24/24	У у	У у	[u]	و (واو) معروف پیش (ضمه)
25/25	Ў ў	Ў ў	[ū]	و (واو) مجهول
26/26	Ф ф	Ф ф	[f]	ف
27/27	Х х	Х х	[kh]	خ
28/28	Ҳ ҳ	Ҳ ҳ	[h]	ه؛ ح (های هوت) (حای جیمی)
29/29	Ч ч	Ч ч	[č]	چ (چیم)
30/30	Ҷ ҷ	Ҷ ҷ	[j]	ج (جیم)
31/31	Ш ш	Ш ш	[sh]	ش (شین)
32/32	Ъ ъ	Ъ ъ	[ʔ]	ع (عین)
33/33	Э э	Э э	[ie]	ا + ی
34/34	Ю ю	Ю ю	[y]	ی
35/35	Я я	Я я	[ya]	ی + هـ

Барои дастрасии китобҳои ҷолибу
судманди дигар ин навиштаҷотро
пахш кунед ё ба сомонаи зерин
гузариш кунед:

t.me/kitobju

Ба матбаа 01.07.2016 супорида шуд. Ба чоп 10.07.2016 имзо шуд.
Андозаи қоғаз 70x90_{1/16}. Қоғази офсетӣ. Ҳуруфи адабӣ. Чопи офсетӣ.

Ўзъи чопии шартӣ 13.75 Адади нашр 5000.

Нархаш шартномавӣ.

Дар матбааи ҚДММ «Бебок» ба таърифи расидааст.

734018, ш. Душанбе, кӯчаи Н. Қарабоев, 17.

Тел: 233-93-49 Е-mail: kitob@bk.ru

ISBN 978-99975-52-06-8

9 789997 552068